

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας

Π.Μ.Σ. «Πολιτική, Γλώσσα και Διαπολιτισμική Επικοινωνία»

Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία

Θέμα:

Ο διαχρονικός ρόλος των Τουρκικών Ένοπλων Δυνάμεων στην πολιτική ζωή της
Τουρκίας.

Ανάλυση των ανακοινωθέντων κατά το πραξικόπημα του 1971 και το
"πραξικόπημα του email" του 2007.

Πετρούλιας Κωνσταντίνος

Τριμελής συμβουλευτική επιτροπή

Μιχαλακόπουλος Γεώργιος, Αναπ. Καθηγητής

Παπαδημητρίου Νικόλαος, Καθηγητής

Διονύσιος Αναστασόπουλος, Διδάσκων στο Π.Μ.Σ

Κέρκυρα, Απρίλιος 2020

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή.....	4
---------------	---

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Οι Ένοπλες Δυνάμεις ως κύριο συστατικό στη λειτουργία της τουρκικής δημοκρατίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ιστορική εξέλιξη της Τουρκίας.....	7
------------------------------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ισχύς και η θέση του στρατού της Τουρκίας: Ιστορική αναδρομή

2.1 Η ισχύς των ένοπλων δυνάμεων και η θέση του στρατού στην Τουρκία.....	13
2.2 Χαρακτηριστικά γνωρίσματα των Τ. Ε.Δ.....	20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ενεργός εμπλοκή του στρατού πριν την διακυβέρνηση του κόμματος δικαιοσύνης και ανάπτυξης

3.1 Κεμαλική περίοδος - Η πρώτη περίοδος της Τουρκικής Δημοκρατίας και η διατήρηση της πολιτικής ισχύος του Στρατού.....	24
3.2. Η Τουρκία μετά τον Kemal Atatürk.....	28
3.3 Αντνάν Μεντερές - Το πραξικόπημα του 1960.....	30
3.4. Η Τουρκία την δεκαετία '60.....	35
3.5 Το πραξικόπημα του 1971.....	37
3.6 Η Τουρκία την δεκαετία '70.....	40
3.7 Το Πραξικόπημα του 1980.....	41
3.8 Στροφή προς τον Νεοθωμανισμό μετά το 1983.....	45
3.9. Τα «Συγκεκρικαλυμμένα» Πραξικοπήματα του 1993 και του 1997.....	47

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων την εποχή διακυβέρνησης του κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης

4.1 Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν.....	53
4.2 Το "πραξικόπημα του email" στις 27 ^{ης} Απριλίου 2007.....	55
4.3 Η οργάνωση «Εργκένεκον».....	57
4.4 Επιχείρηση «Βαριοπούλα».....	58
4.5 Το αποτυχημένο πραξικόπημα στις 15 Ιουλίου 2016.....	60

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Ανάλυση πολιτικού λόγου

1.1 Ανάλυση ανακοινωθέντων του 1971 και του 2007.....	68
1.2 Ανάλυση του πολιτικού λόγου του ανακοινωθέντος 1971.....	69
1.3 Ανάλυση του πολιτικού λόγου του ανακοινωθέντος του 2007.....	72
Συμπεράσματα.....	74
Επίλογος.....	77
Βιβλιογραφία.....	79

Εισαγωγή

Η εμφάνιση στρατιωτικών παρεμβάσεων στην πολιτική ζωή μιας χώρας δεν ήταν χαρακτηριστικό αυτού του αιώνα. Από την αρχαία Ελλάδα μέχρι το τέλος του εικοστού αιώνα, ο εκτοπισμός της κυβέρνησης από την έκδηλη στρατιωτική δράση υπήρξε ένα επαναλαμβανόμενο θέμα στην επιστημονική βιβλιογραφία. Το φαινόμενο αυτό έγινε τόσο συχνό και ευρέως διαδεδομένο που ώθησε τους πολιτικούς επιστήμονες να αφιερώσουν το χρόνο και την ενέργεια τους για να το μελετήσουν και να το κατανοήσουν. Εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι το φαινόμενο συνδέεται στενά με αυτό που κάποτε ονομαζόταν “Τα κράτη του τρίτου κόσμου της Ασίας, της Αφρικής, της Κεντρικής και της Νότιας Αμερικής”, που στη συνέχεια συντομεύθηκαν ως περιφερειακές καταστάσεις. Με την εξαίρεση της Ελλάδας, της Δυτικής Ευρώπης και της Νότιας Αμερικής, τα υπόλοιπα κράτη δεν υπήρξαν θύματα τέτοιων ενεργειών κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Αντίθετα, η συχνότητα των στρατιωτικών παρεμβάσεων στις περιφερειακές χώρες έδωσε την εντύπωση ότι τέτοια γεγονότα αποτελούν ένα «φυσικό» κομμάτι της καθημερινής πολιτικής ζωής τους. Σύμφωνα με μια εκτίμηση του J.F Kennedy, περισσότερα από διακόσια στρατιωτικά πραξικοπήματα έλαβαν χώρα σε περιφερειακά κράτη από το 1960 έως το 1972. Το μέγεθος αυτού του φαινομένου δημιούργησε συνεπώς πολλά ερωτήματα ως προς τα αίτια του.

Οι αναλυτές θεωρούν ότι η στρατιωτική επιρροή στην πολιτική και στην κοινωνία αποτελεί σημαντικό εμπόδιο στην ανάπτυξη των δημοκρατικών πολιτικών δικαιωμάτων και των ελευθεριών. Για παράδειγμα, η μεγαλύτερη στρατιωτική συμμετοχή στην κυβερνητική πολιτική μειώνει τις πολιτικές ελευθερίες και τα πολιτικά δικαιώματα σε μια δεδομένη χώρα με αποτέλεσμα αυτό να αποδυναμώνει την ικανότητα της κυβέρνησης να αναπτύξει τη δημοκρατία.

Επίσης, θεωρούσαν το σώμα Αξιωματικών, είτε εν μέρει είτε εξ ολοκλήρου, αντιδημοκρατικά στις πεποιθήσεις και τις πράξεις τους. Για παράδειγμα, Machiavelli υποστηρίζει ότι *«ένας στρατιωτικός δεν μπορεί να είναι καλός άνθρωπος»*. Ομοίως, ο Samuel Adams ισχυρίζεται ότι όποιος και αν είναι αναγκαίος, είναι πάντα επικίνδυνος για τις ελευθερίες του Ανθρώπου. *“Οι στρατιώτες είναι ικανοί να θεωρούν τους εαυτούς τους ως σώμα διαφορετικό από το υπόλοιπο πολίτες. Έχουν τα όπλα τους πάντα στα χέρια του. Μια τέτοια δύναμη θα πρέπει πάντα να παρακολουθείται”* υποστήριζε. Ακόμη και μέχρι τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, σε ακαδημαϊκούς κύκλους ο στρατιωτικός θεσμός

εθεωρείτο ως "ξένη και δαιμονική δύναμη", ανίκανος να αλληλεπιδράσει με άλλους κοινωνικές ομάδες αλλά ικανός να ενεργήσουν εναντίον τους. Επομένως, οι στρατιωτικές παρεμβάσεις ήταν πάντοτε αντιληπτές από τους πολιτικούς επιστήμονες ως δυσλειτουργικές διαδικασίες για «ορθή» πολιτική ανάπτυξη.

Η αντιμιλιταριστική συμπεριφορά φαίνεται να είναι ο κανόνας όλων των δημοκρατικών κυβερνήσεων. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, ωστόσο, η στάση του ακαδημαϊκού κόσμου αλλάζει κατεύθυνση. Οι μελετητές άρχισαν να βλέπουν την τελευταία ικανή να διαδραματίσει θετικό ρόλο στον κοινωνικοπολιτικό μετασχηματισμό. Έτσι, πολλοί δυτικοί πολιτικοί στοχαστές θα τείνουν να συμφωνούν με τον *Finer* ότι σε όλες τις χώρες που κυριαρχούνται από πολίτες, οι ένοπλες δυνάμεις δεν είναι καθόλου καλύτερες, αλλά βεβαίως δεν έχουν χειρότερη ηθική θέση από οποιαδήποτε άλλα τμήματα της πολιτικής διοίκησης. Μόνο μαρξιστές και οιονεί μαρξιστές συγγραφείς συνέχισαν να βλέπουν τον στρατό ως καταπιεστικό, αντιδημοκρατικό θεσμό που στα χέρια της καπιταλιστικής τάξης, είχε μετατραπεί σε πρωταρχικό εργαλείο για τη διαφύλαξη των συμφερόντων τους.

Η Τουρκία μπορεί να αποτελεί εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα. Ο στρατός στην ιστορική ανάπτυξη της Τουρκίας, είχε πάντοτε βαθιές ρίζες στην κοινωνία, ενώ η επιρροή του προηγείται της ίδρυσης της Τουρκικής Δημοκρατίας. Αντί να εμποδίσει τον εκδημοκρατισμό, ο στρατός της Τουρκίας παρέμεινε πάντοτε ένα σημαντικό στοιχείο των ελέγχων και των ισορροπιών που με τον τρόπο δράσης του προστατεύει την Τουρκική Δημοκρατία.

Από την ίδρυση της Τουρκίας, ο στρατός ανέλαβε την ευθύνη να εγγυηθεί το σύνταγμα της δημοκρατίας. Το άρθρο 35 του Κώδικα Εσωτερικής Υπηρεσίας της τουρκικής ένοπλης υπηρεσίας του 1961 όριζε ότι *«το καθήκον των ενόπλων δυνάμεων είναι να προστατεύουν το τουρκικό έδαφος και την Τουρκική Δημοκρατία όπως ορίζεται στο σύνταγμα»*.¹

Πράγματι, μια τέτοια ερμηνεία είχε τις ρίζες της στο Σύνταγμα. Το πρώτο σύνταγμα της Τουρκίας γράφτηκε το 1921 και από την επίσημη διακήρυξη της δημοκρατίας και εντεύθεν η χώρα είχε τρία επιπλέον Συντάγματα το 1924, το 1961 και το 1982. Μέχρι τις συνταγματικές τροποποιήσεις του 2001, κάθε κυβέρνηση έθεσε την

¹ Tim Jacoby, *Social Power and the Turkish State* (New York: Frank Cass, 2004), p. 133.

ευθύνη στο στράτευμα για την προστασία του τουρκικού κράτους από εξωτερικές και εσωτερικές προκλήσεις. Το σύνταγμα του 1982, για παράδειγμα, απαγόρευσε την αμφισβήτηση ή τη συνταγματική αναθεώρηση των νόμων ή των διαταγμάτων που ψήφισαν οι στρατιωτικοί όταν η δημοκρατία ήταν υπό την κυριαρχία τους από το 1980 έως το 1983. Αυτό παρείχε αποτελεσματικά στον στρατό νομική εγγύηση συμμετοχής του στην πολιτική ζωή μετά πραξικόπημα τους το 1980.² Συγκεκριμένα, το άρθρο 15 ανέφερε ότι «Δεν υπάρχει κανένας ισχυρισμός περί αντισυνταγματικότητας όσον αφορά τους νόμους, τις νομοθετικές τροποποιήσεις των διαταγμάτων και τις πράξεις και τις αποφάσεις που ελήφθησαν σύμφωνα με το νόμο αριθ. 2324 για το νόμο περί συνταγματικής τάξης».³

Ο τουρκικός στρατός, σε αρκετές περιπτώσεις, χρησιμοποίησε αυτή την αίσθηση συνταγματικής εξουσιοδότησης για να δικαιολογήσει παρεμβάσεις στο πολιτικό πεδίο. Έτσι ανέλαβε πραξικοπηματικά την εξουσία όταν η πόλωση και η οικονομική αστάθεια παρέλυσαν το πολιτικό σύστημα της χώρας. Ενώ το τουρκικό σύνταγμα σίγουρα δεν εγκρίνει τα πραξικοπήματα, η λαϊκή δυσπιστία για τους πολιτικούς και την ακολουθούμενη πολιτική τους οδήγησε γενικά στη στήριξη της στρατιωτικής δράσης από τον λαό.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας θα αναλυθεί ο διαχρονικός ρόλος των Ενόπλων Δυνάμεων στην Τουρκία ως συστατικού στοιχείου της πολιτικής της και θα προκύψει ως βασικό συμπέρασμα ότι ο στρατός δεν αποτελεί απλώς και μόνο τον επόπτη της εφαρμογής της Κεμαλικής ιδεολογίας στην πολιτική καθημερινότητα της χώρας, αλλά ασκεί το ρόλο της συνειδησιακής σύνδεσης του Τούρκου πολίτη με το παρελθόν του, το οποίο διεγράφη βιαίως στο σύνολο του υπό το βάρος των μεταρρυθμίσεων του Κεμάλ Ατατούρκ. Με άλλα λόγια ο στρατός και πιο συγκεκριμένα, ο παρεμβατικός του ρόλος στις πολιτικοκοινωνικές εξελίξεις της χώρας, αποτελεί το ισχυρότερο θεσμικό συστατικό στοιχείο της σύγχρονης Τουρκίας. Ουσιαστικά αποτελεί το μοναδικό στοιχείο σύνδεσης της τουρκικής κοινωνίας με το παρελθόν της, ανάλογο του οποίου δεν υπάρχει στη σύγχρονη παγκόσμια ανάλυση των Διεθνών Σχέσεων.

² Levent Gönenç, "The 2001 Amendments to the 1982 Constitution of Turkey," Ankara Law Review, Summer 2004, p. 93.

³ Serap Yazıcı, "A Guide to Turkish Public Law and Legal Research: 10.2, The Constitutional Amendments of 2001 and 2004," GlobaLex, Hauser Global Law School Program, Jan. 2009.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Οι Ένοπλες Δυνάμεις ως κύριο συστατικό στη λειτουργία της τουρκικής δημοκρατίας

1.1 Η Ιστορική εξέλιξη της Τουρκίας

Η ιστορία της Τουρκίας, η οποία είναι μια χώρα που βρίσκεται στη νοτιοδυτική Ασία, καλύπτει χρονικό διάστημα άνω των 4000 ετών. Οι Τούρκοι έζησαν για πρώτη φορά στην Κεντρική Ασία γύρω στο 2000 π.Χ. Αργότερα, μερικοί από αυτούς έφυγαν από την Κεντρική Ασία και εξαπλώθηκαν, εγκαθιστώντας πολλά κράτη και αυτοκρατορίες ανεξάρτητες μεταξύ τους, σε μια τεράστια περιοχή της Ασίας και της Ευρώπης. Αυτές οι αυτοκρατορίες περιλάμβαναν τη Μεγάλη Αυτοκρατορία των Hun (που ιδρύθηκε τον 3ο αιώνα π.Χ.), την Αυτοκρατορία Göktürk (552-740), την Αυτοκρατορία Uyğur (741-840), την Αυτοκρατορία Avar (6ος-9ος αιώνας), την Αυτοκρατορία Χαζάρ (5ος -10ος αιώνα), τη μεγάλη αυτοκρατορία Seljuk (1080-1308) και πολλές άλλες.

Στις αρχές του 11ου αιώνα οι Τούρκοι άρχισαν να εγκαθίστανται στην Ανατολία μέσω συνεχών μεταναστεύσεων και επιδρομών. Τουρκικοί νομαδικοί πληθυσμοί μετακινήθηκαν προς τα δυτικά κάτω από τη στρατιωτική πίεση των Μογγόλων. Στην πορεία τους αυτή δεν είχαν να αντιμετωπίσουν μόνο τα εχθρικά στρατεύματα των Περσών, Αράβων και Βυζαντινών, αλλά και τα πολιτικά και πολιτισμικά συστήματα που οι τελευταίοι είχαν αναπτύξει. Δύο είναι τα βασικά στοιχεία που συντέλεσαν στη διαφοροποίηση των πρώτων τουρκικών φυλών από άλλους νομαδικούς λαούς που χάθηκαν στο πέρασμα των αιώνων. Πρώτον, η στρατιωτική ισχύς τους και δεύτερον, που είναι και το κυριότερο, η ικανότητα των ηγετών τους να δανείζονται θεσμούς και αξίες από άλλους πολιτισμούς, όπως για παράδειγμα η ισλαμική θρησκεία και στοιχεία περσικής και βυζαντινής πολιτικής διοίκησης, να τα υιοθετούν και να τα αξιοποιούν για την εδραίωση και επέκταση της κυριαρχίας τους επί εκτεταμένων εδαφών.

Η νίκη του Malazgirt (Ματζικέρτ) το 1071 εναντίον των Βυζαντινών άνοιξε κυριολεκτικά τις πύλες της Ανατολίας στους Τούρκους. Μετά από αυτή την ημερομηνία οι Τούρκοι κατέκτησαν πλήρως ολόκληρη την Ανατολία και ίδρυσαν εκεί το ανατολικό κράτος Seljuk (1080-1308). Αυτό ήταν το πρώτο τουρκικό κράτος στην Ανατολία και κάποτε ονομαζόταν, Σουλτανάτο της Konya (Ικονίου).

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν μια από τις μεγάλες πολιτικές δυνάμεις που διαμόρφωσαν την ιστορία της Νοτιοανατολικής Ευρώπης για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα. Οι Οθωμανοί κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη το 1453, κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Σουλτάνου Μωάμεθ Β΄ και έπεσε η βυζαντινή αυτοκρατορία, η οποία σήμανε και το τέλος του Μεσαίωνα και την αρχή της Νέας Εποχής. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Σουλτάνου Μωάμεθ Β΄, ο οποίος έλαβε τον τίτλο "Ο κατακτητής", το Οθωμανικό κράτος εισήλθε σε μια εποχή ταχείας ανάπτυξης που θα διαρκέσει μέχρι το τέλος του δέκατου έκτου αιώνα. Στη διάρκειά του, οι Οθωμανοί κυριάρχησαν στην περιοχή που σήμερα είναι η Ελλάδα, η Βουλγαρία, η Γιουγκοσλαβία, η Αλβανία και η Ρουμανία στα Βαλκάνια, πάνω σε όλα τα νησιά της Ανατολικής Μεσογείου και πάνω σε αυτό που σήμερα είναι η Μέση Ανατολή. Τα σύνορα της αυτοκρατορίας εκτεινόταν από την Κριμαία στο Βορρά έως την Υεμένη και το Σουδάν στο Νότο και από το Ιράν και την Κασπία Θάλασσα στην Ανατολή στη Βιέννη στα Βορειοδυτικά και την Ισπανία στα Νοτιοδυτικά.

Στην πραγματικότητα, από τον 14ο αιώνα μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, το Οθωμανικό κράτος ήταν ο μεγαλύτερος πολιτικός οργανισμός στην περιοχή αυτή. Κι ενώ αυτός είναι ένας βασικός λόγος μελέτης της Οθωμανικής ιστορίας στη Νοτιοανατολική Ευρώπη, ωστόσο, δεν είναι ο μοναδικός. Η Οθωμανική αυτοκρατορία αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο έρευνας, δεδομένου ότι συνέβαλε επίσης στον συλλογικό αυτοπροσδιορισμό των εθνών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Ο αγώνας ενάντια των Οθωμανών ήταν ένα σημαντικό επιχείρημα για την ένταξη αυτών των εθνών στη χριστιανική Ευρώπη. Επί πλέον, η Οθωμανική κυριαρχία θεωρείται συχνά υπεύθυνη για την οικονομική καθυστέρηση και το πολιτικό χάος που μέχρι σήμερα πλήττει πολλές χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.⁴

Η Οθωμανική κατάκτηση υπήρξε μια κομβική στιγμή της ιστορίας του Βαλκανικού χώρου και ιδιαίτερα σημαντική για την ανάδυση του Νέου Ελληνισμού, δεδομένου ότι αποτέλεσε το ορόσημο του τέλους της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και την απαρχή μιας πολύ μακράς περιόδου κυριαρχίας των Οθωμανών στο Βαλκανικό χώρο

⁴ Elleke, Boehmer., (2001). «East Is East and South Is South: Post-Colonialism as Neo- Orientalism», in *Edward Said*, ed. Patrick Williams, Thousand Oaks, CA: Sage, 116–27.

και την Ανατολική Μεσόγειο έως την ανάδυση των εθνικών κινημάτων του 19ου και του 20ού αιώνα και την εγκαθίδρυση εθνικών κρατών στα πρώην εδάφη της αυτοκρατορίας.⁵

Η σημαντική αυτή ιστορική συγκυρία, αποτέλεσε το έναυσμα για το τεράστιο ενδιαφέρον της ιστοριογραφίας για την μελέτη της Οθωμανικής ιστορίας της Νοτιοανατολικής Ευρώπης για πολλούς λόγους. Κυρίως διότι ο αγώνας κατά των Οθωμανών, αποτέλεσε το βασικότερο επιχείρημα για την ενσωμάτωση των βαλκανικών εθνών στη χριστιανική Ευρώπη. Ένας από τους λόγους που συντέιναν στο αυξημένο ενδιαφέρον της ιστοριογραφίας ήταν το λεγόμενο Οθωμανικό πρόβλημα, δηλαδή το γεγονός ότι πολύ συχνά στην Οθωμανική κυριαρχία αποδόθηκε η οικονομική καθυστέρηση και το πολιτικό έλλειμμα που ταλάνισε πολλές χώρες της βαλκανικής περιοχής, μέχρι τις μέρες μας. Καταρχάς οι σχέσεις χριστιανών και μουσουλμάνων αποτέλεσαν πάντοτε πεδίο ευρύτερου προβληματισμού και ενδιαφέροντος για την ιστοριογραφία αλλά και το έθεσαν στο πεδίο του ευρύτερου δημόσιου διαλόγου.⁶ Σε μεγάλο βαθμό η ιστοριογραφική επιχειρηματολογία της περιοχής της βαλκανικής βασίστηκε στο πυρηνικό στοιχείο της ευθύνης που έφερε για αυτά τα φαινόμενα η Οθωμανική Αυτοκρατορία.⁷

Θα πρέπει να επισημανθεί στο σημείο αυτό, ότι τις τελευταίες δεκαετίες, οι οθωμανικές μελέτες αποτελούν έναν από τους πιο δυναμικούς τομείς της ιστοριογραφίας, όχι μόνο στην Τουρκία και σε άλλες χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, αλλά και στη Δυτική Ευρώπη, τις Ηνωμένες Πολιτείες ακόμη και στην Ιαπωνία. Οι ιστορικοί έχοντας πρόσφατα αποκτήσει πρόσβαση σε διάφορες νέες πηγές τους επέτρεψε να αναδείξουν νέα ζητήματα με τη βοήθεια παλαιών και νέων μεθόδων. Επομένως, η ερμηνεία για την οθωμανική ιστορία είναι πλουσιότερη, λεπτομερέστερη και καλύτερα ισορροπημένη. Επιπλέον, πολλά από τα γεγονότα που προηγουμένως θεωρήθηκαν δεδομένα έχουν αμφισβητηθεί ή και αντικρούονται από πιο πρόσφατες έρευνες.

⁵ Alexander C. John, (1985). *Toward a History of Post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek Lands, circa 1500-circa 1600*, Athens : J.C. Alexander

⁶ Kolovos Elias, (2015) «Ottoman Rural Societies and Economies, Halcyon Days in Crete VIII», A Symposium Held in Rethymno, 13-15 January 2012

⁷ Anastasopoulos Antonis (2005), *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halcyon Days in Crete V*, A Symposium Held in Rethymno, 10-12 January 2003, Rethymno, 2005.

Συχνά υποστηρίζεται ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν Τουρκικό Κράτος. Είναι αλήθεια ότι οι ιδρυτές του Οθωμανικού κράτους ήταν Τουρκικής καταγωγής, αλλά με τις κατακτήσεις του, το Οθωμανικό κράτος περιέλαβε τελικά έναν μεγάλο αριθμό λαών διαφορετικών θρησκευτικών πεποιθήσεων, μιλώντας σε διάφορες γλώσσες. Επιπλέον, κατά το μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας της, η Οθωμανική άρχουσα τάξη ήταν εθνικά πολυσύνθετη. Κατά συνέπεια, οι Οθωμανοί αξιωματούχοι και διανοούμενοι δεν αποκάλεσαν ποτέ το κράτος τους "Τούρκικο", αλλά αντίθετα το ονόμασαν "devlet-i aliye" ("το υψηλό κράτος") ή "devlet-i ali-Osman" ("η κατάσταση του οίκου Osman"). Η αφοσίωση στη δυναστεία ήταν, όπως στις περισσότερες μεσαιωνικές και πρώιμες σύγχρονες πολιτείες, πιο σημαντική από κάθε άλλη εθνοτική καταγωγή.

Ωστόσο, μια τέτοια τεράστια αυτοκρατορία, η οποία επεκτεινόταν σε τρεις ηπείρους, δεν ήταν ποτέ εύκολο να ελεγχθεί, ιδίως λόγω των περιορισμένων τεχνικών μέσων της κατά τον ύστερο μεσαιωνικό και πρόωρο σύγχρονο κόσμο. Από τον 16ο αιώνα, η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχασε σταδιακά την οικονομική και στρατιωτική της υπεροχή σε σύγκριση με την Ευρώπη, η οποία αναπτύχθηκε ταχέως με την Αναγέννηση, με την κατάκτηση νέων εδαφών και την πρόσβασή της στις πρώτες ύλες αλλά και με τη Βιομηχανική Επανάσταση. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν κατάφερε να προσαρμοστεί στις νέες αυτές εξελίξεις. Έτσι, η ισορροπία δυνάμεων μετατοπίστηκε προς όφελος των ευρωπαϊκών κρατών. Τα εθνικιστικά κινήματα που ξεκίνησαν τον δέκατο ένατο αιώνα και τα κινήματα και οι αυτονομήσεις των βαλκανικών εθνών, με την υποστήριξη των ευρωπαϊκών δυνάμεων και της Ρωσίας, έφεραν σιγά σιγά την κάμψη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Η κατάσταση αυτή διήρκεσε έως και το 1923 όπου **όταν** ιδρύθηκε η σύγχρονη Τουρκία. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η αυτοκρατορία τελικά νικήθηκε και αναγκάστηκε να παραδοθεί. Μια τουρκική εθνικιστική επανάσταση έφερε τον Mustafa Kemal Atatürk στην εξουσία ο οποίος κατέκτησε την Οθωμανική ηγεσία. Μετά από τον πόλεμο με την Ελλάδα, τον Αύγουστο του 1922, ο Ατατούρκ, ανακατέλαβε τμήματα γης που είχαν χαθεί μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο σουλτάνος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καθαιρέθηκε και ο Ατατούρκ ανακηρύχθηκε Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας από την Εθνοσυνέλευση.

Για πρώτη φορά στους αιώνες, ο Τούρκικος λαός απολάμβανε αυτοδιοίκηση. Ο Mustafa Kemal Atatürk εξελέγη πρώτος πρόεδρος της Δημοκρατίας της Τουρκίας. Ως

πρόεδρος για 15 χρόνια, μέχρι το θάνατό του το 1938, ο Mustafa Kemal εισήγαγε ένα ευρύ φάσμα μεταρρυθμίσεων στον πολιτικό, κοινωνικό, νομικό, οικονομικό και πολιτιστικό τομέα που ήταν σχεδόν απαράμιλλες με αυτές οποιασδήποτε άλλης χώρας. Η πρώτη Μεγάλη Εθνοσυνέλευση υπό την ηγεσία του Ατατούρκ δημιούργησε ένα νέο πολιτικό και νομικό σύστημα βασισμένο στις αρχές της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της εθνικής κυριαρχίας και της κατανομής των εξουσιών, της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, του κοσμικού χαρακτήρα και του διαχωρισμού της θρησκείας και των κρατικών υποθέσεων.

Δημιουργήθηκε ένα νέο, κοσμικό εκπαιδευτικό σύστημα, το αραβικό αλφάβητο μετατράπηκε σε λατινικό αλφάβητο και οι νέοι αστικοί και ποινικοί κώδικες προσαρμόστηκαν στα ευρωπαϊκά πρότυπα. Οι γυναίκες έλαβαν ίσα δικαιώματα σύμφωνα με το νόμο, όπως το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι σε δημόσιο αξίωμα, το οποίο τοποθέτησε την Τουρκία στην ίδια θέση με πολλά δυτικά έθνη όσον αφορά τα δικαιώματα των γυναικών. Ήταν μια επανάσταση, απαράμιλλη για την εποχή της και ακόμη και σήμερα, καθώς κατάφερε να φέρει ένα κατά βάση μουσουλμανικό έθνος σε συμφωνία με τον δυτικό πολιτισμό και τις καθολικές αξίες .

Μια ακόμα δύναμη η οποία αναδύθηκε με την πάροδο των χρόνων στη Τουρκία ήταν ο στρατός. Ο Κεμάλ αναβάθμισε τον στρατό σε σημείο που έγινε ένας από τους βασικότερους υποστηρικτές της ιδεολογίας του με αποτέλεσμα να τον μετατρέψει σε προστάτη της νέας τουρκικής δημοκρατίας. Επιπλέον, ως θεματοφύλακας της νέας ιδεολογίας και πολιτικής, ο στρατός χρησίμευσε στον Κεμάλ για να διαδώσει τις αλλαγές του σε όλη την Τουρκία. Το πόσο ταυτίστηκε ο στρατός με την ιδεολογία του Κεμάλ καταδεικνύεται και από το γεγονός ότι ακόμα και μετά τον θάνατο του, το κοσμικό κράτος που δημιουργήθηκε είχε την υπεράσπιση του Τουρκικού στρατού.

Στην ουσία και ο στρατός αντικατέστησαν τη θρησκευτική επίδραση. Ο στρατός εμφανίστηκε να είναι αυτό πλέον που κατείχε το μονοπώλιο της Κεμαλικής αλήθειας με αποτέλεσμα να προστατεύει την ουσία των μεταρρυθμίσεων του Κεμάλ. Δεν είναι υπερβολή να χαρακτηρίσουμε τον ρόλο του στρατού ως το ρόλο του ιερατείου στο εσωτερικό μιας συντηρητικής κοινωνίας, το οποίο αντλεί δύναμη και ισχύ από το ότι αυτό και μόνο αυτό γνωρίζει και ερμηνεύει το έργο της θείκης διδασχής , άρα ελέω θεού έχει το δικαίωμα να παρεμβαίνει όποτε αυτό θεωρεί ότι το ποίμνιο ξεφεύγει από τον ορθό δρόμο. Μπορεί λοιπόν ο Κεμάλ Ατατούρκ να κατήργησε το χαλιφάτο αλλά στη θέση του

δημιούργησε μια νέα θρησκεία με αυτόν στη θέση του Προφήτη και τον στρατό στη θέση του ιερατείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ισχύς και η θέση του στρατού της Τουρκίας: Ιστορική αναδρομή

2.1 Η ισχύς των ένοπλων δυνάμεων και η θέση του στρατού στην Τουρκία

Εάν υπάρχει ένα στοιχείο πάνω στο οποίο φαίνεται ότι όλοι οι ερευνητές της Οθωμανικής και της Τουρκικής ιστορίας συγκλίνουν είναι ότι οι Ένοπλες Δυνάμεις υπήρξαν ένας σημαντικός παράγοντας στην εξέλιξη της κοινωνίας, της οικονομίας και της δομή του τουρκικού κράτους. Ως εκ τούτου, κάθε προσπάθεια να καθοριστεί ο ρόλος του πολέμου και της μεταπολεμικής πολιτικής ζωής της Τουρκίας θα ήταν ατελής χωρίς πρώτα παρατηρώντας και κατανοώντας την κληρονομιά του παρελθόντος.

Δε θα ήταν υπερβολή να τονιστεί ότι η μοναδική κληρονομιά που μετέφεραν οι Τούρκοι από τις στέπες της Μογγολίας κατά την ιστορική τους πορεία προς Δυσμάς, ήταν η στρατιωτική τους παράδοση. Με άλλα λόγια, οι Ένοπλες Δυνάμεις ως θεσμός ταυτίστηκαν με το ίδιο το κράτος και είχαν αναπτύξει τη δική τους ιδεολογία που υπερισχύει οιασδήποτε άλλης ιδεολογικής και πολιτικής αντίληψης. Μάλιστα δε, η Τουρκία μπορεί να προβάλει μια παγκόσμια πρωτοτυπία ότι, δηλαδή, είναι η μόνη χώρα στον κόσμο όπου οι ένοπλες δυνάμεις προηγήθηκαν της ίδρυσης του κράτους. Οι Τούρκοι, ακόμα και στην ακμή της αυτοκρατορίας τους, συνέχισαν να προτιμούν τις στρατιωτικές ενασχολήσεις και τις μεγάλες γαιοκτησίες από την ενασχόληση με τα γράμματα, το εμπόριο και τα χρηματοοικονομικά.

Ο πολεμικός χαρακτήρας και η πολεμική παράδοση των Τούρκων αποτυπώνονται και επιβεβαιώνονται τόσο στις ονοματοδοσίες ανθρώπων και τοποθεσιών όσο και στις καθημερινές τους συνήθειες. Για παράδειγμα, πολλά από τα ονόματα που συναντά κανείς στους σημερινούς Τούρκους προσδίδουν τη βαθιά επιρροή της πολεμικής τους κουλτούρας, όπως : Ντεμιρέλ (σιδηρόχειρας), Γιλμάζ (αήττητος), Εβρέν (κοσμοκράτορας), Κορκμάζ Γιγίτ (το άφοβο παλικάρι) ο μεγαλοεργολάβος και ιδιοκτήτης της "Μιλλιέτ" κι άλλων εφημερίδων, Μεχμέτ, από το Μεχμετζίκ (ατρόμητος στρατιώτης) που είναι το δημοφιλέστερο όνομα στους Τούρκους άρρενες. Το ίδιο παρατηρείται και σε τοπωνύμια όπως το ανάκτορο Τοπκαπί (πύλη πυροβόλου) και η πόλη της Ανατολίας, Τούντζελι (μπρούτζινο χέρι).

Από τον 10ο αι., Τούρκοι μισθοφόροι με την απaráμιλλη, για εκείνη την εποχή, τέχνη τους ως τοξότες, ιππείς και πολεμιστές αποτελούσαν τον κορμό των στρατευμάτων των χαλίφηδων της Βαγδάτης. Αυτοί οι αρχέγονοι πολεμιστές, αρχικά ως Σελτζούκοι Τούρκοι και κατόπιν ως Οθωμανοί Τούρκοι με την πάροδο του χρόνου εξημερώθηκαν και εγκλιματίστηκαν στην αστική ζωή του Ισλάμ, αλλά παρέμειναν βαθύτατα ασιάτες χωρίς να αποβάλλουν τα πολεμικά τους χαρακτηριστικά που διατηρούν ανεξίτηλα μέχρι σήμερα.

Οι Τούρκοι, λαός πολεμιστών και βοσκών, δεν ήταν διόλου προετοιμασμένοι να οργανώσουν τα κατακτημένα εδάφη, να τα διοικήσουν και να φροντίσουν για την ευημερία τους. Όμως, ως λαός με εντυπωσιακή προσαρμοστικότητα δε δίστασε να επωφεληθεί των ικανοτήτων και της εμπειρίας όσων εκ των υπόδουλων φαίνονταν ότι πρόσφεραν εγγυήσεις πίστης στο καθεστώς, όπως υπήρξαν πολλοί Έλληνες του Φαναριού οι οποίοι εξελίχθηκαν σε δραγουμάνους (διερμηνείς, πολλές φορές με αυξημένες αρμοδιότητες και μεγάλη επιρροή) και σε οσποδάρους (κυβερνήτες) της Μολδαβίας και της Βλαχίας.

Βέβαια, προσαρμοστικότητα δεν σήμαινε αλλαγή νοοτροπίας και αποβολή της στρατιωτικής τους παράδοσης, όπως αποδεικνύεται με την αυστηρή ιεράρχηση της Οθωμανικής κοινωνίας, της οποίας το τυπικό ήταν η αμφίεση, όπου το χρώμα και το σχήμα είχαν τη δική τους γλώσσα.

Ο τροφοδότης και διαμορφωτής της κουλτούρας των Τούρκων, ως τρόπος συλλογικής συμπεριφοράς, είναι ο στρατός, ο οποίος από της εποχής της αυτοκρατορίας μέχρι σήμερα αποτελεί την έκφραση του μεγαλείου του κράτους. Έχει, δε, προσλάβει μυθική διάσταση που ακούει στο όνομα Μεχμετζίκ (ατρόμητος στρατιώτης), όπως προαναφέρθηκε, γεμάτος με υπερβολικές αναφορές. Ενδεικτικό είναι το δημοφιλές πατριωτικό τραγούδι "Birim asker en buyut asker" (ο Στρατός μας είναι ο καλύτερος Στρατός στον κόσμο) που παίζεται συχνά από το τουρκικό ραδιόφωνο, αλλά και το πρωτοσέλιδο της εφημερίδας Hürriyet της 29ης Οκτωβρίου 1998, ημέρα της 75ης επετείου της ανακήρυξης της Τουρκικής Δημοκρατίας, που απεικονίζει ολοσέλιδα έναν πάνοπλο στρατιώτη και ένα ελικόπτερο (πολεμική μηχανή), ενώ στο βάθος της εικόνας αποτυπώνεται αμυδρά ένας επιστήμονας, αμυδρότερα ένας εργάτης και παιδιά που ανεμίζουν σημαίες.

Έτσι, λοιπόν, η παράδοση που ξεκίνησε επί αυτοκρατορίας και θέλει το στρατό έντονα πολιτικοποιημένο και την πολιτική ζωή της χώρας υπό στρατιωτική κηδεμόνευση, συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Μερικά ενδεικτικά παραδείγματα που αποδεικνύουν το μέγεθος αυτής της κηδεμόνευσης, καθώς και τον πολιτικό - εξουσιαστικό ρόλο του στρατεύματος, είναι:

Πρώτον, κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1299 - 1918), πέντε σουλτάνοι και σαράντα τρεις βεζίρηδες έχασαν το θρόνο τους ή δολοφονήθηκαν από τους Γενίτσαρους.

Δεύτερον, η αλυσίδα των στρατιωτικών επεμβάσεων με κορυφαίες αυτήν του 1876, όταν για βραχύ διάστημα το συνταγματικό σύστημα διακυβέρνησης υποκατέστησε την απόλυτη μοναρχία του σουλτάνου. Το 1909, με την απομάκρυνση του σουλτάνου Αβδούλ Χαμίντ. Τα 8 μεταπολεμικά πραξικοπήματα (1960, 1971, 1980, 1997, 2007, 2016). Αυτό του 1997, το επονομασθείσα "μεταμοντέρνο" όταν η κυβέρνηση του ισλαμιστή Ερμπακάν εξαναγκάστηκε σε παραίτηση μετά δεκάμηνη μόλις παραμονή στην εξουσία.

Τρίτον, η σύγχρονη Τουρκία κυβερνήθηκε στα πρώτα τριάντα χρόνια από δύο στρατηγούς, τον Ατατούρκ και τον Ινονού. Επίσης, από το 1836 που ιδρύθηκε το Υπουργείο Εξωτερικών μέχρι το 1922, εκ των τριάντα οχτώ υπουργών Εξωτερικών μόνον οι έξι ήταν διπλωμάτες καριέρας ενώ οι υπόλοιποι ήταν στρατιωτικοί. Όλοι οι Πρόεδροι της χώρας μέχρι το 1980 ήταν απόστρατοι Αξιωματικοί και έκτοτε, οι εκάστοτε Πρόεδροι παραμένουν πολιτικά ευνοχισμένοι λόγω της συνταγματικής θεσμοθέτησης του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας που ελέγχεται από τις ένοπλες δυνάμεις. Κάτι που έλαβε τέλος μετά τις νομικές αναθεωρήσεις επί κυβερνήσεων του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (Α.Κ.Ρ.) ξεκινώντας με το "έβδομο πακέτο μεταρρυθμίσεων" στις 23 Ιουλίου 2003.

Τέταρτον, ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ διατηρεί μια εξέχουσα πολιτειακή θέση στην ιεραρχία του κράτους, αμέσως μετά αυτή του πρωθυπουργού στον οποίον και υπάγεται κι όχι στον υπουργό Άμυνας. Ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ αποκαλείται, στην στρατιωτική ορολογία, "πρώτος πρόεδρος", ένας καθαρά πολιτικός όρος, ο οποίος έχει απόλυτη εξουσία στις προαγωγές και στην επιλογή της ιεραρχίας του στρατεύματος. Κάθε προσπάθεια της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης για την υπαγωγή του ΓΕΕΘΑ στην φυσική πολιτική του

εξουσία, δηλαδή, στο υπουργείο Άμυνας αντί στον Πρωθυπουργό, έχει αποτύχει λόγω της επίμονης άρνησης των στρατιωτικών.

Πέμπτον, με το άρθρο 118 του συντάγματος του 1982, θεσμοθετήθηκε η προαναφερόμενη κηδεμόνευση της πολιτικής ζωής της χώρας με τη σύσταση του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας (ΣΕΑ), που κυριαρχείται από τις ένοπλες δυνάμεις και του οποίου οι αποφάσεις είναι δεσμευτικές για την κυβέρνηση αφού έχουν ισχύ νόμου. Το ΣΕΑ, μέσω της μόνιμης Γραμματείας του, επικεφαλής της οποίας είναι στρατηγός εν ενεργεία, ελέγχει και χειραγωγεί όλες τις δραστηριότητες του πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού βίου της χώρας, από την εκπαίδευση και τις ισλαμικές οργανώσεις μέχρι τον Τύπο, τις μυστικές υπηρεσίες, την εξωτερική πολιτική ακόμα και τη μορφή του Συντάγματος, πράγμα που αποδεικνύει την έκταση της στρατικοποίησης της Τουρκίας.

Οθωμανική Περίοδος

Το Οθωμανικό κράτος παρέμεινε, κατά βάση, μέχρι τη διάλυσή του ένα εκστρατευτικό στρατόπεδο και οι υπήκοοι του ένας στρατός σε κίνηση. Ο κατάλογος των πολεμικών συρράξεων είναι ατέλειωτος. Μόνο με τη Ρωσία, η Τουρκία ξεκίνησε μισό αιώνα εχθροπραξιών που κλιμακώθηκαν στον πόλεμο της Κριμαίας (1853 - 56). Την ίδια εποχή ενεπλάκη στον σκληρό Κρητικό ανταρτοπόλεμο και στην εξέγερση των βαλκανικών λαών, ενώ η αυγή του 20ου αι. βρήκε την αυτοκρατορία να πολεμάει με την Ιταλία στη Λιβύη και με όλους τους Βαλκάνιους γείτονές της. Η μόνιμη εμπόλεμη κατάσταση των Οθωμανών που διήρκεσε μέχρι το 1914 δεν ήταν απόρροια εθνικής αναγκαιότητας αλλά της παράδοσης και των πολιτισμικών καταβολών που είναι ταυτισμένα με τον πόλεμο.

Ο ρόλος του στρατού στην Οθωμανική ιστορία είναι ένα σημαντικό εργαλείο για την κατανόηση της δομής, της εξέλιξης και των βασικών πτυχών του τουρκικού πολιτικού πολιτισμού. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, ήταν αχανές κράτος που ιδρύθηκε τον ύστερο 13ο αιώνα από τουρκικά φύλα στη Μικρά Ασία και κυβερνήθηκε από τους απογόνους του Οσμάν Α' μέχρι την διάλυσή της το 1918. Με τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο στρατός άρχισε να τοποθετείται στην καθημερινή πολιτική αναλαμβάνοντας διοικητικά καθήκοντα.⁸

Η επέκταση του ιστορικού υπόβαθρου στην περίοδο πριν την εδραίωση της δημοκρατίας στην Τουρκία, αποκαλύπτει την προέλευση του κεντρικού ρόλου που έπαιξε ο στρατός στη σύγχρονη τουρκική πολιτική και την κοινωνία από τη δομή της Οθωμανικής σχέσης κράτους -κοινωνίας. Η Οθωμανική κοινωνία χωρίστηκε σε δύο συνιστώσες: τους κυβερνήτες-ηγεμόνες (*askeri*) και τους κυβερνώμενους (*reaya*). Οι κυβερνήτες αποτελούσαν την κεντρική διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και, κατά την περίοδο της αυτοκρατορίας, αποτελούνταν από το στρατό, τους δικαστές και τον θρησκευτικό κλήρο. ⁹ Οι κυβερνώμενοι από την άλλη, αποτελούσαν την κατηγορία των φορολογούμενων (συμπεριλαμβανομένου του μη μουσουλμανικού πληθυσμού) και τους σκλάβους. ¹⁰ Στην τουρκική γλώσσα, η έννοια του όρου *askeri* συνδέεται με τον στρατό ή με οποιαδήποτε οντότητα ή ζήτημα που σχετίζεται κατά κάποιο τρόπο με τις ένοπλες δυνάμεις. Ο εκσυγχρονισμός στην οθωμανική κοινωνία ξεκίνησε αρχικά στο στρατό και τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων ήταν τα πρώτα που ασχολήθηκαν με τη Δυτική εκπαίδευση μέχρι το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα. Ο στρατός διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στις πολιτικές μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα που προορίζονταν να δυτικοποιήσουν την οθωμανική πολιτική δομή και το σύνταγμα της Δημοκρατίας ¹¹

Είναι βέβαια γνωστό ότι με την έναρξη της διάλυση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ο στρατός άρχισε σταδιακά να χάνει την ικανότητά του να προστατεύει

⁸ Charles C. William Moskos , John Allen , and David R. Segal , eds., *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War* (New York and Oxford: Oxford University Press, 2000).

⁹Ergun Ozbudun , "Turkey: How Far from Consolidation?" *Journal of Democracy* 7, 3 (1996): 123.

¹⁰ Metin Heper and Aylin Guney , " The Military and Democracy in the Third Turkish Republic," *Armed Forces & Society* 22, 4 (Summer, 1996): 630-31.

¹¹ Barbara Geddes , " What Do We Know About Democratization after Twenty Years?" *Annual Review of Political Science* 2 (June, 1999): 119-44.

εδάφη και να συνδράμει τον σουλτάνο να ασκήσει τη μοναδική του εξουσία σε αυτά τα εδάφη. Παράλληλα ο στρατός πολιτικοποιήθηκε και εγκαταλείφθηκε υποτάσσοντας τον εαυτό του στην αρχή του σουλτάνου σε αντίθεση με την κλασσική περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ως εκ τούτου, το να ρίξει κανείς φως στα μεταβαλλόμενα χαρακτηριστικά των Γενίτσαρων, οι οποίοι ήταν επίλεκτα σώματα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, είναι ιδιαίτερος σημαντικό για την κατανόηση των μεταβαλλόμενων προτύπων του στρατού στην Οθωμανική αυτοκρατορία ¹²

Στα χρόνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, οι εσωτερικές εξεγέρσεις των Γενίτσαρων, μερικές φορές προκάλεσαν την πτώση των σουλτάνων και ακόμη και το θάνατό τους. Εκτός αυτού, τα στρατιωτικά ιδρύματα ήταν τα πρώτα ιδρύματα που βίωσαν τα μεταρρυθμιστικά κινήματα και με την απουσία μίας αστικής τάξης όπως στην περίπτωση της Δύσης, ο στρατός διαδραμάτισε βασικό ρόλο στις συνταγματικές επαναστάσεις του 1876 και του 1908.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα της πολιτικής τους επιρροής αποτελούν οι περιπτώσεις του 1648, όταν μετά από μια γενικευμένη ανταρσία στο κεντρικό στρατόπεδο των Γενίτσαρων στην Κωνσταντινούπολη, καταλαμβάνουν την Πόλη και του 1807, όταν μετά από πραξικόπημα των Γενίτσαρων, ο Σελίμ ο III εκθρονίστηκε και τη θέση του κατέλαβε ο Μουσταφά ο IV, που ήταν επιλογή των Γενίτσαρων, ο οποίος είχε υποσχεθεί σημαντικά πολιτικά και οικονομικά προνόμια στους υποστηρικτές του. Ο κύκλος του τάγματος των Γενίτσαρων, που επιβίωσαν και απέκτησαν δύναμη και πλούτο για σχεδόν πέντε αιώνες, έκλεισε από τον Σουλτάνο Μαχμούτ τον II, ο οποίος με ειδικό φερμάνι κήρυξε ιερό πόλεμο εναντίον των Γενίτσαρων και στα μέσα του Ιουνίου του 1826 μεγάλες δυνάμεις Ιππικού (Σπαχήδες) και Πυροβολικού, περικύκλωσαν το στρατόπεδο των Γενίτσαρων στην Κωνσταντινούπολη και κατάφεραν να εξουδετερώσουν την αντίσταση τους, τερματίζοντας και την περίοδο της αδιαμφισβήτητης ισχύος της Υψηλής Πύλης στις Διεθνείς Σχέσεις του τότε γνωστού κόσμου. Οι Γενίτσαροι έπαψαν να υφίστανται ως πόλος στρατιωτικό-πολιτικής και οικονομικής ισχύος, αλλά η μακρά παρουσία τους και ο σημαντικός τους ρόλος για αιώνες στο στρατηγικό σχεδιασμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προσέδωσε ιδιαίτερη αίγλη στο Στρατό και νομιμοποίησε

¹² Ross E. Burkhardt and Michael S. Lewis-Beck, "Comparative Democracy: The Economic Development Thesis" American Political Science Review 88, 4 (1994): 903-10.

στη συνείδηση της κοινής γνώμης την παρεμβατική λειτουργία και νοοτροπία του στρατεύματος στην πολιτική ζωή της Αυτοκρατορίας.

Ο σουλτάνος Μαχμούντ Ι΄ (1808-1839) , δημιούργησε έναν «στρατό ευρωπαϊκού στυλ», τον Asakir-i Mansure'i Muhammediye (τα νικητήρια στρατεύματα του Μωάμεθ). Μετά τη σύσταση ενός Στρατιωτικού Συμβουλίου (Dar-i Sura-yi Askeri), το Οθωμανικό κράτος κατέκτησε μια ενιαία στρατιωτική οργάνωση υπό ενοποιημένη ηγεσία. Η κατάργηση των γενίτσαρων το 1826 είχε αντίκτυπο στις Οθωμανικές μεταρρυθμίσεις όσον αφορά το στρατό. Αν και κάποιοι το αντιλαμβάνονται ως ένα «ευοίωνο γεγονός», οι περισσότεροι θεωρούσαν το γεγονός ως ένα βήμα προς την πορεία για τη γραφειοκρατική δικτατορία.¹³

Τον 19ο αιώνα ο στρατός στην Τουρκία αποτέλεσε "όχι μόνο το αντικείμενο αλλαγής αλλά και το θέμα του εκσυγχρονισμού. Αρχικά ο στόχος ήταν να δημιουργηθεί ένας στρατός που ήταν εκπαιδευμένος, πειθαρχημένος και υπάκουος σε μια κεντρική αρχή. Ωστόσο, έχοντας λάβει δυτική εκπαίδευση, ο στρατός άρχισε να αμφισβητεί τη δύναμη των πολιτικών ελίτ. Όπως είναι γνωστό, στην κλασική περίοδο της Αυτοκρατορίας, ο στρατός είχε απόλυτη αφοσίωση στον Σουλτάνο. Από την αρχή της Αυτοκρατορίας μέχρι την κατάρρευση της, ο στρατός ήταν ο μόνος θεσμός που κατάφερε να επιβιώσει. Ωστόσο στις τελευταίες φάσεις της Αυτοκρατορίας, ο στρατός περιβλήθηκε έναν έντονα πολιτικό χαρακτήρα.¹⁴

Ο στρατός στην Τουρκία, απέκτησε δύναμη μετά το Κίνημα των Νεότουρκων το 1908, που στόχο είχε την επαναφορά του καταργημένου συντάγματος του 1876 και την «Οθωμανική ισότητα», την ισοπολιτεία για όλους ανεξάρτητα από γένος και θρησκεία, με τον ρόλο του στρατού να αναβαθμίζεται πολύ, μαζί με αυτόν του κοινοβουλίου και του τύπου. Το 1908 το Κίνημα των Νεότουρκων είχε πολύ σοβαρές συνέπειες για τις πολιτικοστρατιωτικές σχέσεις. Ο Hanioglu προτείνει ότι η παραστρατιωτική οργάνωση της Ένωσης και της Προόδου (CUP)¹⁵ έλεγχε τον στρατό μετά την επανάσταση, παρόλο που ο στρατός είχε αρχικά ως στόχο να διαδραματίσει ρόλο διαμεσολαβητή εξουσίας.

¹³ Arend Lijphart , *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* (New Haven, CT: Yale University Press, 1999)

¹⁴ Giuseppe Di Palma , *To Craft Democracies: An Essay on Democratic Transitions* (Berkeley : University of California Press, 1990)

¹⁵ Το 1891, ιδρύθηκε στη Γενεύη η μυστική οργάνωση «Ένωση - Πρόοδος» που έβαλε σκοπό να εκσυγχρονίσει το κράτος, να πετύχει τον φιλελεύθερο μετασχηματισμό του και να το εδραιώσει στα εδάφη

Αρχικά η CUP διαμορφώθηκε ως οργάνωση της διανοήσης, ενώ αργότερα, μετά το 1907, μετατράπηκε σε παραστρατιωτική οργάνωση. Δεν στόχευε, ωστόσο, στην αποδιάρθρωση του κράτους, αλλά στη διάσωση του. Ως εκ τούτου, η ιδεολογία της οργάνωσης ήταν κατά βάση κρατικιστική. Η πολιτική ατζέντα της CUP ήταν να ασκήσει πίεση στον σουλτάνο να εφαρμόσει το οθωμανικό σύνταγμα του 1876. Η οργάνωση, είχε υπό την εποπτεία και εντολές της, τις κατώτερες τάξεις και τις παραστρατιωτικές ομάδες κατά την εποχή της επανάστασης του 1908¹⁶

Ωστόσο, ανώτεροι αξιωματικοί ήταν πρόθυμοι να αναλάβουν την επανάσταση σε μια διαφορετική κατεύθυνση. Οι ανεξάρτητοι αξιωματικοί διατήρησαν την πίστη τους στον σουλτάνο. Η CUP σκόπευε να αναλάβει τον έλεγχο των ανώτερων αξιωματικών, μετατρέπόμενη ταυτόχρονα σε νομιμοπολιτική οργάνωση. Στις αρχές του 20ου αιώνα ο στρατός υπερασπίστηκε τη συνταγματική μοναρχία και κατά την περίοδο (1912-1918), η οργάνωση, ασχολήθηκε με την καθημερινή πολιτική. Ωστόσο, ο στρατός δεν θα μπορούσε να γίνει επαγγελματικό σώμα.

Στη συνέχεια θα αναλυθεί εκτενέστερα ο ρόλος του στρατού στο Οθωμανικό-Τουρκικό καθεστώς και η ενεργός εμπλοκή του στα εσωτερικά και εξωτερικά πολιτικά τεκταινόμενα, σε δυο φάσεις δηλαδή στην περίοδο πριν την ανάληψη της διακυβέρνησης του κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (A.K.P - Adalet ve Kalkinma Partisi, AK PARTİ) και στην περίοδο διακυβέρνησης του A.K.P. από το 2002 και εντεύθεν.

2.2 Χαρακτηριστικά γνωρίσματα των Τ. Ε.Δ.

Ο Τούρκος πολίτης, την εποχή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, είχε δύο όψεις, αυτού του πολεμιστή και του βοσκού που εξελίχθηκε σε αγρότη. Ως πολεμιστής, έφερνε μαζί του την παράδοση της στέπας, δηλαδή, του ακατανίκητου σε ανοικτό χώρο. Ο αγροτικός χαρακτήρας του Τούρκου στρατιώτη, που αντιπροσώπευε τις λαϊκές μάζες, προσέδωσε έναν απίστευτο δυναμισμό στην αυτοκρατορία, καθόσον οι άνθρωποι της υπαίθρου αποτελούσαν την πιο υγιή ομάδα της οθωμανικής κοινωνίας. Η μακροβιότητα

που κατείχε. Τα μέλη της έμειναν στην ιστορία με το όνομα «Νεότουρκοι». Αρχές του 20ού αιώνα, η έδρα της οργάνωσης μεταφέρθηκε στη Θεσσαλονίκη (1906), όπου υπήρχαν εβραίοι αλλά και μέλη τεκτονικών στοών πρόθυμοι να τη χρηματοδοτήσουν.

¹⁶ Demirel Tanel, “Lessons of Military Regimes and Democracy: The Turkish Case in a Comparative Perspective,” *Armed Forces & Society* 31, 2 (Winter, 2005): 254.

της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οφείλεται στην αξιοσύνη και ακεραιότητα του χαρακτήρα του Τούρκου αγρότη, ο οποίος παρέμεινε ακέραιος.

Βέβαια, η προαναφερόμενη αγνότητα του μέσου στρατιώτη, δεν ήταν αρκετή να τον απελευθερώσει από τις αδυναμίες του χαρακτήρα του, όπως :¹⁷

α) Ο άκρατος συντηρητισμός που τον απέτρεπε να υιοθετήσει τις νέες στρατιωτικές μεθόδους

β) Το πολύ χαμηλό επίπεδο των κληρωτών, χαρακτηριστικό που παραμένει σε ισχύ μέχρι σήμερα. Γι' αυτό, οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις υποκαθιστούν, σε μερικές περιπτώσεις, το ίδιο το σχολείο.

γ) Έλλειψη πρωτοβουλίας. Το χαρακτηριστικό αυτό αποδίδεται στο γεγονός ότι παρέμεινε ένας λαός υποτακτικός είτε στην απόλυτη θέληση του σουλτάνου, θεωρούμενος "δούλος" του, είτε στις επιταγές του Ισλάμ, ζώντας σε μια ιεραρχημένη κοινωνική δομή με συνέπεια να μην αναπτύξει αυτόβουλη παρουσία.

δ) Ο αδυσώπητος τρόπος της επέκτασής του μέσω λεηλασιών, σφαγών και βεβήλωσης των ιερών και οσίων των αντιπάλων τους. Γι' αυτό οι ενέργειες, όπως και οι στρατηγικοί τους στόχοι, δεν είχαν κανένα όριο.

Πέραν όμως των ανωτέρω αρνητικών γνωρισμάτων του μέσου στρατιώτη δεν μπορούν να μην αναφερθούν και τα θετικά γνωρίσματα που αποτελούν και τους λόγους της θεαματικής επέκτασης και διατήρησης επί τόσους αιώνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τα οποία, εν πολλοίς, παραμένουν αναλλοίωτα μέχρι σήμερα.

α. Πολεμική ικανότητα: Οι Τούρκοι στρατιώτες ήταν ικανοί και ξακουστοί πολεμιστές, με μεγάλη ευελιξία και εξαιρετική ταχύτητα, χαρακτηριστικά όλων των νομαδικών λαών που προέρχονται από ή διαβιούν στις στέπες. Όλες οι τουρκογενείς ομάδες, περιλαμβανομένων των Οθωμανών, δεν αποτελούσαν έναν λαό αλλά στρατό. Η πολεμική τους αποτελεσματικότητα δεν ήταν απόρροια των στρατηγικών τους μεθόδων στο πεδίο της μάχης αλλά της αποφασιστικότητάς τους για θυσία.

β. Πειθαρχία: Οι Οθωμανοί διέθεταν μια έμφυτη πειθαρχία και τάξη. Οι ξένοι που παρακολουθούσαν τις παρελάσεις του Οθωμανικού στρατεύματος έμεναν έκθαμβοι

¹⁷ Μούρτος Γεώργιος, "ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΕΝΟΠΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ: Ιδεολογία, χαρακτηριστικά γνωρίσματα και στρατηγική σκέψη από τους Οθωμανούς μέχρι σήμερα" σελ 69.

μπροστά στο μέγεθος και την άψογη τάξη της τεράστιας στρατιάς που περνούσε, μια εικόνα που παρατηρείται και σήμερα. Αυτή η έμφυτη πειθαρχία είχε τις ρίζες της στην Οθωμανική συνήθεια να διευθετούνται όλα μέσα σε αυστηρά ιεραρχική τάξη και να υπάρχουν κανονισμοί για τα πάντα, η παραβίαση των οποίων συνεπάγονταν αυστηρότατες ποινές. Χαρακτηριστικές είναι οι εξής δύο διαταγές Τούρκων διοικητών. "Δε σας ζητώ να πολεμήσετε, αλλά να σκοτωθείτε" του Κεμάλ προς τους στρατιώτες του λίγο πριν τη μάχη της Καλλίπολης και, η δεύτερη, ενός διοικητού συντάγματος στους άνδρες του κατά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο : "Και τανκς να περάσουν από πάνω σας, εσείς δε θα εγκαταλείψετε τις θέσεις σας".

γ. Πείσμα – Φανατισμός: Από τα βασικά γνωρίσματα του χαρακτήρα των Τούρκων πολεμιστών ήταν το πείσμα. Τα αποθέματα της αντοχής τους ήταν καταπληκτικά, χωρίς να φείδονται οιαδήποτε θυσιών και χρόνου, για να επιτύχουν το σκοπό τους. Αν οι Τούρκοι έχαναν μία μάχη κατά κανόνα επέστρεφαν μέχρι να κερδίσουν τον πόλεμο. Το πείσμα αποτελεί διαχρονικό στοιχείο του χαρακτήρα τόσο των προ- οθωμανικών φύλων, όσο των Οθωμανών και σύγχρονων Τούρκων. Το πείσμα τους αυτό συνοδεύεται ή καλύτερα αυτοτροφοδοτείται από φανατισμό, που πολλές φορές οδηγεί σε ανεξέλεγκτες ενέργειες, καθώς και έμφυτο μίσος εναντίον των χριστιανών και δη των Ελλήνων. Ο φανατισμός αυτός λειτουργεί "ενδοφλέβια" μέσα τους, αφού υποκρύπτεται κάτω από την περιβόητη ευγένεια και καλοσύνη που επιδείκνυαν πάντα οι Τούρκοι. Ωστόσο, μόλις ξεσηκώνονταν, γίνονταν αδυσώπητοι.

δ. Εμμονή σε στόχους: Απόρροια του πείσματος και του φανατισμού τους είναι η εμμονή σε στόχους μη φειδόμενοι θυσιών και μη αποθαρρυνόμενοι από τη χρονική διάρκεια που απαιτούνται για την εκπλήρωσή τους. Είναι ένα στοιχείο του χαρακτήρα τους που έχει διαχρονική ισχύ.

ε. Υπομονή: Είναι σχεδόν ανεξάντλητη, αλλά όταν εξοργίζονται, κάτι που δεν συμβαίνει συχνά, γίνονται αδυσώπητοι, μετατρέπόμενοι σε όχλο και σε φανατική, ασυγκράτητη μάζα. Το χαρακτηριστικό στοιχείο της υπομονής, όπως και της άγριας σκληρότητας, τους προσέδωσε εξαιρετικό σφρίγος στον συνεχή αγώνα της επέκτασης και της κυριαρχίας τους. Ακόμα και σήμερα η υπομονή αποτελεί το κύριο γνώρισμα της διπλωματικής και στρατιωτικής τους συμπεριφοράς. Δεν προτρέχουν και δεν ενεργούν εν θερμώ, παρά καλλιεργούν ευκαιρίες και αναμένουν υπομονετικά μέχρι να εκμεταλλευτούν κάποια από αυτές. Καραδοκούν και περιμένουν ώσπου να παρέλθουν οι ακατάλληλες περιστάσεις και

γίνονται, στο μεταξύ, φίλοι με τους εχθρούς, υποχωρητικοί στους απαιτητικούς και υποτακτικοί στους δυνατούς. Όταν όμως αντιληφθούν ότι ήλθε η κατάλληλη στιγμή για να διεκδικήσουν τα αιτήματά τους από θέσεως ισχύος, τότε η φιλοφροσύνη δίδει της θέσης της στην ακαμψία και στη σκληρότητα.

στ. Προσαρμοστικότητα: Η επικράτησή τους επί των λαών με ανώτερο πνευματικό και οικονομικό επίπεδο οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην εκπληκτική τους ικανότητα να υιοθετούν νέες τεχνικές και μεθόδους με ταχύτατους ρυθμούς. Το στοιχείο της προσαρμοστικότητας χαρακτηρίζει και τους σημερινούς Τούρκους, δημιουργώντας συχνά οδυνηρές εκπλήξεις στους αντιπάλους τους. Οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις, με την απαρχαιωμένη δομή μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1980, εξελίχθηκαν σε μια σύγχρονη στρατιωτική μηχανή, που θεωρείται η αξιολογότερη στην ευρύτερη περιοχή.

ζ. Βιαιότητα: Η φήμη του Τούρκου για τη βία πέρασε πλέον στην ιστορία. Η έκφραση "έγινε Τούρκος" είναι καθαρά απαξιωτική και χρησιμοποιείται για να χαρακτηριστεί κάποιος ο οποίος ξέφυγε από τα όρια και χρησιμοποιεί βάρβαρες μεθόδους στην συμπεριφορά του. Η γενική εντύπωση των ξένων ήταν ότι οι Τούρκοι από τη φύση τους υπήρξαν, και εν πολλοίς παραμένουν, βίαιοι και καταστρεπτικοί. Ο χαρακτήρας τους δεν εξημερώθηκε ούτε όταν ήλθαν σε επαφή με τον αναπτυγμένο πολιτισμό των Αράβων, αφού υιοθέτησαν μόνο τη θρησκεία των τελευταίων, το Ισλάμ, που παρείχε το πλαίσιο της επέκτασης ως θεϊκής επιταγής.¹⁸ Στη σύγχρονη Τουρκία η δολοφονία αποτελεί ένα μέσο άσκησης πολιτικής και αφορά τόσο πολιτικές προσωπικότητες όπως οι μαζικές εκτελέσεις των πολιτικών αντιπάλων των Νεότουρκων ή η ομαδική εξόντωση της ηγεσίας των κομμουνιστών το 1921. Μια άλλη συνήθεια που συνεχίζεται στις ημέρες μας είναι οι ξυλοδαρμοί, ακόμα και οι μαστιγώσεις των στρατιωτών από τους ανωτέρους τους.

¹⁸J.F.C. Fuller, ο.π., σ. 279.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ενεργός εμπλοκή του στρατού πριν την διακυβέρνηση του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης

3.1 Κεμαλική περίοδος. Η πρώτη Τουρκική Δημοκρατία και η διατήρηση της πολιτικής ισχύος του Στρατού.

Το 1923 αποτελεί σημείο καμπή στην ιστορία της Τουρκίας και μετάβαση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία στο Τουρκικό κράτος. Ο Μουσταφά Κεμάλ ήταν ο εμπνευστής αυτού του κράτους, και πρώτος Πρόεδρος, ο οποίος μπόρεσε και συσπείρωσε έναν ολόκληρο λαό με κοινό στοιχείο την τουρκική καταγωγή τους αλλά και την γλώσσα. Πρώτος πρωθυπουργός της πρώτης περιόδου της Τουρκικής Δημοκρατίας ήταν ο Ισμέτ Ινονού.¹⁹

Ο Κεμάλ δημιούργησε ένα γραφειοκρατικό τύπο διακυβέρνησης, όπου στα χέρια του στρατού βρισκόταν η πραγματική εξουσία. Ο στρατός ήταν ο εγγυητής του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους. Είναι χαρακτηριστικό ότι εκείνη την πρώτη περίοδο της τουρκικής δημοκρατίας τις υψηλότερες θέσεις διακυβέρνησης καταλαμβάνουν δυο πρόσωπα τα οποία ανήκουν στον πυρήνα των παλαιών ανώτατων στελεχών του Οθωμανικού Στρατού, γεγονός που έχει την σημειολογική του σημασία για τον ρόλο που έμελλε να διαδραματίσει ο τουρκικός στρατός στο εσωτερικό της χώρας εφεξής. Ο Κεμάλ

¹⁹ Umit Cizre, *Secular and Islamist Politics in Turkey* (New York: Routledge Press, 2007), pp. 201-3.

επιδίωξε ένα σύνολο ριζοσπαστικών μεταρρυθμίσεων και κατόρθωσε να εδραιώσει το τουρκικό κράτος και τις δομές του, ένα οικοδόμημα το οποίο στηρίχθηκε σε έξι βασικούς πυλώνες οι οποίοι ήταν ο ρεπουμπλικανισμός, η κοσμική ιδεολογία, ο εθνικισμός, ο λαϊκισμός, ο κρατισμός και η επαναστατικότητα.²⁰

Η νέα κυβέρνηση, σχεδίασε και άρχισε να υλοποιεί ένα μεταρρυθμιστικό έργο το οποίο κινήθηκε στο δίπολο «κοσμικός φιλελευθερισμός» και «εθνικιστικός σωβινισμός». Ειδικότερα αναφορικά με τις σχέσεις Πολιτείας και χαλιφάτου, η κυβέρνηση εφάρμοσε μια πολιτική η οποία εμφορούνταν από τις αξίες του κοσμικού φιλελευθερισμού, ενώ στο πεδίο των σχέσεων της Τουρκίας με το Διεθνές περιβάλλον η πολιτική που εφάρμοσε ήταν ένα μοντέλο εθνικιστικού σωβινισμού. Το ίδιο αυτό μοντέλο εθνικού σωβινισμού εφάρμοσε η κυβέρνηση και όσον αφορούσε τις σχέσεις κράτους και εθνικών μειονοτήτων στο εσωτερικό του.²¹

Αποτέλεσμα του νέου μεταρρυθμιστικού προγράμματος της κυβέρνησης ήταν ότι λίγο αργότερα το 1925, με προεδρικό διάταγμα καταργήθηκε το Σουλτανάτο και το Χαλιφάτο, και έκλεισαν τα ιερά τεμένη και τα κοινόβια των Δερβίσηδων (tekkes). Η σημειολογία των πολιτικών αυτών αποφάσεων είναι προφανείς καθώς είχαν ως στόχο την ελαχιστοποίηση της επιρροής του Ισλάμ στη λειτουργία του Τουρκικού πολιτικού συστήματος και στην επίσης ελαχιστοποίηση της επιρροής του ιερατείου.

Μετά την ίδρυση του κόμματος του Κεμάλ (Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα CHP) και τους έξι βασικούς πυλώνες του οι πολιτικές του νέου κράτους, είχαν σημείο αναφοράς την Ευρώπη - το Σύνταγμα ακολούθησε ένα δυτικό μοντέλο, ο Αστικός Κώδικας βασίστηκε στον ελβετικό, η αναφορά στο Ισλάμ ως επίσημη θρησκεία αφαιρέθηκε από το Σύνταγμα και υιοθετήθηκε το λατινικό αλφάβητο. Ο βασικότερος στόχος αυτών των αποφάσεων πέρα από την προσέγγιση της Ευρώπης και του Δυτικού κόσμου, ήταν η δημιουργία ενός Τουρκικού έθνους. Πράγματι, σε αυτή την περίοδο δημιουργήθηκαν ορισμένες δημοκρατικές δομές. Οι δομές αυτές υπήρχαν χωρίς την ύπαρξη μιας λειτουργικής Δημοκρατίας. Ωστόσο, επιτεύχθηκαν κάποια κοινωνικά και οικονομικά αποτελέσματα και για τον Κεμάλ, η Ευρώπη ήταν ο μόνος πολιτισμός που αντιπροσώπευε την υλική και την ηθική πρόοδο της ανθρωπότητας. Επίσης, είναι

²⁰ Halil Inalcik , “Turkey between Europe and the Middle East” Perceptions, Journal of International Affairs 3, 1 (1998).

²¹ Tim Jacoby, Social Power and the Turkish State (New York: Frank Cass, 2004), p. 133.

σημαντικό ότι το 1926, με εξαίρεση το στρατό, καταργήθηκαν με κυβερνητική απόφαση όλοι οι τίτλοι ευγενείας που χρησιμοποιούνταν έως τότε.²²

Ο βασικός πυρήνας των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών, ήταν η προσπάθεια εξαφάνισης όλων των πυλώνων του Οθωμανικού παρελθόντος στη συνείδηση των Τούρκων πολιτών, τόσο σε θεσμικό όσο και σε εθιμικό επίπεδο. Έτσι επιχειρήθηκαν αλλαγές οι οποίες ήταν ιδιαιτέρως ριζοσπαστικές για την περίοδο που συντελέστηκαν, ενώ δεν περιορίστηκαν αποκλειστικά και μόνο στο θρησκευτικό πεδίο, αλλά είχαν ως στόχο την δημιουργία μιας νέας γλωσσικής και πολιτιστικής πραγματικότητας στο θρησκευτικό σκέλος και στόχευαν στη δημιουργία μιας νέας γλώσσας και ενός νέου πολιτιστικού ρεύματος, που θα συνέβαλλε ώστε οι πολίτες να προσκτήσουν και αφομοιώσουν γρήγορα τον νέα εθνική ταυτότητα που ο Κεμάλ δόμησε.²³

Όσον αφορά τις τομές που επιχειρήθηκαν στον θρησκευτικό τομέα ήταν βαθιές και ριζοσπαστικές καθώς πρόταγμα του Κεμάλ ήταν η υποβάθμιση του ρόλου της θρησκείας. Ειδικότερα η εκπαίδευση η οποία ως τότε ήταν έργο του ιερατείου, ανατέθηκε σε μια ακαδημαϊκή κοινότητα, τα μέλη της οποίας είχαν υιοθετήσει την νεοτουρκική ιδεολογία και υπ' αυτή την έννοια εφάρμοζαν νεο-εθνικά προγράμματα σπουδών. Αλλά και στον τομέα της δικαιοσύνης, οι ανώτατες θέσεις καταλήφθηκαν από στελέχη των νεότουρκων. Οι τομείς της δικαιοσύνης και της διπλωματίας αναμορφώθηκαν και γρήγορα πέρασαν στον απόλυτο έλεγχο των Νεότουρκων. Ο μοναδικός τομέας στον οποίο ο Κεμάλ δεν επιχείρησε καμία αλλαγή ήταν ο στρατός.²⁴

Η επιλογή αυτή του Κεμάλ καταδεικνύει την ειδική, βαρύνουσα θέση του στρατού στο εσωτερικό του νέου τουρκικού κράτους. Σύμφωνα με τον Ατατούρκ, υπερασπιστής των βασικών πυλώνων του τουρκικού κράτους (ρεπουμπλικανισμός, η κοσμική ιδεολογία, ο εθνικισμός, ο λαϊκισμός, ο κρατισμός και η επαναστατικότητα) δεν ήταν ούτε ο λαός ούτε το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, ούτε η διοίκηση, αλλά ο στρατός.

²² Roderic H. Davidson, *Turkey: A Short History* (Huntingdon, U.K.: Eothen Press, 1998), pp. 121-7.

²³ Serap Yazici, "A Guide to Turkish Public Law and Legal Research: 10.2, The Constitutional Amendments of 2001 and 2004," GlobaLex, Hauser Global Law School Program, Jan. 2009.

²⁴ Roderic H. Davidson, *Turkey: A Short History* (Huntingdon, U.K.: Eothen Press, 1998), pp. 121-7.

Αρκετοί αναλυτές του κεμαλικού καθεστώτος έχουν επιχειρήσει να αποδώσουν σε μεγάλο βαθμό την ταύτιση των βασικών στοιχείων της ιδεολογίας του καθεστώτος Ατατούρκ, με την ιδεολογία των στρατιωτικών η οποία ήταν εξόχως μιλιταριστική.²⁵ Ωστόσο, αυτή η προσέγγιση είναι μάλλον αδύναμη ως επιχείρημα, αν ληφθεί υπόψη η προσωπικότητα του Ατατούρκ ο οποίος δεν θα επέτρεπε να μοιραστεί την εξουσία στο νέο κράτος με κανέναν θεσμό, όπως επίσης και η ανάλυση των πυλώνων του κεμαλικού καθεστώτος το οποίο ήταν παράλληλα ολοκληρωτικό και ολιγαρχικό.²⁶

Οι λόγοι για την προηγμένη θέση που ο Κεμάλ επεφύλαξε για τον στρατό στο πλαίσιο του νέου κράτους, ήταν ότι στην πραγματικότητα το έπραξε επειδή γνώριζε πολύ καλά ότι χρειαζόταν την συγκατάθεση του στρατού προκειμένου να εφαρμόσει το μεταρρυθμιστικό του πρόγραμμα. Οι εκπρόσωποι του παλιού παραδοσιακού Οθωμανικού καθεστώτος δεν είχαν δείξει καμία πρόθεση να συγκατατεθούν στις νέες πολιτικές, και αντιδρούσαν έντονα επειδή είχαν παραγκωνισθεί στα πλαίσια του νέου κεμαλικού κράτους, με αποτέλεσμα ο Κεμάλ φοβούμενος μια πιθανή εξέγερσή τους να αναζητά ισχυρούς συμμάχους στο εσωτερικό της χώρας, τους οποίους βρήκε στο στράτευμα.²⁷ Ο Στρατός ο οποίος σύμφωνα με τον ίδιο τον Κεμάλ Ατατούρκ, όταν το Οθωμανικό γραφειοκρατικό σύστημα υπάκουσε στις προσταγές των Δυτικών Δυνάμεων ήταν αυτός που σήκωσε το βάρος της αντίστασης και μετέτρεψε την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε νίκη του νεότευκτου Τουρκικού έθνους.²⁸

Έτσι ο στρατός, δεν έχασε κανένα από τα προνόμια που του είχαν απονεμηθεί στο παλιό καθεστώς, αλλά αντίθετα του χορηγήθηκαν νέα και κυρίως αναδείχθηκε πλέον σε βασικό αρωγό και φύλακα της Κεμαλικής ιδεολογίας και των μεταρρυθμίσεων του νέου καθεστώτος, έχοντας πολύ μεγάλη ισχύ στις εσωτερικές πολιτικές ισορροπίες της περιόδου εκείνης. Γι' αυτούς λοιπόν τους λόγους, ο στρατός αναδείχθηκε σε κυρίαρχο δρώντα στο εσωτερικό της τουρκικής κεμαλικής δημοκρατίας και διατήρησε τις στενές σχέσεις του, με το νέο σύστημα εξουσίας κατακτώντας μάλιστα έναν αναβαθμισμένο ρόλο ως θεματοφύλακα και προστάτη της Τουρκικής Δημοκρατίας και της Κεμαλικής

²⁵ Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey* (New York: Oxford University Press, 2002), p. 78.

²⁶ William Hale, *Turkish Politics and the Role of the Military* (New York: Routledge, 1994), p. 16.

²⁷ Alexander Macfie, *The End of the Ottoman Empire, 1908-1923* (New York: Longman's, 1998), pp. 41-56.

²⁸ Το πλήρες κείμενο του λόγου του Κεμάλ Ατατούρκ: <http://www.netkitap.com/nutuk/Ataturk>.

ιδεολογίας, εκτός από το ρόλο της προστασίας της ανεξαρτησίας και εθνικής κυριαρχίας της χώρας.²⁹

Στο πλαίσιο αυτό, ο αναβαθμισμένος ισχυρός ρόλος των ενόπλων δυνάμεων, στην πρώτη τουρκική κεμαλική δημοκρατία είχε ως σκοπό να προβάλει την εικόνα μιας ισχυρής Τουρκίας, σε μια προσπάθεια εξομάλυνσης των πιέσεων που ασκούσαν οι εκπρόσωποι του παλιού Οθωμανικού καθεστώτος οι οποίοι είχαν πλέον παραγκωνισθεί. Η θέση που κατέλαβε ο στρατός στο κεμαλικό καθεστώς, αποτέλεσε τη νύβωση για τον ρόλο που έμελλε να διαδραματίσει και μετά το θάνατο του Κεμάλ.³⁰

3.2. Η Τουρκία μετά τον Kemal Atatürk

Μετά το θάνατο του Kemal Atatürk στις 10 Νοεμβρίου 1938, διάδοχός του ήταν ο İsmet İnönü αξιωματικός του τουρκικού στρατού, πολιτικός και συνεργάτης του Kemal Atatürk ως πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας. Υπηρέτησε στο γενικό επιτελείο του 3ου Σώματος Στρατού στην Ανδριανούπολη (Edirne) και ως αρχηγός του στρατού στην Υεμένη.

Κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, ήταν αρχηγός του 4^{ου} Σώματος Στρατού στη Συρία (1916) και κατά την εποχή της Οθωμανικής παράδοσης (30 Οκτωβρίου 1918), υπέγραψε τη Συνθήκη του Μούδρου. Αργότερα εντάχθηκε στο κίνημα του Mustafa Kemal για να αντισταθεί στην συμμαχική κατοχή της Ανατολίας. Το 1920 εξελέγη στο τελευταίο Οθωμανικό κοινοβούλιο ως βουλευτής. Μετά την ελληνική κατοχή της δυτικής Ανατολίας, διορίστηκε αρχηγός του γενικού επιτελείου του

²⁹ David Shankland, *The Turkish Republic at Seventy-Five Years* (Huntingdon, U.K.: Eothen Press, 1999), p. 94.

³⁰ Metin Tamkoc, *The Warrior Diplomats: Guardians of the National Security and Modernization of Turkey* (Salt Lake City: University of Utah Press, 1976), pp. 10-9.

εθνικιστικού στρατού.³¹ Διορισμένος Υπουργός Εξωτερικών στην κυβέρνηση της Μεγάλης Εθνοσυνέλευσης στην Άγκυρα το 1922, πέτυχε, με την υποστήριξη του Mustafa Kemal, να κερδίσει τα περισσότερα τουρκικά αιτήματα στη Συνθήκη της Λοζάνης (Ελβετία, 24 Ιουλίου 1923). Με την ανακήρυξη της Δημοκρατίας στις 29 Οκτωβρίου 1923, έγινε πρωθυπουργός και έμεινε στην εξουσία μέχρι το 1937.

Ο Ισμέτ Ινονού δεν προέβη σε καμία κίνηση που θα μπορούσε να μειώσει την ισχύ του Στρατού. Αντιθέτως ενίσχυσε την ισχύ του στις πολιτικές εξελίξεις της Τουρκίας. Ο στρατός πλέον εκπροσωπεί την «Κεμαλική αλήθεια», με τη βοήθεια του μονοπολικού Κεμαλικού πολιτικού κατεστημένου. Έχει το δικαίωμα της εμπλοκής του στα κοινά για να προστατεύσει την ουσία των μεταρρυθμίσεων του Κεμάλ και να παρεμβαίνει όποτε αυτό θεωρεί ότι «το ποίμνιο» ξεφεύγει από τον «ορθό δρόμο».³²

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της σημασίας του ρόλου του Στρατού στην περίοδο εκείνη είναι ότι κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ο Ινονού προτίμησε να διατηρήσει τον αριθμό του Στρατού ως είχε και για να καλύψει το κόστος έδωσε διαταγή στην Κεντρική Τράπεζα να εκδώσει μεγαλύτερο όγκο χαρτονομισμάτων, με αποτέλεσμα να εκτιναχθεί ο πληθωρισμός σε δυσθεώρητα ύψη. Άλλο ένα βήμα του Ινονού ήταν το 1942 η υιοθέτηση μιας επιπρόσθετης φορολογίας στα εισοδήματα των μη-μουσουλμάνων πολιτών, γνωστή ως varlik vergisi. Η συγκεκριμένη φορολογία αφορούσε μονομερώς τη Χριστιανική και την Εβραϊκή κοινότητα της χώρας, έπληξε κυρίως όμως τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, πολλοί εκ των οποίων αναγκάστηκαν να πουλήσουν τις περιουσίες για να αντεπεξέλθουν στις οικονομικές τους υποχρεώσεις προς το κράτος. Οι περιουσίες αυτές, στην πλειοψηφία τους τουλάχιστον, ουδέποτε βγήκαν σε πλειστηριασμό ώστε να αυξηθούν τα έσοδα του κράτους. Αντιθέτως ο Ινονού τα διέθεσε σε εκλεκτούς του καθεστώτος, μεγάλο μέρος των οποίων ήταν Στρατιωτικοί στα ανώτερα κλιμάκια.³³

³¹ Nilüfer Göle, "Toward an Autonomization of Politics and Civil Society in Turkey," in Metin Heper and Ahmet Evin, eds, *Politics in the Third Turkish Republic* (Boulder: Westview Press, 1994), pp. 213-22

³² Σπύρος Ν. Λίτσας, "Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους: Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση" p 18

³³ R. N. Bali, *Bir Turklesme Seruveni (1923-1945) ' ' Cumhuriyet Yillarinda Turkiye Yahudileri*, (Istanbul, Iletisim", 1999).

3.3 Αντνάν Μεντερές. Το πραξικόπημα του 1960

Στις εθνικές εκλογές του 1950 το νεοϊδρυθέν Δημοκρατικό Κόμμα (Demokrat Partisi) κέρδισε το 53,4% ενώ το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα το 39,8% . Ο στρατός ανησυχώντας για την εξέλιξη αυτή πρότεινε στον Ινονού να παρέμβει και να ακυρώσει το αποτέλεσμα, ώστε να μη χαθεί η εξουσία από τη γνήσια Κεμαλική παράταξη. Ο δεύτερος ίσως φοβούμενος μια ευρεία εμφύλια σύγκρουση στο εσωτερικό της χώρας αρνήθηκε τη «βοήθεια» του Στρατεύματος και παρέδωσε το θώκο της Πρωθυπουργίας στον Αντνάν Μεντερές, τον ηγέτη των Δημοκρατικών.

Ο Adnan Menderes, υπήρξε ένας αυταρχικός πολιτικός ο οποίος μετερχόταν αθέμιτα μέσα όπως αυστηρή λογοκρισία, κλείσιμο εφημερίδων κλπ. Η απόπειρα του Menderes να εμποδίσει τον Ισμέτ Ινονού (Mustafa İsmet) ο οποίος ήταν στρατιωτικός να διεξαγάγει προεκλογική εκστρατεία, καθώς επίσης και η απόφασή του να χρησιμοποιήσει στελέχη της αστυνομίας για να λαμβάνει πληροφορίες, οδήγησαν σε εξέγερση μαθητές της στρατιωτικής σχολής δίνοντας έτσι το πρόσχημα σε ομάδα στρατιωτικών να τον ανατρέψουν με το πραξικόπημα που ακολούθησε το 1960 και που σχεδόν οδήγησε την Τουρκία σε εμφύλιο πόλεμο όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Το Δημοκρατικό Κόμμα παρά την ευρεία νίκη του δεν έπαψε να αισθάνεται ανησυχία για τις κινήσεις του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού Κόμματος. Η ανησυχία αυτή πήγαζε κυρίως από το γεγονός ότι ο Μεντερές και τα ηγετικά στελέχη του κόμματος γνώριζαν την υποστήριξη του Στρατού στο πρόσωπο του Ινονού, του τελευταίου πολιτικού άνδρα της παλαιάς Κεμαλικής πολιτικής φρουράς. Ως μια κίνηση άμυνας λοιπόν απέναντι στο πολιτικό δίλημμα ισχύος που προέβαλε ο Στρατός, ο Μεντερές και οι επιτελείς του επιχείρησαν να σχηματίσουν ένα μέτωπο ευρείας λαϊκής υποστήριξης για το κόμμα μέσω πολιτικών «ανοιγμάτων» στις λαϊκές κοινωνικές τάξεις της Τουρκίας. Ως το πιο ισχυρό μέσο για την προσέγγιση των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων της Τουρκίας ήταν η ίδια η θρησκεία και η ισχυροποίηση της θέσης του Ισλάμ στην πρόωπη αυτή μετακεμαλική περίοδο.

Οι κινήσεις αυτές του Μεντερές που στόχευαν στη διεύρυνση της εκλογικής του βάσης, προσεγγίστηκαν από το Στρατό ως προσπάθεια ακύρωσης της κοσμικής Κεμαλικής παράδοσης και κατά συνέπεια του δικού του ρόλου. Τα πρώτα έντονα ρήγματα στις σχέσεις Στρατού και κυβερνώντων φάνηκαν τον Δεκέμβριο του 1957 όταν 9 ανώτατοι Αξιωματικοί συνελήφθησαν με την κατηγορία της συνωμοσίας εναντίον της

κυβέρνησης. Η δίκη τους έγινε δίχως ακροατήριο, οι Αξιωματικοί αθωώθηκαν πανηγυρικά από το ανώτατο στρατοδικείο και καταδικάστηκε ο πληροφοριοδότης. Η κυβέρνηση παρακολουθούσε σκεπτική την επίδειξη ισχύος του Στρατού, δίχως στην ουσία να μπορεί να αντιδράσει.³⁴

Η ρήξη κυβέρνησης και Στρατού επήλθε όταν ο Μεντερές άσκησε πολιτική διώξεων εναντίον μεγάλου μέρους των ανώτατων κλιμακίων του Στρατού, ώστε να προωθηθούν πρόσωπα ελεγχόμενα από τους ίδιους και όχι από το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα. Από την μεριά του στρατού η κίνηση αυτή της κυβέρνησης δημιούργησε έντονη ανησυχία.

Έτσι έως το 1959, υπήρξαν συνεχείς εχθροπραξίες μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης. Το 1959 οι εχθροπραξίες κλιμακώνονται και οδηγούν σε βίαιες συγκρούσεις κυβέρνησης και αντιπολίτευσης οι οποίες συνεχίζουν μέχρι και τους πρώτους μήνες του 1960. Τον Απρίλη του 1960, ξεσπούν μεγάλες φοιτητικές διαδηλώσεις οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα αιματηρές συγκρούσεις με την αστυνομία. Ο Menderes αναγκάζεται να επιβάλει στην Άγκυρα και στην Κωνσταντινούπολη στρατιωτικό νόμο, για τον περιορισμό των αντιδράσεων χωρίς ωστόσο αποτέλεσμα.

Η αφορμή για το πραξικόπημα ήταν η απόφαση του Μεντερές στις αρχές Μαΐου να χρησιμοποιήσει τις ένοπλες δυνάμεις σε μια απέλπιδα προσπάθεια να αποκατασταθεί η τάξη και να αναλάβει τον έλεγχο της κατάστασης. Ένας μικρός αριθμός Αξιωματικών τάχθηκαν με το μέρος της κυβέρνησης σε αυτό το εγχείρημα, ωστόσο η πλειοψηφία τους δεν ακολούθησε την κυβέρνηση Menderes στην απόφασή της αυτή. Έτσι στις 27/5/1960 ο αρχηγός του Στρατού Ήρράς, στρατηγός Cemal Gürsel ανακοίνωσε την ανατροπή του Μεντερές, συνέλαβε 403 από τους 406 βουλευτές του Δημοκρατικού Κόμματος και καθαίρεσε τον Πρόεδρο Celâl Bayar, τον πρώτο μη στρατιωτικό Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

³⁴ Σπύρος Ν. Λίτσας, “Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους: Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση” p 20

Μια μέρα αργότερα το υπουργικό συμβούλιο, που απαρτιζόταν από στρατιωτικούς, εξέδωσε ανακοίνωση στην οποία εξήγγειλε την πρόθεση της στρατιωτικής ηγεσίας για κατάργηση όλων των νομοθετημάτων που είχαν θεσπιστεί σε αντίθεση με την κεμαλική παραδοσιακή τάξη. Την επομένη του πραξικοπήματος, ο στρατηγός Gürsel ανέλαβε την ηγεσία του στρατιωτικού καθεστώτος ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας, πρωθυπουργός, υπουργός Άμυνας και αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων.

Σύμφωνα με τον Momayezi "η στρατιωτική ανάληψη της κυβέρνησης το 1960 μέσω του πραξικοπήματος έγινε ευρέως αποδεκτή από τους Τούρκους ως δικαιολογία για την αποτροπή της διαστρέβλωσης του δημοκρατικού συστήματος "³⁵. Ειδικότερα στις 27 Μαΐου 1960 ο στρατηγός Cemal Gürsel, συνέλαβε τον πρόεδρο Celâl Bayar, καθώς και τον πρωθυπουργό Adnan Menderes, κατήργησε την κυβέρνησή του, διέλυσε το κοινοβούλιο και ανέλαβε την εξουσία.

Στη συνέχεια για αρκετά από τα μέλη της κυβέρνησης Menderes διατυπώθηκαν κατηγορίες για διασπάθιση δημοσίου χρήματος και για έσχατη προδοσία. Επίσης η κυβέρνηση του Menderes κατηγορήθηκε ότι συνέβαλε στην αύξηση του αυταρχισμού, ο οποίος απομάκρυνε σημαντικά τμήματα της ρεφορμιστικής ελίτ - συμπεριλαμβανομένου ενός μεγάλου ποσοστού αξιωματικών του στρατού. Έτσι τα μέλη της κυβέρνησης οδηγήθηκαν ενώπιον ενός στρατιωτικού δικαστηρίου όπου μερικοί από αυτούς καταδικάστηκαν σε ποινές φυλάκισης ενώ ο πρώην πρωθυπουργός Menderes εκτελέστηκε.

³⁵ Momayezi, Nasser: "Civil-military relations in Turkey", International Journal on World Peace. New York: Sep 1998. Vol. 22, Iss. 4., p. 16

Τελικά, στις 13 Νοεμβρίου οι μετριοπαθείς επικράτησαν ολοκληρωτικά και απομάκρυναν από τη χούντα τους 14 εκπροσώπους της ριζοσπαστικής πτέρυγας. Έτσι ο κύριος στόχος του στρατού κινούταν στη βάση της διαφύλαξης των σημαντικών προνομίων που είχε διασφαλίσει στο εσωτερικό της τουρκικής πολιτικής ζωής, στέλνοντας παράλληλα ένα ισχυρό μήνυμα σε όλους αυτούς που είχαν κάνει το λάθος να υποτιμήσουν τον ειδικό του ρόλο και την ετοιμότητα του να επέμβει υπέρ του στρατού.

Παρόλο που το πραξικόπημα ήταν βραχύβιο, ο στρατός κατάφερε να αφήσει σημαντικό αποτύπωμα στην πολιτική δομή της Τουρκίας, νομιμοποιώντας και εγγυώμενος πιο μόνιμους και ενεργούς ρόλους για τους στρατιωτικούς. Ειδικότερα, η χούντα απαίτησε τα μέλη της να γίνουν μόνιμα μέλη της Γερουσίας και μετά από στρατιωτική πίεση εξασφάλισε την εκλογή του επικεφαλής της χούντας ως προέδρου του νέου κοινοβουλίου.³⁷ Το πραξικόπημα του 1960 το οποίο έτυχε ευρύτατης λαϊκής υποστήριξης και διαδραμάτισε καίριο ρόλο στον εκδημοκρατισμό και τον εκσυγχρονισμό του τουρκικού πολιτικού συστήματος είχε ως αποτέλεσμα την θεσμοθέτηση της ευθείας ανάμειξης των Ενόπλων Δυνάμεων στην πολιτική ζωή της Τουρκίας.

Το πλέον κρίσιμο μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα αυτής της περιόδου ήταν η δημιουργία του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας (NSC), όπου οι ηγέτες των ενόπλων δυνάμεων θα μπορούσαν να παρεμβαίνουν άμεσα στην ανώτατη πολιτική ηγεσία, πάνω σε όλα τα θέματα που σε γενικές γραμμές θα σχετίζονταν με την ασφάλεια του κράτους. Με αυτόν τον τρόπο το Σύνταγμα του 1961, - το οποίο έχει χαρακτηριστεί ως το πλέον δημοκρατικό Σύνταγμα που διέθετε ποτέ η χώρα και το οποίο κατοχύρωνε την ελευθερία της συνδικαλιστικής δράσης, του Τύπου και των πολιτικών δραστηριοτήτων - δημιούργησε αυτό που ο Sakallioğlu ονομάζει *"ένα πολιτικό σύστημα διπλής κατεύθυνσης: το πολιτικό συμβούλιο υπουργών το οποίο συνυπήρχε με το εθνικό συμβούλιο ασφαλείας σε εκτελεστικό επίπεδο και το στρατιωτικό σύστημα δικαιοσύνης το οποίο εξακολούθησε να λειτουργεί ανεξάρτητα παράλληλα με το πολιτικό σύστημα δικαιοσύνης"*.³⁸ Το πραξικόπημα του 1960 ήταν το πρώτο και το τελευταίο πραξικόπημα που έγινε στην Τουρκία εκτός ιεραρχίας του στρατεύματος καθώς τα επόμενα πραξικοπήματα έγιναν από το Γενικό Επιτελείο του στρατού.

³⁷ Momayezi, Nasser: "Civil-military relations in Turkey", International Journal on World Peace. New York: Sep 1998. Vol. 22, p. 56

³⁸ Sakallioğlu, Cizre: The Anatomy of the Turkish Military's Autonomy, Comparative Politics, vol. 43, no. 3, 1997, p. 356

3.4. Η Τουρκία τη δεκαετία '60

Η δεκαετία που ακολούθησε υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική για την ανάπτυξη των πολιτικών δομών μέσα στη χώρα. Μέσα σε αυτή την δεκαετία, κάνουν για πρώτη φορά την εμφάνισή τους κόμματα με καθαρά ιδεολογικό χαρακτήρα και ενιαία ιδεολογική βάση. Στις πρώτες εκλογές που πραγματοποιήθηκαν, υπό το βλέμμα των στρατιωτικών φυσικά, οι Δημοκρατικοί αποτελούσαν ακόμα την μεγαλύτερη δύναμη στην χώρα. Το παραπάνω αποτέλεσμα έφερε και πάλι την χώρα σε αδιέξοδο καθώς δεν υπήρχε κανένα κόμμα το οποίο να συγκέντρωνε την πλειοψηφία, ενώ οι διαφορές μεταξύ του CHP (*Cumhuriyet Halk Partisi*) και του Κόμματος της Δικαιοσύνης φαίνονταν αγεφύρωτες. Τελικά κάτω από τις ισχυρές πιέσεις των στρατιωτικών δημιουργήθηκε μία κυβέρνηση συνεργασίας ανάμεσα CHP σε και Κ.ΔΙΚ, με επικεφαλής τον İsmet İnönü.³⁹

Ήταν περισσότερο από βέβαιο πως η παραπάνω συνεργασία δεν θα μπορούσε να επιβιώσει· όπως και συνέβη. Καμία συνεργασία που επιδιώχθηκε ανάμεσα σε κάθε συνδυασμό κόμματος δεν κατάφερε να μείνει στην εξουσία για εύλογο χρονικό διάστημα. Αυτό όμως που πρέπει να αναφερθεί, είναι ότι για πρώτη φορά ο Πρόεδρος Gürsel ζήτησε απευθείας από τον ίδιο τον Gümüşpala (αρχηγός του Γενικού Επιτελείου των Τουρκικών Ένοπλων Δυνάμεων και ιδρυτής του Κόμματος Δικαιοσύνης) να προχωρήσει στον σχηματισμό κυβέρνησης, μία πολύ σημαντική εξέλιξη, η οποία μας αποδεικνύει ότι το ρεύμα του Δ.Κ. με τους συνεχιστές του είχε γίνει αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτικής και ο στρατός. το είχε αντιληφθεί και δεχθεί.

Το 1964 ο Gümüşpala πεθαίνει και την θέση του παίρνει ο Suleyman Demirel, ένας άνθρωπος αυτοδημιούργητος με καταγωγή από την επαρχία, ο οποίος συμβόλιζε την εμφάνιση και ανάδειξη μίας καινούργιας, οικονομικής κυρίως, ελίτ. Η διενέργεια εκλογών ήταν πλέον αναπόφευκτη. Οι κάλπες στήθηκαν τον Οκτώβριο του 1965. Στις εκλογές ο Demirel θριάμβευσε, κερδίζοντας την απόλυτη πλειοψηφία με ποσοστό 52.9 % έναντι του 28.7% που κατάφερε να συγκεντρώσει το Ρ.Α.Κ. με τον βετεράνο πλέον İsmet İnönü.

³⁹ Feroz Ahmad, *The Turkish experiment in Democracy 1950-1975*, C. Hurst and Company, London 1977, σελ 188

Ο στρατός όχι μόνο δεν κράτησε αρνητική στάση απέναντι σε αυτή του τη νίκη αλλά έδωσε και την συγκατάθεσή του για τον σχηματισμό κυβέρνησης. Αν εξετάσει κανείς προσεκτικά τα γεγονότα εκείνης της περιόδου, θα καταλάβει ότι η κίνηση στρατού ήταν μία απολύτως λογική αντίδραση σε μία κατάσταση οδηγούμενη προς την καταστροφή. Το Κ.ΔΙΚ είχε καταφέρει να αποσπάσει την πλειοψηφία, και επομένως να σχηματίσει μία ισχυρή κυβέρνηση που δεν θα μπορούσε να την κλονίσει τίποτα. Αυτό ήταν κάτι που το χρειαζόταν τόσο ο στρατός όσο και η ίδια η κοινωνία. Επιπλέον υπήρχε και η αντίληψη στο στρατιωτικό σώμα, ότι ο Demirel, ως νέος πολιτικός, θα είναι αρκετά πιο “υπάκουος” στις υποδείξεις των στρατιωτικών.⁴⁰

Ωστόσο, η καλή και πολλές φορές άριστη σχέση, δεν μπορούσε να κρατήσει για πάντα. Ο Demirel, είχε ανάγκη τους ψηφοφόρους του Δ.Κ., τούτο είχε ως αποτέλεσμα να υποστηρίζονται συχνά νομοσχέδια και ρυθμίσεις οι οποίες ήταν εις βάρος των στρατιωτικών, και ιδιαίτερα αυτών με ριζοσπαστικές ιδέες.

Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι ο βαθμός πολιτικοποίησης μέσα στο στράτευμα, ειδικότερα μετά το πραξικόπημα του 1960 ήταν αρκετά μεγάλος, ενώ υπήρχαν και δυσαρεστημένοι αξιωματικοί οι οποίοι δεν είδαν τις φιλοδοξίες τους να πραγματοποιούνται μετά την στρατιωτική παρέμβαση του 1960. Οι στρατιωτικοί είχαν βρει γόνιμο έδαφος και πάλι για την ανάπτυξη συνωμοτικών ομάδων, καθώς ο έλεγχος από την ιεραρχία δεν ήταν αυστηρός, ενώ ψίθυροι ακούγονταν μέσα στο στράτευμα για την οργάνωση ενός νέου πραξικοπήματος καθώς έβλεπαν την χώρα να βυθίζεται στην πολιτική βία και η κυβέρνηση να μοιάζει ανίκανη να πράξει το οτιδήποτε.

⁴⁰ Γεράσιμος Καραμπελιάς, *Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην Τουρκία και την Ελλάδα*, Ελληνικά γράμματα, 2009 σελ 177

3.5 Το πραξικόπημα του 1971

Στις αρχές του 1971, η πολιτική κρίση στην Τουρκία ήταν πολύ βαθιά. Το κενό στην εξουσία ήταν πιο εμφανές από κάθε άλλη φορά, η κυβέρνηση είχε αποδυναμωθεί πάρα πολύ μετά και τις αποχωρήσεις βουλευτών ενώ δεν μπορούσε ακόμη να περάσει ούτε κοινωνικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Επιπλέον, η πολιτική βία στους δρόμους και στα εκπαιδευτικά ιδρύματα έκανε έντονα την εμφάνισή της και η κατάσταση χρειαζόταν οπωσδήποτε ισχυρότερο έλεγχο, κάτι που η αδύναμη κυβέρνηση δεν μπορούσε να προσφέρει.

Το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1971 το οποίο ήταν το αποτέλεσμα μιας περιόδου μεγάλης έντασης που είχε προηγηθεί, με την εναλλαγή στην εξουσία της κεντροδεξιάς του Ντεμιρέλ και της κεντροαριστεράς του Ετζεβίτ, έμεινε γνωστό ως το «στρατιωτικό πραξικόπημα του μνημονίου» καθώς οι ένοπλες δυνάμεις δεν το έκαναν για να αναλάβουν την εξουσία, αλλά παρέμειναν πίσω από τα παρασκήνια.

Ειδικότερα, τον Ιούλιο του 1970 ο στρατηγός του Γενικού Επιτελείου Μπατούρ, παρέδωσε ένα υπόμνημα στον Πρόεδρο της Τουρκικής δημοκρατίας Σουνάι το οποίο περιείχε ένα πρόγραμμα κοινωνικοοικονομικών μεταρρυθμίσεων και το οποίο αποτελούσε, ουσιαστικά, τελεσίγραφο των ενόπλων δυνάμεων, καθώς προειδοποιούσε παράλληλα για τις συνέπειες, εάν η κυβέρνηση δεν ήταν σε θέση να διατηρήσει τη δημόσια τάξη.

Λίγο αργότερα τον Νοέμβριο του 1970, ο Μπατούρ εξέδωσε ένα ακόμα τελεσίγραφο με το οποίο απαιτούσε ένα σύνολο εξουσιών για το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας καθώς και την άμεση σύγκληση μιας Συντακτικής Συνέλευσης για την αλλαγή του Συντάγματος. Λίγες μέρες αργότερα ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου στρατηγός Μαχμούντ Ταγκμάτς προειδοποίησε, ότι κάθε ενέργεια η οποία θα έβαλλε κατά της χώρας θα καταπνιγόταν.

Η κυβέρνηση ωστόσο παρά τα τελεσίγραφα, φάνηκε απρόθυμη να προβεί στην αποκατάσταση της τάξης με αποτέλεσμα στους πρώτους μήνες του 1971 να επικρατήσει χάος, με δολοφονίες αξιωματούχων, επιθέσεις κατά κυβερνητικών κτιρίων, ενώ άρχισε να κυκλοφορεί η φήμη για πιθανό πραξικόπημα.

Ο Momayezi αποδίδει το πραξικόπημα του 1971 στην αστάθεια η οποία προέκυψε κυρίως λόγω των εγγυήσεων του Συντάγματος του 1961 για τα πολιτικά

δικαιώματα.⁴¹ Το 1969 εκπροσωπήθηκαν στην Εθνοσυνέλευση της Τουρκία οκτώ κόμματα από τα οποία κανένα δεν μπορούσε να αποκτήσει την απαιτούμενη πλειοψηφία για να σχηματίσει κυβέρνηση. Κατά συνέπεια, η νομοθετική διαδικασία παρέλυσε και οι δυσανεσστημένες ομάδες άρχισαν να διαδηλώνουν στους δρόμους.

Μετά από τρία χρόνια οξυμένης βίας αλλά και έντονων οικονομικών προβλημάτων στο εσωτερικό της χώρας η κυβέρνηση Demirel απώλεσε ολοκληρωτικά τον έλεγχο της κατάστασης. Στα επόμενα τρία χρόνια που ακολούθησαν, η βία παρέλυσε την πολιτική ζωή στη χώρα, και από κοινού με τα σοβαρά οικονομικά προβλήματα, δημιούργησε μια εκρηκτική κατάσταση. Έτσι ξέσπασαν αιματηρές διαδηλώσεις υποκινούμενες από τα συνδικάτα και αριστερές δυνάμεις που εξέφραζαν την αντίθεσή τους με το πρόγραμμα οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης. Οι διαδηλώσεις αυτές ξεκίνησαν στα μέσα του καλοκαιριού του 1970 και είχαν ως αποτέλεσμα την επιβολή του στρατιωτικού νόμου.⁴²

Τον Μάρτιο του 1971 οι διοικητές των σωμάτων των τριών ενόπλων δυνάμεων υπέγραψαν τελεσίγραφο, με το οποίο προειδοποίησαν ότι ο στρατός θα *"χρησιμοποιήσει τα νόμιμα δικαιώματά του και θα εκμεταλλευτεί άμεσα την εξουσία προκειμένου να εκπληρώσει το καθήκον του να προστατεύει και να εποπτεύει την Τουρκική Δημοκρατία"*.

Η αντίδραση της πολιτικής ηγεσίας, φανέρωσε για ακόμα μια φορά, την αδυναμία της να σηκώσει το ανάστημά της απέναντι σε οποιαδήποτε απειλή που προέρχεται από τον στρατό. Η πολιτική ηγεσία, γνώριζε για τις διαφωνίες όπου υπήρχαν μέσα στο σώμα των ενόπλων δυνάμεων, και παρ'όλ' αυτά δεν μπόρεσε να τις εκμεταλλευτεί στο ελάχιστο. Η πρώτη αντίδραση του Demirel, ο οποίος φοβόταν το ενδεχόμενο μίας στρατιωτικής χούντας, ήταν να παραιτηθεί, ενώ παράλληλα και η αντιπολίτευση με τον İsmet İnönü καταδίκασε τη στρατιωτική επέμβαση στην πολιτική. Ο Demirel υιοθέτησε στάση αναμονής όπως το ίδιο έκανε και το κόμμα του, ενώ ο ανακοίνωσε την υποστήριξη της νέας κυβέρνησης, εφόσον επικεφαλής της θα ήταν το μέλος του Ρ.Λ.Κ. και συνεργάτης του İnönü, Nihat Erim. Το παραπάνω γεγονός έφερε αρκετές διαφωνίες στο εσωτερικό του Ρ.Λ.Κ. με αποτέλεσμα την παραίτηση του Ecevit από το κόμμα. Μία παραίτηση η

⁴¹ Momayezı 1998, p. 11

⁴² Λίτσας Σ., "Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους: Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση". Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ). 2007. www.eliamep.gr/old/eliamep/files/OP07.02.pdf. (ημερομηνία πρόσβασης 1/11/2019)

οποία σε λίγο καιρό θα γίνει η αρχή για την πορεία του Ecevit προς την προεδρική θέση του κόμματος

Για άλλη μια φορά η επέμβαση του Στρατού δεν έφερε αντιμέτωπο το θεματοφύλακα του Κεμαλισμού με τον τουρκικό λαό. Αντιθέτως, η συντηρητική τουρκική κοινωνία με τα οξυμένα αντι-κομμουνιστικά αντανάκλαστικά (λόγω της πίεσης της Σοβιετικής Ένωσης κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου του Ψυχρού Πολέμου στην περιοχή της Ν.Α. Ευρώπης) υποδέχθηκε ανακουφισμένη ~~από~~ την επιστροφή στην Κεμαλική τάξη και νομιμότητα. Είναι σημαντικό να παρατηρήσουμε σε αυτό το σημείο ότι ο στρατός δεν κινήθηκε εναντίον των πλειοψηφιών, γεγονός που θα οδηγούσε τη χώρα σε μεγαλύτερη πολιτική ανωμαλία, αλλά επικέντρωσε τη δράση του στις μειοψηφίες, κυρίως της άκρας αριστεράς, που το Τουρκικό αστικό σύστημα σε όλες του τις βαθμίδες, θεωρούσε ως αντιπάλους, τόσο στο διπολικό σκηνικό αντιπαράθεσης όσο και στο ιστορικό παρελθόν των δύο πρώην αυτοκρατοριών. Έτσι, η μεγιστοποίηση των εξουσιών του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας και η δημιουργία των Δικαστηρίων Εθνικής Ασφαλείας προσεγγίσθηκε από την πλειοψηφία της τουρκικής κοινής γνώμης ως άλλο ένα μέσο προστασίας της ιδιόμορφης τουρκικής αστικής δημοκρατίας.⁴³

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό παράδειγμα της ρευστής πολιτικής κατάστασης της εποχής, ήταν ο αριθμός των 15 ψηφοφοριών που χρειάστηκαν να γίνουν για να εκλεγεί νέος Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Στο τέλος τα κόμματα κατάφεραν να συμφωνήσουν στην εκλογή του ναύαρχου Korumürk. Ο νέος πρόεδρος οδήγησε την χώρα σε εκλογές ώστε να επανέλθει η δημοκρατική νομιμότητα, καθώς από το 1971 μέχρι και τον Οκτώβριο του 1973, οπότε και πραγματοποιήθηκαν οι εκλογές, η χώρα βρισκόταν άτυπα υπό στρατιωτική ηγεσία.

Η σημαντική διαφορά του πραξικοπήματος του 1971 με αυτό του 1960, ήταν ότι στο δεύτερο πραξικόπημα η ηγεσία του στρατού αντιλήφθηκε το ρόλο της, ως τον ρυθμιστή των δημοκρατικών διαδικασιών στη χώρα τις οποίες μπορούσε να υποδείξει. Παράλληλα η υλοποίηση του πραξικοπήματος του 1971 έγινε μετά από συντονισμένες διαβουλεύσεις της στρατιωτικής ηγεσίας με τους ηγέτες των πολιτικών κομμάτων. Μετά την επιβολή του στρατιωτικού πραξικοπήματος, κατεστάλη η γενικευμένη βία και αναρχία που είχε προηγηθεί στη χώρα και τέθηκαν σε εφαρμογή ένα σύνολο

⁴³ Σπύρος Ν. Λίτσας, “ Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους: Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση” p 24

μεταρρυθμίσεων με τη λήψη μέτρων κοινωνικού και οικονομικού χαρακτήρα. Παράλληλα θεσπίστηκαν νομοθετικά μέτρα για την καταστολή των ακραίων δυνάμεων και στα δυο άκρα του πολιτικού φάσματος στην χώρα, οι οποίες δυνάμεις τάσσονταν υπέρ πολιτικών οι οποίες ήταν αντίθετες με το δόγμα του Κεμαλισμού.

3.6 Η Τουρκία την δεκαετία '70

Το διάγγελμα της 12^{ης} Μαρτίου 1971 και η επιβολή συντακτικής συνέλευσης - δηλαδή άμεσου στρατιωτικού ελέγχου - ως τις εκλογές του 1973 προσέδωσαν κάποια επίφαση σταθερότητας και ηρεμίας. Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί ότι μέσα στην πενταετία 1973-1978 θα προωθηθούν από το κοινοβούλιο, κατόπιν πρωτοβουλίας κυρίως των κομμάτων του Ετσεβίτ και του Ερπακάν, μια σειρά μέτρων που θα περιορίζουν την λειτουργία του στρατεύματος και θα μειώνουν τον εποπτικό του ρόλο. Αν και φαινομενικά «δημοκρατικές» αυτές οι μεταρρυθμίσεις δεν έγιναν τόσο επειδή οι θιασώτες τους ασπάζονταν δημοκρατικές αρχές, αλλά πολύ περισσότερο επειδή προσπάθησαν να συγκεντρώσουν στα χέρια τους όσο το δυνατόν μεγαλύτερο μερίδιο εξουσίας.

Τη δεκαετία του '70 η πολιτική περιοριζόταν σε πρώτη φάση στην οργάνωση, συγκρότηση και στη διατήρηση ενός «τουρκικού εθνικού κράτους» του οποίου η ενότητα και η κυριαρχία έπρεπε να προστατεύονται. Αυτό σημαίνει όχι απλά την ουσιαστική απομάκρυνση από την ιδεολογία του κεμαλισμού, που στο συνταγματικό επίπεδο αλλά και στην αντίληψη του στρατού και των ελίτ, αποτελεί το θεμελιακό ιδεολογικό υπόβαθρο του κράτους, αλλά υποδηλώνει μια διαρκή κρίση του πολιτικού συστήματος, με αποτέλεσμα, τα κόμματα απομακρύνθηκαν από τις αρχές του Κεμάλ, ιδιαίτερα προς το θέμα της σαφούς στροφής προς τη Δύση.

Την δεκαετία του 1970 αναπτύσσεται το δίπολο Ecevit – Demirel. Ο Ecevit ως πρόεδρος πλέον του P.A.K., υιοθετεί ένα πιο αριστερό προσανατολισμό προσπαθώντας να συγκεντρώσει ψήφους από τους διανοούμενους και τους αριστερούς αφού η έλλειψη ενός σοβαρού αριστερού κόμματος άφηνε πολλά τέτοια περιθώρια. Από την άλλη μεριά ο Demirel προσανατολιζόταν σε πιο δεξιά μονοπάτια και συνεργάστηκε πολλές φορές με το κόμμα Εθνικιστικής Δράσης του Türkeş ενώ δεν θα πρέπει να παραλειφθεί η παρουσία πολλών σουνιτών φονταμενταλιστών μέσα στο κόμμα. Η έξαρση της βίας σημειώθηκε

μετά το 1975 όταν και το πολιτικό κενό στην Τουρκία μεγάλωνε και ουσιαστικά δεν υπήρχε καμία σταθερή κυβέρνηση⁴⁴.

Συνοψίζοντας τις παραπάνω κοινωνικές κυρίως αιτίες, καταλαβαίνουμε ότι το πολιτικό κενό, δεν ήταν το μοναδικό αίτιο, αλλά ένα ανάμεσα στα πολλά, τα οποία οδήγησαν σε αυτή την κατάσταση. Η κοινωνία της Τουρκίας μεταβαλλόταν ριζικά καθώς βάδιζε προς το δυτικό στρατόπεδο, επίσης η εξωτερική πολιτική της χώρας είχε στρέψει επάνω της τα περισσότερα βλέμματα λόγω του Κυπριακού και της Τουρκικής εισβολής στην Κύπρο αφήνοντας έτσι σε δεύτερη μοίρα την εσωτερική πολιτική κατάσταση. Η ειρηνική μετάβαση από την αστική δικτατορία προς το πολυκομματικό καθεστώς, κάτι τελείως πρωτόγνωρο για την παγκόσμια ιστορία, κατεδαφίστηκε με την έλευση της δεκαετίας του 1970 φανερώνοντας όλες τις αδυναμίες του ιδιόμορφου τουρκικού πολιτικού συστήματος.

3.7 Το Πραξικόπημα του 1980

Καθώς η δεκαετία του 1970 πλησίαζε στο τέλος της, η Τουρκία για άλλη μια φορά παρουσιάζει κενό εξουσίας καθώς κλονιζόταν και πάλι από την πολιτική και την οικονομική αναστάτωση. Η βία είχε φτάσει σε πρωτόγνωρα για την Τουρκία επίπεδα και η κοινωνική πόλωση οδηγούσε τη χώρα στα πρόθυρα εμφυλίου πολέμου. Σε πολλές περιοχές της ενδοχώρας αποτέλεσαν καθημερινό φαινόμενο οι συγκρούσεις μεταξύ αστυνομίας και οπαδών της επιστροφής στις Ισλαμικές ρίζες. Ένα γεγονός που δείχνει την ένταση της εποχής εξελίχθηκε στις 6 Οκτωβρίου 1979, όταν σε μια μεγάλη διαδήλωση στο Ικόνιο χιλιάδες μέλη ισλαμικών οργανώσεων εκτός νόμου απαίτησαν την επιστροφή του ισλαμικού ιερού νόμου και αρνήθηκαν να τραγουδήσουν τον τουρκικό εθνικό ύμνο.⁴⁵ Ο συνδυασμός όλων των προαναφερόμενων καταστάσεων και η δεινή θέση στην οποία είχε περιέλθει η χώρα, τόσο οικονομικά όσο και κοινωνικοπολιτικά, οδήγησε το Στρατό στο να εκδώσει ένα νέο τελεσίγραφο – ανάλογο με το περιεχόμενο του 1971. Το πολιτικό σύστημα αποδείχθηκε για άλλη μια φορά ότι δε διέθετε οξυμένα αντανakλαστικά και απέτυχε να υλοποιήσει τις πολιτικές αυτές που θα απελευθέρωναν το άρμα της χώρας από το τέλμα στο οποίο είχε περιπέσει.

⁴⁴ Özgür Mutlu Ulus, *The army radical left in Turkey*, I.B. Tauris, 2011, σελ 180

⁴⁵ M.A.Birand, *The Generals Coup in Turkey. An Inside Story of 12 September 1980*, (London, Brassey's Defence Publishers, 1987), σελ. 42-44.

Έτσι, στις 12 Σεπτεμβρίου του 1980 ο τουρκικός στρατός πήρε για άλλη μια φορά την κατάσταση στα χέρια του. Το πρώτο ανακοινωθέν των πραξικοπηματιών έλεγε ότι οι ένοπλες δυνάμεις είχαν καταλάβει την εξουσία λόγω του ότι τα κρατικά όργανα είχαν περιέλθει σε αδράνεια. Οι πραξικοπηματίες ανέστειλαν τη λειτουργία της Βουλής, το σύνολο των κομμάτων κηρύχθηκαν παράνομα. Από την πρώτη στιγμή ο στρατός ξεκαθάρισε τις προθέσεις του και οι ηγέτες του πραξικοπήματος, με επικεφαλής τον Στρατηγό Κενάν Εβρέν, δήλωσαν ότι η αναστολή των δημοκρατικών λειτουργιών της χώρας θα ήταν σύντομη. Σύμφωνα με τους ίδιους πρόθεση τους δεν ήταν να καταλάβουν την εξουσία. Το παράδειγμα άλλωστε της δημοκρατικής εκτροπής στην Ελλάδα λόγω της εκεί αυτόβουλης επέμβασης του στρατού και τα δεινά που επέφερε για τη γείτονά τους η εμπλοκή των Συνταγματαρχών στη διακυβέρνηση της χώρας, λειτούργησε διδακτικά για τους Τούρκους Αξιωματικούς.⁴⁶

Για άλλη μια φορά ο Στρατός παρουσίασε την επέμβαση του ως κίνηση προστασίας της Κεμαλικής λειτουργίας του κράτους και της Δημοκρατίας. Η πρώτη ανακοίνωση των πραξικοπηματιών ήταν η ακόλουθη, ενδεικτική της μεθοδολογίας που είχε ακολουθηθεί από τους προγενέστερους τους: *“Ο σκοπός της επιχείρησης αυτής είναι η διαφύλαξη της ακεραιότητας της χώρας και της εθνικής ενότητας, η παρεμπόδιση ενός εμφυλίου πολέμου, η εδραίωση εκ νέου της ύπαρξης του κύρους του κράτους, καθώς και εξαφάνιση όλων των παραγόντων που εμποδίζουν την ομαλή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος ”*.⁴⁷

Όλη η εξουσία συγκεντρώθηκε στα χέρια των στρατιωτικών και αρχηγός του κράτους ορίστηκε ο στρατηγός Kenan Evren. Εξαιτίας της συγκέντρωσης όλης την εξουσίας στα χέρια της στρατιωτικής ηγεσίας, καταργήθηκαν όλα τα κόμματα ενώ παύθηκαν όλοι οι δήμαρχοι και τα δημοτικά συμβούλια. Στην χώρα ίσχυε κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. Ο στρατός πλέον ήταν ο πιο δυνατός θεσμός στην χώρα και αυτός ήταν που όρισε μία 27μελή κυβέρνηση με αρχηγό τον Bülent Ulusu, αποτελούμενη μόνο από απόστρατους και γραφειοκράτες. Χαρακτηριστική ήταν η απουσία, έστω και ενός επαγγελματία πολιτικού.

⁴⁶ Σπύρος Ν. Λίτσας, “ Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους: Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση” p 26

⁴⁷ Ειδική έκδοση της Γ.Γ του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας, 12 September in Turkey: Before and After, (Ankara, 1982), σελ. 229 στο Α.Ε. Παρέσολου, οπ. παρ. σελ. 87.

Οι Τ.Ε.Δ. αυτή τη φορά δεν είχαν βιαστεί να επέμβουν και ήταν η μόνη ομάδα που μπορούσε να εφαρμόσει μία πολιτική σταθερότητα που ζητούσαν επίμονα οι διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί. Το πραξικόπημα ήταν τόσο καλά σχεδιασμένο ώστε οι συλλήψεις για την εξομάλυνση της κατάστασης άρχισαν σχεδόν αμέσως, ενώ μέχρι το τέλος του 1982 είχαν πραγματοποιηθεί 122.000 συλλήψεις.⁴⁸ Τα πανεπιστήμια τέθηκαν υπό αυστηρό έλεγχο ενώ καθηγητές και συνδικαλιστές συνελήφθησαν χωρίς καμία κατηγορία. Τα βασανιστήρια της χούντας του Evren σε οποιοδήποτε αντιφρονούντα ήταν κάτι το συνηθισμένο και η βία αυτή τη φορά ασκούσαν από το ίδιο το κράτος.

Ο Sakallioğlu υποστηρίζει ότι *«Η στρατιωτική αυτονομία της περιόδου από το 1980 αντιπροσωπεύει και οριοθετεί μια σημαντική μετατόπιση της επιρροής του στρατού, παρά ένα πρότυπο συνέχειας. Τα πρότυπα πολιτικής που δημιουργήθηκαν από τους εμπνευστές των πραξικοπημάτων μετά το 1980, ήταν πιο αυταρχικά από ποτέ»*⁴⁹ Τα μοτίβα που οδηγούν στο πραξικόπημα του 1980 μοιάζουν με εκείνα που προηγήθηκαν του πραξικοπήματος του 1971, με ευρεία διάδοση διαταραχής και πολιτικής βίας, αλλά σε πολύ πιο σοβαρή κλίμακα. Η περίοδος αυτή αντανakλούσε μια αύξηση της ιδεολογικής πόλωσης. Η κύρια δύναμη πόλωσης ήταν το ακροδεξιό Κόμμα Εθνικιστικού Κινήματος (Milliyetçi Hareket Partisi, MHP) ανεπίσημα γνωστό ως Γκρίζοι Λύκοι, του οποίου οι οπαδοί οι λεγόμενοι «μαχητές των δρόμων» βρίσκονταν πίσω από πολλές θανατηφόρες επιθέσεις, κυρίως εναντίον των αριστερών. Επιπλέον, μια σειρά ριζοσπαστικών αριστερών ομάδων αλλά και το Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας του Necmettin Erbakan συνέβαλαν στην πόλωση. Στις 6 Σεπτεμβρίου 1980, διοργανώθηκε μια ογκώδης συγκέντρωση στην θρησκευτική πόλη Konya (Ικόνιο) από το Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας όπου οι συγκεντρωμένοι φορούσαν ενδυμασίες οθωμανικού τύπου ενώ κρατούσαν πράσινες σημαίες με ισλαμικά σύμβολα.⁵⁰

Τόσο ο στρατηγός Evren όσο και ο στρατηγός Saltik έχουν στη συνέχεια επισημάνει αυτό το συγκεκριμένο γεγονός ως τον καταλυτικό παράγοντα στην απόφασή τους να παρέμβουν. Στις 12 Σεπτεμβρίου 1980 ο στρατός παρενέβη άμεσα, και μέσα σε

⁴⁸ M.A. Birand, *The Generals Coup in Turkey. An inside story of 12/9/1980*, Brassey's Defence Publishers, London, 1987 σελ 65

⁴⁹ Sakallioğlu, Cizre: "The Anatomy of the Turkish Military's Autonomy", *Comparative Politics*, vol. 29, no. 2, 1997.

⁵⁰ Ahmad, Feroz. "Islamic Reassertion in Turkey." *Third World Quarterly* 10, 2 (1988): 750-769.

έξι ημέρες, οι τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις υπό την ηγεσία του στρατηγού Kenan Evren κατέλαβαν την εξουσία, δηλαδή αυτό που έγινε γνωστό ως το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1980.

Και πάλι οι στρατιωτικοί κατέστησαν σαφές ότι σκόπευαν να επιστρέψουν την εξουσία σε εκλεγμένους πολίτες, παρόλο που θα μπορούσαν να εφαρμόσουν κάποιες κρίσιμες μεταρρυθμίσεις και να μην επιστρέψουν αμέσως την εξουσία. Το στρατιωτικό καθεστώς αποτέλεσε έτσι ένα είδος «καθεστώτος κηδεμόνα» καθιστώντας σαφές ότι δεν θα δεχόταν επιστροφή στο status quo που υπήρχε πριν το 1980.⁵¹ Πριν επιστρέψει την εξουσία στους πολιτικούς η στρατιωτική χούντα σχεδίασε ένα νέο σύνταγμα το 1982, το οποίο συνέβαλε στην ενίσχυση του ρόλου του στρατού: οι συστάσεις του οποίου θα έπρεπε να λαμβάνονται εφεξής υπόψη από το Συμβούλιο Υπουργών. Η στρατιωτική χούντα επέστρεψε την εξουσία στους πολιτικούς μόνο υπό αυστηρό έλεγχο.

Στις 23 Οκτωβρίου του 1981 συνήλθε μια συμβουλευτική συνέλευση τεχνοκρατών με βασική αποστολή τη δημιουργία ενός νέου Συντάγματος. Το νέο Σύνταγμα τέθηκε σε δημοψήφισμα στις 7 Νοεμβρίου του 1982 και ουσιαστικά ήταν ένα συνονθύλευμα νόμων και κανόνων που θα διατηρούσε την εσωτερική τάξη και ασφάλεια της χώρας εις βάρος των συνταγματικών ελευθεριών, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ίδιας της λειτουργίας της Δημοκρατίας. Μια από τις πολλές «πρωτοτυπίες» του νέου Συντάγματος αφορούσε την πρόνοια για την ανάδειξη του ηγέτη των πραξικοπηματιών, στρατηγού Κενάν Εβρέν, στη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας για επτά συναπτά έτη, ενώ ο ρόλος του Συμβουλίου Εθνικής Ασφαλείας αναβαθμίστηκε ακόμα περισσότερο και οι αποφάσεις του πλέον έλαβαν δεσμευτικό χαρακτήρα για την όποια κυβέρνηση. Το νέο Σύνταγμα υπερψηφίστηκε με ποσοστό 91,4% και η Τουρκία μπήκε σε μια νέα Συνταγματική πραγματικότητα που με τις κατά καιρούς επιμέρους αναδιαμορφώσεις χαρακτηρίζει τη χώρα μέχρι και σήμερα.⁵²

⁵¹ Hale, William: Turkish Politics and the Military, Routledge, London, 1994, p. 167

⁵² Σπύρος Ν. Λίτσας, “Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους: Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση” p 27

3.8 Στροφή προς τον Νεοθωμανισμό μετά το 1983

Το αποτέλεσμα των κοινοβουλευτικών εκλογών του 1983, το οποίο σηματοδότησε την επιστροφή σε μια κοινοβουλευτική δημοκρατία, αν και προσεκτικά οριοθετημένη, απέκλινε από την νίκη που οι Τούρκοι στρατιωτικοί είχαν αναμείνει.⁵³ Τα αποτελέσματα των εκλογών θα οδηγούσαν στην άνοδο ενός ηγέτη που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο να επανακτήσει την ορμή και την δύναμή του ως βασικός καθοριστικός παράγοντας του τουρκικού εθνικισμού και της πολιτικής. Το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας (Avanatan Partisi-ANAP) του Turgut Özal, το οποίο επικρίθηκε ανοιχτά από το στρατιωτικό καθεστώς, κέρδισε τις εκλογές εναντίον του Λαϊκού Κόμματος που υποστηριζόταν από τον στρατό⁵⁴. Ο Özal, ο οποίος έγινε Πρωθυπουργός και αργότερα ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ήταν πρώην Ισλαμιστής με κουρδικές ρίζες.

Η αποτυχία των στρατιωτικών ηγετών να αντιληφθούν το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας ως μια απειλή, οδήγησε στην άνοδο του Özal και ενίσχυσε περαιτέρω την θέση των ισλαμιστών στην τουρκική πολιτική. Παρόλο που ο Özal ενεργούσε κυρίως μέσα στο πλαίσιο που έθεσε ο στρατός, θεωρήθηκε ως ο άνθρωπος που επίσημα νομιμοποίησε τις ριζικά νέες προοπτικές για το ρόλο του Ισλάμ και την οθωμανική κληρονομιά στη σύγχρονη τουρκική κοινωνία.

Τα χρόνια του Özal στην εξουσία τροφοδότησαν την ισλαμική ταυτότητα και την ενίσχυση των ισλαμικών αξιών στην κοινωνική και τη δημόσια σφαίρα. Στις εκλογές του 1983, ο Özal έκανε έκκληση σε αυτό που χαρακτήρισε ως "την επί μακρόν καταπιεσμένη Μουσουλμανική ταυτότητα των Τούρκων" και συνέχισε υποστηρίζοντας ότι, στο πλαίσιο

⁵³ Sayari Sabri, "The Changing Party System," in *Politics, Parties, and Elections in Turkey*, ed. Sabri Sayari and Yilmaz Esmer (London: Lynne Rienner Publishers, 2002), 45

⁵⁴ Yavuz Hakan, *Islamic Political Identity in Turkey* (New York: Oxford University Press, 2003), 56.

της κυριαρχίας του, η πολιτική ηγεσία θα ήταν πιο ευαίσθητη στα θρησκευτικά ζητήματα⁵⁵. Το κόμμα του Ozal ενθάρρυνε τους μικροκεφαλαιούχους στις μικρότερες πόλεις και τις πόλεις της Ανατολίας να επενδύσουν τα χρήματά τους σε επιχειρήσεις σε προσανατολισμένες στην αγορά.⁵⁶ Η αντίληψη του Ozal για τον φιλελευθερισμό και τον καπιταλισμό της ελεύθερης αγοράς εντός των μουσουλμανικών παραμέτρων επέτρεψε την αύξηση της ανοχής στο Ισλάμ, και "συνέβαλε στην επέκταση της δημόσιας σφαίρας σε πολλαπλές κατευθύνσεις".⁵⁷

Η αυξημένη αλληλεπίδραση με άλλες ισλαμικές επιχειρηματικές κοινότητες και η αποκατάσταση των ιστορικών συνδέσεων από τις ισλαμικές ομάδες σηματοδότησαν μια αλλαγή για την Τουρκία σε σχέση με την περίοδο πριν από το 1980. Ενισχύθηκε ο σχηματισμός ισλαμικών οργανώσεων όπως τον Ανεξάρτητο Σύνδεσμο Επιχειρηματιών και Βιομηχάνων (MUSIAD) ο οποίος προσέφερε στους μικρομεσαίους επιχειρηματίες μια σημαντική δυνατότητα ανάπτυξης. Κατά τη διάρκεια της περιόδου Ozal, ένα νέο είδος αστικής τάξης αναδύθηκε ενώ από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 ο μετασχηματισμός των ισλαμικών εταιρικών δικτύων οδήγησε σε σημαντική αύξηση των φιλο-ισλαμικών εταιρειών στην Τουρκία, όπου περισσότερες από 4.000 εταιρείες χαρακτηρίζονταν ως φιλοισλαμικές.

Γίνεται λοιπόν σαφές ότι, μετά το πραξικόπημα του 1980, ανοίχθηκε ένα νέο παράθυρο ευκαιριών και διεκδικήσεων για τις ισλαμιστικές ομάδες προκειμένου να αποκτήσουν πολιτική δύναμη και επιρροή στον τουρκικό εθνικισμό και την πολιτική. Πριν από τη δεκαετία του 1980, το Ισλάμ ήταν επίσημα απομονωμένο από την πολιτική. Με τη στρατιωτικό πραξικόπημα του 1980 και την ανάληψη της εξουσίας ο στρατός δεν θεωρούσε το Ισλάμ ως την κύρια απειλή για τις αξίες της κοσμικής Δημοκρατίας, αλλά αντιθέτως θεωρούσε τα αριστερά κινήματα και τον κομμουνισμό ως απειλή κατά της κεμαλικής εκκοσμίκευσης. Ενώ χρησιμοποίησε το Ισλάμ ως μια συνεκτική δύναμη για την ένωση της τουρκικής κοινωνίας ενάντια στις αριστερές απειλές, η στρατιωτική

⁵⁵ Baran Zeyno, *Torn Country: Turkey between Secularism and Islamism* (Stanford: Hoover Institution Press, 2010), 67.

⁵⁶ Filmflek Sefa, "New Social Movements in Turkey Since 1980," *Turkish Studies* 5, (2004): 512.

⁵⁷ Turam Berna, *Between Islam and the State: The Politics of Engagement*. (Stanford: Stanford University Press, 2007), 49.

ηγεσία στις αρχές της δεκαετίας του 1980 έγινε ανεκτική στις ισλαμικές αρχές, επιτρέποντας στους ισλαμιστές να αποκτήσουν πολιτική δύναμη και επιρροή.

Ο νεο-οθωμανισμός, ή η κατά προσέγγιση διατύπωση, αναβίωση του ισλαμικού αυτοκρατορικού παρελθόντος στο τουρκικό παρόν, είναι το κλειδί για την κατανόηση της νέας ταυτότητας της Τουρκίας στο εσωτερικό και στο εξωτερικό μέχρι και σήμερα. Ως μέρος της αναζωπύρωσης της πολιτικής ταυτότητας από τη δεκαετία του 1980, διάφορες ομάδες από Κούρδους και οι Ισλαμιστές, μέχρι Αλεβίτες και φιλελεύθερους αποτέλεσαν τη βάση για το εθνικό σχέδιο της στροφής προς τον Νέο-οθωμανισμό. Αν και η βάση εκκίνησής τους ήταν τα διαφορετικά θρησκευτικά και πολιτικά προγράμματα, όλες αυτές οι ομάδες έδρασαν μέσω της οικονομικής και πολιτικής φιλελευθεροποίησης που θέσπισε ο Turgut Özal, μια πολιτική φιγούρα που κυριάρχησε στην πολιτική πολιτική από το 1983 έως το θάνατό του το 1993.⁵⁸

Μεταξύ των κληροδοτημάτων του Özal ήταν η εκλογική επιτυχία του Ισλαμιστικού Κόμματος Ευημερίας (Refah Partisi RP) και του πιο μετριοπαθούς διαδόχου του, του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης AKP. Η επιτυχία του AKP στις αρχές της δεκαετίας του 2000 μπορεί να ανιχνευθεί στις αλλαγές που εισήχθησαν στη δεκαετία του 1990 από το Κόμμα Ευημερίας, ένα ισλαμικό κόμμα που ιδρύθηκε το 1983. Χάρη στον αυξανόμενο ρόλο του Ισλάμ στην τουρκική ζωή στη δεκαετία του 1980 και στη δεκαετία του '90, όπως αποδεικνύεται από τις αλλαγές στην ενδυμασία και την εμφάνιση, τον διαχωρισμό των φύλων, την ανάπτυξη ισλαμικών σχολείων και τραπεζών και την υποστήριξη των Σούφι, το RP κατήγαγε μια συντριπτική νίκη στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1995 και έγινε το πρώτο ισλαμικό κόμμα που κέρδισε ποτέ βουλευτικές εκλογές στην Τουρκία.⁵⁹

3.9 Τα «Συγκεκαλυμμένα» Πραξικοπήματα του 1993 και του 1997

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 και της δεκαετίας του 1990 - και σε κάποιο βαθμό ακόμη και σήμερα - δύο αντιληπτές απειλές κατά της σύγχρονης Τουρκίας έχουν αποτελέσει εμπόδιο για την εξάλειψη ή τη ριζική μείωση του πολιτικού ρόλου του

⁵⁸ Kedourie Sylvia, *Seventy-Five Years of the Turkish Republic* (London: Frank Cass Publishers, 2000), p. 141.

⁵⁹ Feroz Ahmad, *Turkey: The Quest for Identity* (Oxford: One World Publishers, 2003), pp. 168-70.

στρατού: το κουρδικό ζήτημα και το πολιτικό Ισλάμ. Το κουρδικό ζήτημα, το οποίο γίνεται αντιληπτό από την τουρκική ελίτ ως απειλή για την εδαφική ακεραιότητα της δημοκρατίας, υπήρξε ένας κρίσιμος παράγοντας στο να παρέχει εξηγήσεις για την έλλειψη μεταρρυθμίσεων σχετικά με τη ανάμιξη του στρατού στην πολιτική. Αυτό ήταν ιδιαίτερα σαφές κατά την περίοδο από το 1984, όταν το Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν (Partiya Karkeren Kurdistan - PKK) ξεκίνησε αιματηρό ένοπλο αγώνα ενάντια στις τουρκικές αρχές, μέχρι τη σύλληψη του αρχηγού του PKK Abdullah Öcalan το 1999.

Το 1993 υπήρξαν υποψίες ενός κρυφού, «συγκεκαλυμμένου» πραξικοπήματος. Στόχος του ήταν η μη υπογραφή συμφωνίας ειρήνης με το PKK ώστε να συνεχιστεί απρόσκοπτα η συνεργασία μεταξύ του στρατού, της υπηρεσίας πληροφοριών και της μαφίας. Άρχισαν τότε κινητοποιήσεις και έρευνες σχετικά με το «βαθύ κράτος».

Μια σειρά αμφιλεγόμενων γεγονότων την περίοδο εκείνη ενέτειναν τη φημολογία περί «στρατηγικής εντάσεων». Ο θάνατος του Τουργκούτ Οζάλ υπό αμφιλεγόμενες συνθήκες στις 17 Απριλίου 1993 ήταν το πρώτο. Ακολούθησε η ενέδρα μελών του PKK σε άοπλους στρατιωτικούς στις 24 Μαΐου του ίδιου χρόνου που άφησε πίσω της 33 νεκρούς σε περίοδο σχετικά ομαλών σχέσεων του με την τουρκική κυβέρνηση.

Κυριότερο όλων, όμως, υπήρξε το Σκάνδαλο Σουσουρλούκ. Στις 3 Νοεμβρίου 1996 συνέβη ένα θανατηφόρο αυτοκινητιστικό δυστύχημα στην περιοχή Σουσουρλούκ της Δυτικής Τουρκίας. Από το αυτοκίνητο ανασύρθηκαν νεκροί ένας ακροδεξιός πρώην στρατιωτικός καταζητούμενος για διακίνηση ναρκωτικών αλλά και φόνο, ένας ανώτερος αξιωματούχος της αστυνομίας, ένα πρώην μοντέλο, ενώ επέβαινε και ένας βουλευτής που γλύτωσε με σοβαρά τραύματα. Οι σχέσεις των εμπλεκόμενων μεταξύ τους αλλά και με τον τότε Υπουργό Εσωτερικών, Μεχμέτ Αγάρ, εξέθεσαν την εκτεταμένη διαπλοκή σε όλους τους τομείς του τουρκικού κράτους.

Σε αυτό το κλίμα εμφυλίου πολέμου ήταν δύσκολο να φανταστεί κανείς την απομάκρυνση του στρατού από την πολιτική καθώς η τουρκική πλευρά επέλεξε κυρίως να εξετάσει το θέμα ως στρατιωτικό και όχι ως πολιτικό πρόβλημα. Όπως πρότεινε ο Gunter το 1997, στην κορύφωση αυτού του αιματηρού πολέμου, το κουρδικό πρόβλημα

συνέβαλε στο να βοηθήσει τον τουρκικό στρατό να εξασφαλίσει τον έλεγχό του, και εμπόδισε τη βελτίωση της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁶⁰

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, η Τουρκία βίωσε όχι μόνο έναν ολοένα και περισσότερο βίαιο και παράλογο εμφύλιο πόλεμο στην νοτιοανατολική πλευρά της, αλλά και μια αναβίωση του Ισλάμ ως πολιτική δύναμη, υπό την ηγεσία του Νετςμεντίν Ερμπακάν.

Ειδικότερα, τα κόμματα που δημιουργεί ο Ερμπακάν, την περίοδο αυτή είναι τα ακόλουθα: Κόμμα Εθνικής Τάξης (Milli Nizam Partisi), το 1970, Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας (Mili Selamet Partisi), το 1972, Κόμμα Ευημερίας (Refah partisi), το 1983 και το Κόμμα Αρετής Fazilet Partisi), το 1997. Ειδικότερα το 1975, ο Ερμπακάν παρουσιάζει το πλαίσιο ιδεών του για μια ισχυρή Τουρκία, μέσω του προγράμματος-κινήματος Εθνική Θέαση (Mili Görüş). Με αυτό το πρόγραμμα-κίνημα ο Ερμπακάν επεδίωξε να εισαγάγει μια ιδεολογική πλατφόρμα, ένα πλαίσιο ιδεών, αρχών και στόχων για την ευημερία και την ανάπτυξη της Τουρκίας και την ανέλιξή της σε σημαντική χώρα του παγκόσμιου συστήματος, όπως ήταν ακριβώς κάποτε η Οθωμανική αυτοκρατορία. Το πιο επιτυχημένο από τα κόμματα που ίδρυσε ο Ερμπακάν, ήταν το Κόμμα της Ευημερίας το οποίο υπήρχε από το 1983 έως το 1998.

Κατά περίεργο και συνάμα ειρωνικό τρόπο, μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι πολιτικές των στρατιωτικών καθεστώτων εν μέρει άνοιξαν το δρόμο για την άνοδο του πολιτικού Ισλάμ. Όπως παρατήρησε ο Momayezi, ο στρατός χρησιμοποίησε το Ισλάμ ως μέσο για την προώθηση της κοινωνικής και πολιτικής σταθερότητας.⁶¹ Με το Σύνταγμα

⁶⁰ Gunter, Michael M.: The Kurds and the Future of Turkey, St. Martins Press, New York, 1997.

⁶¹ Momayezi, Nasser: "Civil-military relations in Turkey", International Journal on World Peace. New York: Sep 1998. Vol. 15, Iss. 15.

του 1982 η θρησκευτική εκπαίδευση έγινε υποχρεωτική και το κράτος προσέφερε αυξημένους οικονομικούς πόρους στη Διεύθυνση Θρησκευτικών Υποθέσεων.

Η αντι-δυτική εκλογική εκστρατεία του Ερμπακάν βασίστηκε στο σύνθημα «just order» (adil düzen) το οποίο αποτελούνταν από δύο σημαντικά στοιχεία: την οικονομική τάξη μέσω της δίκαιης κατανομής του πλούτου και τον νομικό πλουραλισμό μιας αμιγώς ισλαμικής τάξης. Οι αξιωματούχοι του κόμματος ισχυρίστηκαν ότι περισσότεροι από δύο χιλιάδες κοινωνικοί επιστήμονες εργάστηκαν πάνω σε αυτό το όραμα για πολλά χρόνια, αλλά δεν δημοσιοποίησαν το έργο τους ως επιστημονική μελέτη αλλά ως επίσημη άποψη του Refah.

Ο Ερμπακάν κατάφερε να διαπραγματευτεί μια κυβέρνηση συνασπισμού με την τότε Πρωθυπουργό Tansu Çiller. Μόλις ανέλαβε την εξουσία, ο Erbakan δεν πραγματοποίησε ριζοσπαστικές πολιτικές όπως είχε εξαγγείλει προηγουμένως στην προεκλογική του εκστρατεία, αλλά έκανε βήματα, κυρίως συμβολικά, τα οποία ήρθαν να διαταράζουν την εικόνα της Τουρκίας ως οχυρό του λαϊκισμού.

Είχε έρθει η ώρα για ακόμα μία ενεργή επέμβαση του τουρκικού στρατού στην πολιτική ζωή της χώρας, σε αυτό που αργότερα ονομάστηκε “μεταμοντέρνο πραξικόπημα” του 1997. Τακτικές ενημερώσεις σε φίλια ΜΜΕ ενημέρωναν τον κόσμο για τις ενέργειες που αναλαμβάνονταν από τις Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις, στο πλαίσιο της ανησυχίας τους για την κατάλυση του κοσμικού κράτους και καλούσαν τον κόσμο σε γενική πολιτική επιστράτευση για την υπεράσπιση των αρχών του Ατατούρκ και της κοσμικής δημοκρατίας.

Ο στρατός ξεκίνησε το πραξικόπημά του, μετά από πολλές αντιπαραθέσεις, παρουσιάζοντας στον Ερμπακάν ταπεινωτικές απαιτήσεις. Στις 28 Φεβρουαρίου 1997 το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας, εξέδωσε ένα σκληρό ανακοινωθέν, εκτιμώντας ότι *“δεν θα γίνονταν αποδεκτές ενέργειες, οι οποίες θα ήταν μακριά από τις σύγχρονες αξίες της Τουρκικής Δημοκρατίας”* δημιουργώντας έτσι μια σαφή δημόσια προειδοποίηση του στρατού προς την κυβέρνηση. Το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας ενέκρινε ένα σύνολο προτάσεων και προληπτικών μέτρων που είχαν ως απώτερο σκοπό την υπεράσπιση της κοσμικότητας. Ανάμεσα σε αυτά, προβλέπονταν η υπαγωγή όλων των ιδιωτικών θεσμών, εστιών, σχολείων και ιδρυμάτων, που σχετίζονταν με τη θρησκευτική εκπαίδευση στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Παιδείας και την καθιέρωση συνεχούς οκταετούς υποχρεωτικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που θα οδηγούσε στην ορθή εκπαίδευση και

διαπαιδαγώγηση του πνεύματος των νέων γενιών στην αγάπη για τη δημοκρατία του Ατατούρκ, την πατρίδα και το έθνος, έτσι ώστε να φθάσει ο τουρκικός λαός στο επίπεδο του σύγχρονου πολιτισμού. Οι επόμενοι μήνες σημαδεύτηκαν από κατακόρυφη αύξηση της πόλωσης, με εκατέρωθεν ογκώδεις διαδηλώσεις ανά τη χώρα και με κύριο σημείο αντιπαράθεσης την οκταετή συνεχή υποχρεωτική εκπαίδευση.

Κατά τους επόμενους μήνες η πίεση κλιμακώθηκε και ο Ερμπακάν τελικά τον Ιούνιο του 1997 αποφάσισε να παραιτηθεί από πρωθυπουργός. Τον Ιανουάριο του 1998 το ανώτατο δικαστήριο της Τουρκίας διέλυσε το κόμμα Refah και αποφάνθηκε ότι ο ηγέτης του, πρώην πρωθυπουργός Ερμπακάν, δεν θα μπορούσε να συμμετάσχει στην πολιτική για τα επόμενα πέντε χρόνια. Με αυτόν τον τρόπο ολοκληρώθηκε άλλη μία, προσωρινή, νίκη του κεμαλισμού.

Ο στρατός αντιλαμβάνεται πλέον καθαρά, ότι η κύρια απειλή για το κράτος προέρχεται από το πολιτικό Ισλάμ και αναγνωρίζει ότι από την αρχή του πολυκομματισμού το 1950, άρχισε να σημειώνεται μία σταδιακή απομάκρυνση από τα ιδεώδη του “πατέρα των Τούρκων”. Ο στόχος πλέον μεταβάλλεται εκ νέου και το επόμενο μεγάλο στοίχημα που θα πρέπει να κερδηθεί, θα είναι η διαφύλαξη της κοσμικότητας. Στον αγώνα αυτό θα είναι περισσότερο από ποτέ απαραίτητη η βοήθεια από την Δικαιοσύνη, τον έτερο μεγάλο θεματοφύλακα του κεμαλισμού.

Όμως οι παρεμβάσεις αυτές, έχουν δυσανάλογα μεγάλο πολιτικό κόστος σε σχέση με το παρελθόν. Η επένδυση που τόσα χρόνια τα ισλαμικά κόμματα έκαναν στην εκπαίδευση, αρχίζει σταδιακά να αποδίδει, καθώς μεγάλο μέρος των θρησκευόμενων μαζών της Τουρκίας, που πλέον δεν είναι μόνο αμόρφωτοι αγρότες, εκφράζει ανοικτά την αγανάκτηση του για την έλλειψη δημοκρατίας στη γειτονική χώρα, υποβαθμίζοντας για πρώτη φορά σοβαρά, το κύρος των ΤΕΔ. Τα αμέσως επόμενα χρόνια που θα ακολουθήσουν, θα είναι χρόνια συνεχούς έντασης και αντιπαράθεσης μεταξύ των δύο πλευρών με εκατέρωθεν κατηγορίες και ογκώδεις διαδηλώσεις ανά την επικράτεια.

Η ένταση θα κορυφωθεί, όταν μία γυναίκα βουλευτής του κόμματος της Αρετής, θα προσέλθει στο τουρκικό κοινοβούλιο για να ορκιστεί φορώντας την ισλαμική μαντίλα, ξεσηκώνοντας θύελλα αντιδράσεων. Ο ίδιος ο πρόεδρος της τουρκικής Δημοκρατίας, Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ, θα την κατηγορήσει ως «προβοκάτορα-πράκτορα» που προσπαθεί να ιδρύσει ένα ριζοσπαστικό ισλαμικό κράτος, ενώ το γεγονός ότι η συγκεκριμένη είχε και την αμερικανική υπηκοότητα εκτός από την τουρκική, θα αποτελέσει την καλύτερη

αφορμή για να επανέρθουν δυναμικά οι θεωρίες συνωμοσίας για προσπάθεια των ξένων δυνάμεων να διαλύσουν το κράτος που ίδρυσε ο Κεμάλ. Η έκρυθμη πολιτική κατάσταση της περιόδου, επιδεινούμενη ιδιαίτερα από την πολύ άσχημη οικονομική κατάσταση της χώρας και οι συνεχείς διώξεις προς το Κόμμα της Αρετής, θα έχουν ως αποτέλεσμα την διάσπασή του, καθώς το 2001, η ανανεωτική πτέρυγα του κόμματος, διαβλέποντας έγκαιρα και σωστά τις πολιτικές εξελίξεις που θα ακολουθούσαν στην Τουρκία, θα αποχωρήσει για να ιδρύσει ένα καινούργιο κόμμα, το Κόμμα της Δικαιοσύνης και της Ανάπτυξης (ΑΚΡ), υπό τον Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων την εποχή διακυβέρνησης του κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης

4.1 Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν

Το άστρο του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν είχε αρχίσει να λάμπει ήδη από την δεκαετία του 1980, όταν ήταν ένας πρόεδρος μίας επαρχιακής οργάνωσης του κόμματος του Ερμπακάν, επιτελώντας σημαντικό πολιτικό έργο, που ο ίδιος το ονόμαζε αγαθοεργία, καθώς ως απόφοιτος ισλαμικού ιερατικού σχολείου ήταν ανέκαθεν ιδιαίτερα θρησκευόμενος. Το 1994, με την σημαία του κόμματος της Ευημερίας, θα εκλεγεί δήμαρχος της Κωνσταντινούπολης. Με στιβαρή και αποφασιστική διοίκηση, ξεκίνησε και ολοκλήρωσε μία σειρά από μεγάλα έργα υποδομής, καταφέροντας να τα λύσει ή έστω να τα περιορίσει όλα σε σημαντικότερο βαθμό, εφαρμόζοντας πρωτοποριακές για την Τουρκία, λύσεις. Το αποτέλεσμα ήταν να κερδίσει τη φήμη του εργατικού, τίμιου, αποτελεσματικού αλλά και φιλόδοξου πολιτικού.

Ο Ερντογάν με τον Αμπντουλάχ Γκιούλ, μεταξύ άλλων, σχηματίζουν το Κόμμα ΑΚΡ ή συντηρητικό, μη-επαγγελματικό κίνημα. Σε αντίθεση με τους προκατόχους του, το ΑΚΡ δεν συγκέντρωσε την εικόνα του γύρω από μια ισλαμική ταυτότητα. Στο κόμμα συντάσσονται διαφορές ετερόκλητες ομάδες από μετριοπαθείς ισλαμιστές, φιλελεύθερους Τούρκους που αναζητούν περισσότερη δημοκρατία, μεγάλο τμήμα της μεσαίας τάξης που επιζητά μία οικονομική αλλαγή, οι ευρωπαϊστές που επιθυμούν την ένταξη της Τουρκίας στη Ευρωπαϊκή ένωση, ακόμα και οθι περισσότεροι από τους Κούρδους που στο πρόσωπο του Ερντογάν βλέπουν την ελπίδα για ένα ομαλότερο μέλλον. Ο ίδιος θα λάβει

και την σημαντικότερη στήριξη του κινήματος του Φετουλάχ Γκιουλέν, που αργά αλλά σταθερά έχει εξαπλωθεί σε σημαντικό βαθμό μέσα στην τουρκική κοινωνία.

Ωστόσο, οι πολιτικές ρίζες του ΑΚΡ και η ηγεσία του, μερικές από τις πολιτικές προσπάθειες του κόμματος (συμπεριλαμβανομένης της προτεινόμενης ρύθμισης για την εμφάνιση και την ενδυμασία) και η μαντίλα που φορούσαν οι σύζυγοι ορισμένων ηγετών του ΑΚΡ –για παράδειγμα των Ερντογάν και Αμπντουλάχ Γκιούλ - σήμαινε ότι το ΑΚΡ αντιμετωπίστηκε με καχυποψία από ορισμένα τμήματα του τουρκικού πληθυσμού.

Παρά το γεγονός ότι το ΑΚΡ ήταν ένα σχετικά νέο κόμμα, κέρδισε αρκετές έδρες στις κοινοβουλευτικές εκλογές του Νοεμβρίου 2002 για να κερδίσει την απόλυτη πλειοψηφία στο κοινοβούλιο των 550 εδρών. Αν και ο Ερντογάν αποκλείστηκε νόμιμα από τη θέση του πρωθυπουργού λόγω προηγούμενης καταδίκης του για υποκίνηση θρησκευτικού μίσους, είχε απαγγείλει το 1998 παραλλαγμένο ένα ποίημα του Gökaltır, με τίτλο Asker Duası (η προσευχή του στρατιώτη), που είχε γραφεί το 1912 που συνέκρινε τζαμιά με στρατώνες, μιναρέδες με ξιφολόγχες και τους πιστούς με το στρατό. Τον Δεκέμβριο του 2002 αποσύρθηκε η επιβληθείσα απαγόρευση στον Ερντογάν. Αφού κέρδισε τις εκλογές στις 9 Μαρτίου 2003, ο Ερντογάν ανέλαβε καθήκοντα πρωθυπουργού. Κατά την πρώτη γενική συνέλευση του ΑΚΡ, που πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, τα μέλη ανέδειξαν ομόφωνα ως πρόεδρο του κόμματος Ερντογάν.⁶²

Την περίοδο 2003-2007 το ΑΚΡ επιδίωξε και σε μεγάλο βαθμό πέτυχε να διευρύνει τη δική του ηγεμονία ως μία δύναμη εκδημοκρατισμού της χώρας, εκπροσωπώντας τη φωνή όλων των περιθωριοποιημένων ομάδων του πληθυσμού, των θυμάτων της προηγούμενης κεμαλικής αυταρχικότητας. Παράλληλα κατάφερε να διασφαλίσει εσωτερική και διεθνή στήριξη εξαιτίας της σημασίας που έδωσε στην ενίσχυση της ενταξιακής πορείας της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Έτσι, κατάφερε να ενδυναμωθεί απέναντι στο στρατιωτικό κατεστημένο, αλλά και να διευρύνει την επιρροή του ανάμεσα σε όλα εκείνα τα στρώματα του πληθυσμού (επιχειρηματίες, μέρος του κουρδικού κινήματος, αλεβίτες, φιλελεύθερους δημοκράτες και αριστερούς) που θεωρούσαν την ΕΕ ως το «φάρμακο για τις ασθένειες» του τουρκικού συστήματος. Ο Ερντογάν είχε κατορθώσει να αποφύγει την ανοιχτή αντιπαράθεση με τον στρατό χάρη

⁶² Umit Cizre, *Secular and Islamist Politics in Turkey* (New York: Routledge Press, 2007), pp. 201-3.

στην πολιτική περιορισμού της ισχύος του που εφάρμοζε. Με νομικές και θεσμικές μεταρρυθμίσεις, το ΑΚΡ κατόρθωσε να περιορίσει την πολιτική εξουσία του στρατού όπως θα δούμε παρακάτω.

Οι ένοπλες δυνάμεις, ελάχιστα αποδέχονταν τις καινοτομίες τις οποίες κάθε εκσυγχρονιστική προσπάθεια προϋποθέτει. Η πρώτη δοκιμή αντοχής στις σχέσεις του ΑΚΡ με τις ΤΕΔ ξεκίνησε τον Ιούλιο του 2003, όταν σημειώθηκαν οι θεσμικές αλλαγές ανάμεσα στις οποίες βρισκόταν και η αλλαγές στη σύνθεση του ΣΕΑ, που σε μεγάλο βαθμό αποστρατιωτικοποιήθηκε και η σημασία του υποβαθμίστηκε, πλησιάζοντας τη θέση ενός αντίστοιχου θεσμού σε μία κανονική δημοκρατία.⁶³

Το 2004 είναι η χρόνια που θα επιλέξει να πραγματοποιήσει την πρώτη του μεγάλη σύγκρουση με το στρατό, αναφορικά με ένα θέμα που έχει ιδιαίτερη σημασία για την Ελλάδα, το Κυπριακό. Στις αρχές του 2004 θα οριστικοποιηθεί και θα παρουσιαστεί το σχέδιο Ανάν, αναφορικά με το μέλλον της Κύπρου και της υπόστασης της Κυπριακής Δημοκρατίας. Το σχέδιο αυτό από τουρκικής πλευράς θα αποδοκιμαστεί από τον τότε τουρκοκύπριο ηγέτη Ραούφ Ντενκτάς και από τους στρατηγούς της Άγκυρας. Ωστόσο ο ίδιος ο Ερντογάν και το κόμμα του θα υποστηρίξουν ανοιχτά το σχέδιο Ανάν, ερχόμενος σε ανοικτή διαφωνία μαζί τους και το αποτέλεσμα θα είναι η τουρκοκυπριακή κοινότητα στο δημοψήφισμα του Μαρτίου του 2004, να το υπερψηφίσει σε ποσοστό 62%. Ως αποτέλεσμα της αντίστοιχης ελληνοκυπριακής ψήφου το σχέδιο Ανάν δεν θα εφαρμοστεί ποτέ, όμως η στάση του Ερντογάν στις συνομιλίες εκείνες θα πείσει τους ευρωπαίους ότι απέναντι τους έχουν έναν αξιόπιστο και κατά τα φαινόμενα δημοκρατικό συνομιλητή και το 2005, συνεπικουρημένα και από τα εντυπωσιακά αποτελέσματα της οικονομικής του πολιτικής, θα εκκινήσουν οι συνομιλίες για ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

4.2 Το "πραξικόπημα του email" στις 27 Απριλίου 2007

Η όλο και πιο συγκρουσιακή σχέση μεταξύ κυβέρνησης ΑΚΡ και κεμαλικού κατεστημένου από το 2004, θα οδηγήσει στην δεύτερη περίοδο διακυβέρνησης του ΑΚΡ. Το 2007 ο Ερντογάν είναι πεπεισμένος (όχι άδικα) ότι ένα στρατιωτικό πραξικόπημα

⁶³ Ινσέλ Αχμέτ – Μπαϊράμογλου Αλί (επιμ.), *Ο Τουρκικός Στρατός : Ένα πολιτικό κόμμα, μία κοινωνική τάξη*, [επιμ. Σ. Αναγνωστοπούλου – Σ. Μπουρνάζος] (Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2007), σ. 51-52.

ετοιμάζεται εναντίον της κυβέρνησής του και πλέον βασική προτεραιότητα για τον ίδιο, θα είναι η ολοκληρωτική περιθωριοποίηση και αποδυνάμωση του παλιού κεμαλικού κατεστημένου.

Την Άνοιξη του 2007, στην Τουρκία εκδηλώθηκε ένα κύμα μαζικών διαδηλώσεων ενάντια στην Κυβέρνηση, οι οποίες διοργανώθηκαν κι έλαβαν χώρα σε μεγάλες πόλεις όπως η Κωνσταντινούπολη, η Σμύρνη και η Άγκυρα, στις οποίες διαδηλώσεις, προεξείχαν αντικυβερνητικά και αντι-ισλαμικά συνθήματα. Η αναταραχή στον δημόσιο χώρο είχε ως αποτέλεσμα την παρέμβαση του Γενικού Επιτελείου του στρατού στην πολιτική ζωή του τόπου τα μεσάνυχτα της 27^{ης} Απριλίου 2007, με ανακοίνωσή του στο διαδίκτυο. Το διάγγελμα του στρατού το οποίο διαδόθηκε μέσω της ιστοσελίδας του Γενικού Επιτελείου, περιείχε μια συγκεκαλυμμένη απειλή κατάληψης της εξουσίας αν οι προεδρικές εκλογές δεν ματαιώνονταν άμεσα. Στο εν λόγω διάγγελμα ο στρατός αυτοανακηρύσσονταν για μια ακόμη φορά ως «ενδιαφερόμενη πλευρά» στα ζητήματα του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους. Επρόκειτο για ένα σαφές μήνυμα ενάντια στον τότε υποψήφιο για την Προεδρία, τον ισλαμιστή Γκιούλ.

Την εποχή εκείνοι πολλοί στην Τουρκία, πίστευαν ότι το είχε επέλθει το τέλος του κόμματος της εξουσίας, ενός κόμματος του τουρκικού πολιικού Ισλάμ και η ανατροπή του μετά από το πραξικόπημα των στρατιωτικών. Ωστόσο, αντί για το τέλος της κυβέρνησης του Ερντογάν, ακολούθησαν οι πρόωρες εκλογές του Ιουλίου 2007 οι οποίες ανέδειξαν και πάλι κυρίαρχο το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης δίνοντάς του «παράταση ζωής», και εδραιώνοντας την εξουσία του για μια ακόμη φορά από την εμφάνισή του το 2001 και την εκλογική του επιτυχία στις εκλογές του 2002. Ειδικότερα στις εκλογές του 2007, το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης το οποίο κυβερνούσε ήδη για σχεδόν πέντε χρόνια την Τουρκία, πέτυχε μια πολύ σημαντική επιτυχία κερδίζοντας τις εκλογές με ποσοστό 47%. Η εκλογική αυτή επιτυχία του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης γίνεται ακόμη πιο σημαντική αν αναλογιστεί κανείς, το γενικότερο πολιτικό πλαίσιο που πραγματοποιήθηκε, καθώς και το προηγούμενο πραξικόπημα, αλλά και τις σφοδρές διαδηλώσεις που είχαν προηγηθεί.

Η περιφανής αυτή εκλογική νίκη του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι δεν ήταν καθόλου τυχαία. Μια σειρά γεγονότων που είχαν προηγηθεί, όπως οι εξελίξεις που αφορούσαν στο Κυπριακό, η ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας καθώς και η αναβάθμισή της σε σημαντική περιφερειακή δύναμη οδηγούν

στην εκτίμηση ότι η κοινωνία της Τουρκίας βρισκόταν σε μια σημαντική καμπή της ιστορίας της. Ειδικότερα το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης, αποτέλεσε σε εκείνη την περίοδο έναν αντικατοπτρισμό μιας νέας κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας στην Τουρκία, η οποία φαινόταν να μετασχηματίζει το σύνολο της πολιτικής ζωής.

Στον Ερντογάν δόθηκε μία μοναδική ευκαιρία να προχωρήσει στην πολιτική αποδόμηση και της ισχύος του στρατού στο εσωτερικό της χώρας. Χρησιμοποίησε την ενταξιακή διαδικασία στην Ε.Ε. για να επιφέρει ένα ισχυρότατο υπαρξιακό πλήγμα στον κεμαλισμό, εφαρμόζοντας αλλαγές προς όφελός του στο Συμβούλιο Ασφαλείας και την αναμενόμενη δυσφορία των στρατιωτικών να αποσυρθούν οικειοθελώς από την εξουσία, ώστε να τους κάνει να φανούν ανακόλουθοι απέναντι στις διακηρύξεις του ίδιου του Κεμάλ, αφού η στάση τους δυσκόλευε πολύ τις διαδικασίες ένταξης στην Ε.Ε.

Η αποκάλυψη και εν συνεχεία εξάρθρωση του παρακρατικού δικτύου Εργκένεκον (Ergenekon), θα αποτελέσει ένα ακόμα σημείο καμπής στην σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας. Η εξάρθρωση του προαναφερθέντος δικτύου, έγινε σημαία από το κυβερνών κόμμα την εποχή εκείνη και μία σοκαρισμένη τουρκική κοινωνία είδε για πρώτη φορά Αξιωματικούς του στρατού και άλλους «ευυπόληπτους» τούρκους πολίτες, όπως ακαδημαϊκούς, δημοσιογράφους, επιχειρηματίες, ακόμα και δικαστικούς να συλλαμβάνονται και να οδηγούνται στα κρατητήρια. Ταυτόχρονα άρχισαν να αποκαλύπτονται ολοκληρωμένα σχέδια του στρατού για την ανατροπή της νόμιμης κυβέρνησης, ήδη από το 2003, αλλά και για την εμπλοκή του σε περίπου 17.000 ανεξιχνίαστες δολοφονίες μεταξύ των ετών 1995- 2003 από το "βαθύ κράτος".

4.3 Η οργάνωση «Εργκένεκον»

Η οργάνωση «Εργκένεκον» αποτέλεσε ένα σκιώδες δίκτυο υπερεθνικιστών και υποστηρικτών του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους στην Τουρκία, με υψηλόβαθμες διασυνδέσεις στον στρατό και τις μυστικές υπηρεσίες, με εχθρικές διαθέσεις προς το κυβερνών κόμμα ΑΚΡ. Το δίκτυο φέρεται ότι απεργαζόταν την υπονόμευση και τελικά ανατροπή της κυβέρνησης Ερντογάν.

Ένα ημερολόγιο, που αποδίδεται σε δημοσιογράφο της εφημερίδας Cumhuriyet, που αποκαλύφθηκε κατά τη σύλληψή του το 2009, θα αποτελέσει το βασικό τεκμήριο για

τις λεγόμενες «δίκες της Εργκένεκον» που ξεκίνησαν το 2008, με βασική κατηγορία την προετοιμασία πραξικοπήματος.

Οι σημειώσεις καλύπτουν την περίοδο 1999-2005. Πρόκειται για την πιο λεπτομερή και πειστική καταγραφή του πνεύματος που κυριαρχεί στα υψηλά κλιμάκια του τουρκικού στρατού, στους ανώτατους κρατικούς λειτουργούς και στην ηγετική ομάδα του CHP την επομένη της νίκης του AKP στα τέλη του 2002. Αποκαλύπτεται το εύρος του πανικού σε έναν σημαντικό αριθμό στρατηγών και μη στρατιωτικών, που αναλύουν την έλευση του AKP στην εξουσία ως «αντεπανάσταση που αναστέλλει την κοσμική δημοκρατία», καθώς και μια ευρεία συναίνεση σχετικά με την ανάγκη να «γίνει κάτι και γρήγορα».

Στις 12 Ιουνίου 2007, αστυνομικοί ανακαλύπτουν σε ένα σπίτι στα προάστια της Κωνσταντινούπολης είκοσι επτά χειροβομβίδες. Ένας απόστρατος υπαξιωματικός κατηγορείται. Διαδοχικά απόστρατοι αξιωματικοί και υπαξιωματικοί, δημοσιογράφοι, δικηγόροι και επικεφαλής εθνικιστικών οργανώσεων συλλαμβάνονται και πολλοί από αυτούς κρατούνται. Ο αρμόδιος εισαγγελέας καταθέτει το κατηγορητήριο στις 25 Ιουλίου 2008, το οποίο περιγράφει την ύπαρξη τρομοκρατικής οργάνωσης με την ονομασία «Εργκένεκον», εντός και στις παρυφές του τουρκικού κράτους, σκοπός της οποίας ήταν «η διαρκής πρόκληση συγκρούσεων στην κοινωνία, η δημιουργία χάους, η ακυβερνησία στη χώρα προκειμένου να τεθεί η εξουσία υπό τον έλεγχο της οργάνωσης, αλλιώς η ανατροπή της εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας και η άμεση ανάληψη της εξουσίας».

4.4 Επιχείρηση «Βαριοπούλα»

Η «Επιχείρηση Βαριοπούλα» χρονολογείται από το 2003 και είχε στόχο την αποσταθεροποίηση της κυβέρνησης του AKP, ώστε να επέμβει ο στρατός. Το σχέδιο αρχικά αποκαλύφθηκε το 2010 με ντοκουμέντα που είχε δημοσιεύσει η τουρκική εφημερίδα Taraf. Στα ντοκουμέντα, αποκαλύπτονταν πως πολλοί αξιωματικοί των ΤΕΔ, είχαν καταστρώσει σχέδιο συνωμοσίας εναντίον της κυβέρνησης Ερντογάν με στόχο την ανατροπή του με βίαιο τρόπο. Τα ντοκουμέντα, αφορούσαν μια άσκηση που είχε πραγματοποιηθεί στην Κωνσταντινούπολη και όλες οι λεπτομέρειες του σχεδίου είχαν καταγραφεί. Τα περισσότερα στοιχεία είχαν βρεθεί σε έφοδο της αστυνομίας στη βάση του τουρκικού Πολεμικού Ναυτικού (ΠΝ) του Γκιόλτζουκ. Ειδικότερα, το σχέδιο

προέβλεπε την τοποθέτηση εκρηκτικών σε τζαμί και την κατάρριψη αεροσκάφους της τουρκικής Πολεμικής Αεροπορίας (ΠΑ) με τον ισχυρισμό πως καταρρίφθηκε από την Ελλάδα, με τελικό στόχο την πρόκληση ελληνοτουρκικής έντασης. Οι Τούρκοι στρατηγοί είχαν καταστρώσει και σχέδιο κατάληψης του Βόρειου Έβρου. Το τελικό στάδιο αυτού του σχεδίου, προέβλεπε πως λόγω της μεγάλης αναταραχής αυτών των γεγονότων, θα ανατρέπονταν ο Ερντογάν και η κυβέρνηση του.

Στο πλαίσιο της δίκης της «Βαριοπούλας» κατηγορούνται 365 απόστρατοι και ενεργεια αξιωματικοί. Οι εισαγγελείς είχαν ζητήσει ποινές έως και 20 ετών κάθειρξης για ορισμένους από τους κατηγορούμενους, οι οποίοι στην απολογία τους υποστήριζαν ότι απλώς συζητούσαν «σενάρια» περί αποσταθεροποίησης σε ένα σεμινάριο. Βασικός κατηγορούμενος της ήταν ο πρώην αρχηγός της 1ης Στρατιάς Τσετίν Ντογάν, ο οποίος φέρεται ως ο «εγκέφαλος» του σχεδίου. Επίσης για την ίδια υπόθεση κατηγορήθηκαν και οι πρώην αρχηγοί της τουρκικής ΠΑ, Ιμπραχίμ Φιρτίνα και του τουρκικού ΠΝ, Οζντέν Ορνέκ.⁶⁴

Οι δύο αυτές υποθέσεις συγκλόνισαν την Τουρκία και έφεραν στην επιφάνεια τη δεδομένη πλέον ανοικτή σύγκρουση του κεμαλικού κατεστημένου της στρατιωτικής ελίτ, με το θρησκευόμενο κράτος της ισλαμικής κυβέρνησης του ΑΚΡ. Η δίκη για την υπόθεση «Βαριοπούλα» ολοκληρώθηκε το 2012 με καταδίκες κάθειρξης σε δεκάδες στρατιωτικούς. Η δίκη για την υπόθεση «Εργκένεκον» διήρκησε 5 χρόνια (ολοκληρώθηκε το 2013). Μεταξύ των καταδικασθέντων σε ισόβια κάθειρξη ήταν και ο απόστρατος Στρατηγός Ιλκέρ Μπασμπούγ, πρώην αρχηγός του ΓΕΕΔ, γεγονός που προκάλεσε σωρεία αντιδράσεων εκ μέρους των οπαδών του κοσμικού κράτους. Όσο και αν η αντιπολίτευση και οι κατηγορούμενοι επέκριναν σφοδρά την κυβέρνηση Ερντογάν για τις παρεμβάσεις της στη δίκη, ο τότε πρωθυπουργός κέρδισε άλλον ένα, ίσως το σημαντικότερο, γύρο της διαμάχης του με το πανίσχυρο στράτευμα, μια διαμάχη που κρατά από την ημέρα ανάδειξής του στην εξουσία.

⁶⁴ Μηνάγιας Χρήστος, *Η γεωπολιτική στρατηγική και η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας*, (Αθήνα: Τουρίκη, 2010), σ. 29-31.

4.5 Το αποτυχημένο πραξικόπημα της 15ης Ιουλίου 2016

Η τρίτη περίοδος διακυβέρνησης του Ερντογάν εκκινεί από το 2011 και φθάνει μέχρι τη νύχτα της 15ης Ιουλίου του 2016, που εκδηλώθηκε το αποτυχημένο πραξικόπημα για την ανατροπή του. Η περίοδος αυτή θα αρχίσει με τις εκ νέου θριαμβευτικές για το AKP εκλογές του 2011, όπου θα συγκεντρώσει σχεδόν το 50% των ψήφων, σχηματίζοντας την τρίτη συνεχόμενη αυτοδύναμη κυβέρνηση. Είναι μία περίοδος πολιτικής παντοδυναμίας για τον αρχηγό του τούρκικου κράτους, η οποία όμως θα σηματοδοτεί από μία σειρά από μεταβολές στις ακολουθούμενες πολιτικές της.

Οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις για είσοδο της Τουρκίας στην Ε.Ε. παρουσιάζουν όλο και μεγαλύτερα προβλήματα και αρχίζει πλέον να γίνεται σε όλους κατανοητό, ότι η διαδικασία θα είναι δύσκολη, πολύ πιο μακρινή χρονικά από ότι αναμένονταν, αλλά και ότι υπάρχουν και εξαιρετικά μεγάλες πιθανότητες να μην είναι επιτυχής. Επίσης, το Ισλάμ επανέρχεται με φόρα στην καθημερινότητα και στην εξουσία. Η συγκεκριμένη περίοδος χαρακτηρίζεται κυρίως από την επιδίωξη καθιέρωσης της ιδεολογικής κληρονομιάς του πολιτικού Ισλάμ, έτσι όπως σήμερα εκπροσωπείται από το AKP.

Η απόπειρα πραξικοπήματος της 15ης Ιουλίου του 2016 μάς υπενθυμίζει σε πόσο μεγάλο βαθμό ο τουρκικός στρατός εξακολουθεί να αποτελεί έναν εξαιρετικά σημαντικό παράγοντα που έχει τη δυνατότητα να ανατρέψει την ισορροπία των πολιτικών δυνάμεων. Λίγους μήνες μετά την επιστροφή του στην πρωθυπουργία τον Νοέμβριο του 1991, ο τότε Τούρκος πρωθυπουργός, Süleyman Demirel προέβλεψε με βεβαιότητα ότι η εποχή των στρατιωτικών πραξικοπημάτων στην Τουρκία τελείωσε. Ειδικότερα δήλωσε ότι *«επί του παρόντος, ούτε οι συνθήκες στην Τουρκία, ούτε οι συνθήκες γενικότερα στον κόσμο είναι κατάλληλες για στρατιωτικά πραξικοπήματα»*⁶⁵. Ωστόσο η πρόβλεψη του Demirel αποδείχθηκε υπερβολικά αισιόδοξη, με βάση τα γεγονότα της νύχτας της 15ης - 16ης Ιουλίου 2016.⁶⁶

⁶⁵ Osborne, S. (2016, July 18). Turkey coup attempt: Government had list of arrests prepared before rebellion, EU commissioner says. The Independent. Retrieved 10/12/2019, from <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/turkey-coup-attempt-erdogan-government-arrests-military-uprising-eu-commissioner-a7142426.html>

⁶⁶ Alkan, H. (2016). Understanding july 15: Parameters and consequences, BİLİG, 79, 253-272.

Η κυβέρνηση του ΑΚΡ φάνηκε να έχει κάνει ειρήνη με τους στρατηγούς στην στρατιωτική ηγεσία της Τουρκίας. Ως εκ τούτου, για τους περισσότερους, η απόπειρα πραξικοπήματος ήταν μάλλον απρόσμενη και απαιτεί ακόμα εξήγηση.⁶⁷

Η προσπάθεια πραξικοπήματος τον Ιούλιο του 2016 σηματοδότησε ένα μνημειακό σημείο καμπής στην πολιτική ιστορία της Τουρκίας και στο ρόλο του στρατού στην πολιτική. Ειδικότερα, η Τουρκία παρακολούθησε την πιο αιματηρή απόπειρα πραξικοπήματος στην πολιτική της ιστορία στις 15 Ιουλίου 2016, όταν ένα τμήμα του τουρκικού στρατού ξεκίνησε μια συντονισμένη επιχείρηση σε αρκετές μεγάλες πόλεις για να ανατρέψει την κυβέρνηση και να καταργήσει τον Πρόεδρο Ερντογάν. Στρατιώτες και τανκ βγήκαν στους δρόμους και μια σειρά από εκρήξεις σημειώθηκαν στην Άγκυρα και την Κωνσταντινούπολη. Τα τουρκικά μαχητικά αεροσκάφη έριξαν βόμβες στο ίδιο τους το κοινοβούλιο, ενώ ο τότε επικεφαλής του Γενικού Επιτελείου της Τουρκίας, Hulusi Akar, απήχθη από τις δικές του ομάδες ασφαλείας. Για αρκετές ώρες, φαινόταν ότι η Τουρκία θα αντιμετώπιζε το τέταρτο στη σειρά αιματηρό στρατιωτικό πραξικόπημα στην 95ετή πολιτική ιστορία της.⁶⁸

Αλλά σε αυτό το σημείο συνέβη κάτι πρωτοφανές. Καθώς τα νέα για την απόπειρα πραξικοπήματος διαδόθηκαν μέσω των κοινωνικών μέσων μαζικής ενημέρωσης, χιλιάδες απλοί πολίτες, συγκεντρώθηκαν σε δρόμους και πλατείες για να αντιταχθούν στο πραξικόπημα. Τα πλήθη αντιστάθηκαν και με τη βοήθεια στρατιωτών και αστυνομικών δυνάμεων, ανέτρεψαν την απόπειρα πραξικοπήματος σε λίγες ώρες. Η κυβέρνηση διακήρυξε γρήγορα την νίκη της επί του πραξικοπήματος ενώ δεκάδες στρατεύματα που είχαν λάβει μέρος στο πραξικόπημα παραδόθηκαν στη γέφυρα του Βοσπόρου στην Κωνσταντινούπολη. Ωστόσο, το συνολικό τίμημα της νίκης ήταν υψηλό: 241 άνθρωποι σκοτώθηκαν και πάνω από 2.000 άλλοι τραυματίστηκαν.⁶⁹

Ποιος όμως ήταν πίσω από το πραξικόπημα; Η τουρκική κυβέρνηση κατηγόρησε για την αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος τον Fethullah Gülen έναν τούρκο ιεροκήρυκα και επιχειρηματία που ζούσε σε αυτοεξορία στις Ηνωμένες Πολιτείες από το

⁶⁷ Afyoncu, E. 2016. 15 Temmuz 2016 – Türkiye’yi Darbeyle İşgal Teşebbüsü [15 July 2016 – The Attempt to Occupy Turkey via the Coup]. Ankara: MEB.

⁶⁸ Akin, A. 2017. Conditions of sense making and news making in Turkey after the failed coup attempt: Sisyphus labor on two fronts. *Journalism* 18, no. 4: 518

⁶⁹ Akıncı, A. (2018). A general overview on 15 july: From military tutelage to FETO tutelage, *Kahramanmaraş Sütçü İmam University Social Sciences Journal*, 15, 105-122

1999. Ο Gulen είναι ο ηγέτης ενός ευρέως διαδεδομένου και σημαντικού θρησκευτικού κινήματος γνωστού ως "Hizmet" (Υπηρεσία). Το Κίνημα Gülen είναι ένα διακρατικό θρησκευτικό δίκτυο που καθοδηγείται από τον Τούρκο ισλαμιστή ιεροκήρυκα Fethullah Gülen, ο οποίος κατοικεί στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ενώ το κίνημα έχει επεκταθεί σε 170 χώρες μέσω φιλανθρωπικών έργων, επιστημονικής εκπαίδευσης και διαθρησκευτικού διαλόγου, η αυξανόμενη παρουσία του στην τουρκική πολιτικοστρατιωτική γραφειοκρατία και η σύγκρουσή του με το κυβερνών Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης έχει πολιτικά κίνητρα.⁷⁰

Ο Gulen ήταν κάποτε ισχυρός σύμμαχος του Recep Tayyip Erdoğan στη διάρκεια του αγώνα του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) για τον τερματισμό της επιρροής του στρατού στην τουρκική πολιτική στα τέλη της δεκαετίας του 2000. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η συμμαχία του AKP-Gulen μετατράπηκε σε άμεση στελέχωση δημόσιων θέσεων. Πολλοί άνθρωποι στη γραφειοκρατία απομακρύνθηκαν χωρίς τη δέουσα διαδικασία και αντικαταστάθηκαν από τους Γκιουλενιστές.⁷¹

Ωστόσο, η σχέση Gulen-AKP διαβρώθηκε σταδιακά από περιστατικά όπως η επιδρομή στο τουρκικό πλοίο Mavi Marmara του 2010 όταν κατά την έφοδο ανδρών των ισραηλινών ειδικών δυνάμεων στο πλοίο που κατευθυνόταν στον παλαιστινιακό θύλακα που κυβερνά η Χαμάς μεταφέροντας βοήθεια στη Γάζα το 2010, καθώς επίσης και από την κλήση για ανάκριση του Υφυπουργού του Εθνικού Οργανισμού Πληροφοριών (MIT)

⁷⁰ Taş, H. 2017. A history of Turkey's AKP-Gülen conflict. Mediterranean Politics.

⁷¹ Demir, S. T. and Çağlar, İ. (2017). Communication strategy of FETÖ and 15 July coup attempt, Ankara:SETA

Hakan Fidan, ενός έμπιστου προσώπου υπάλληλος του Ερντογάν, από αστυνομικούς που ήταν κοντά στο κίνημα Gulen.⁷²

Μετά από μια έρευνα για τη διαφθορά τον Δεκέμβριο του 2013, στην οποία συνελήφθηκαν από Γκιουλενιστές αστυνομικούς επιχειρηματίες και ανώτεροι γραφειοκράτες που ήταν υποστηρικτές AKP, ξέσπασε ένας άτυπος πόλεμος μεταξύ της κυβέρνησης και του κινήματος Hizmet. Ο Ερντογάν αντέδρασε έντονα στην καταστολή και σε μια προφανή αναφορά του στο κίνημα Hizmet, ισχυρίστηκε ότι όσοι βρίσκονταν πίσω από αυτές τις έρευνες προσπαθούσαν να σχηματίσουν μια «κατάσταση μέσα σε ένα κράτος». Στη συνέχεια ο Ερντογάν, κάλεσε τις ΗΠΑ να εκδώσουν τον Gulen κι από αυτή τη χρονική, η κυβέρνηση του AKP ήταν πάντα συνεπής στα σχέδιά της για την εξάλειψη του Gulen και των οπαδών του από την τουρκική πολιτική ζωή, καθώς η MIT διεξήγαγε μάλιστα αρκετές έρευνες για τον Gulen και τους οπαδούς του.

Σήμερα, οι Τούρκοι αξιωματούχοι ισχυρίζονται ότι η απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος του Ιουλίου υλοποιήθηκε επειδή οι Γκιουλενιστές ανησυχούσαν ολοένα και περισσότερο ότι η κυβερνητική έρευνα για τις παράνομες πράξεις τους έφτανε στο τέλος της και αναπόφευκτα θα συλλαμβάνονταν. Ο Gulen, από την άλλη, αρνείται οποιοδήποτε ρόλο στο πραξικόπημα και μάλιστα ισχυρίστηκε ότι ο Ερντογάν, ενορχήστρωσε ο ίδιος το πραξικόπημα "για να οικοδομήσει μια δικτατορία" – έναν ισχυρισμό βέβαια που αρνήθηκε σθεναρά ο **Τούρκος** πρόεδρος, οι τουρκικές κατασκοπευτικές υπηρεσίες, ακόμη και η τουρκική αντιπολίτευση.⁷³

Πάντως η απόπειρα του στρατιωτικού πραξικοπήματος του Ιουλίου προκάλεσε σοβαρά ερωτήματα σχετικά με την Εθνική Οργάνωση Πληροφοριών (Milli İstihbarat Teskilati, MIT) η οποία είναι κυβερνητική υπηρεσία πληροφοριών της Τουρκίας. Μετά την απόπειρα πραξικοπήματος, οι αξιωματούχοι της MIT δήλωσαν ότι έλαβαν την πρώτη έκθεση πληροφοριών σχετικά με πιθανή εκδήλωση στρατιωτικού πραξικοπήματος στις 15 Ιουλίου, λίγες μόνο ώρες πριν την εκδήλωσή του. Επίσης, δήλωσαν ότι η MIT προσπάθησε να επικοινωνήσει με τον Ερντογάν για να τον ενημερώσει σχετικά με την

⁷² Aslan, Ö. 2018. The United States and military coups in Turkey and Pakistan: Between conspiracy and reality. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

⁷³ Devran, Y. and Özcan, Ö. F. (2016). July 15 coup attempt: The usage of traditional and new communication technologies, AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology, 7(25), 71-91.

αρχική αυτή έκθεση γύρω στις 19:00 τοπική ώρα, αλλά δεν κατάφερε να τον βρει στο τηλέφωνο.⁷⁴

Έτσι, αναλυτές του αποτυχημένου αυτού πραξικοπήματος θέτουν έκτοτε διάφορα ερωτήματα όπως γιατί το MIT δεν κάλεσε τον πρωθυπουργό Binali Yıldırım, αφού απέτυχε να επικοινωνήσει με τον Πρόεδρο εκείνη τη νύχτα. Σε τηλεοπτική συνέντευξη μετά την απόπειρα πραξικοπήματος, ο Yıldırım δήλωσε: *"Ζήτησα από τον αρχηγό του MIT εξηγήσεις για το θέμα αυτό, αλλά δεν μπόρεσα να λάβω μια ικανοποιητική απάντηση"*.⁷⁵

Σε συνεντεύξεις του εκείνης της περιόδου ο Ερντογάν παραδέχθηκε επίσης ότι η Τουρκία έζησε κάποιες αποτυχίες στις 15 Ιουλίου. Ειδικότερα είπε ότι είχε πληροφορηθεί για τις έκτακτες εξελίξεις που έλαβαν χώρα στην Άγκυρα και την Κωνσταντινούπολη τη νύχτα της προσπάθειας πραξικοπήματος όχι από το MIT, αλλά από φίλικά του πρόσωπα. Επίσης διάφοροι αξιωματούχοι δήλωσαν ότι τους μήνες πριν από την αποτυχημένη απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος, η Εθνική Οργάνωση Πληροφοριών της χώρας αποκωδικοποίησε εκατομμύρια μυστικά μηνύματα που έστειλαν ύποπτοι Γκιουλενιστές, αλλά δεν εξακριβώθηκε τελικά κάποια ανάμιξή τους στις εξελίξεις.

Πάντως δεν είναι ακόμη απολύτως σαφές μέχρι σήμερα, με ποιο τρόπο το MIT απέτυχε να εντοπίσει τις προετοιμασίες για την απόπειρα πραξικοπήματος και γιατί δεν ενημέρωσε τον πρόεδρο ή τον πρωθυπουργό αμέσως μόλις έλαβε πληροφορίες σχετικά με το ενδεχόμενο πραξικοπήματος. Όσον αφορά την απάντηση της τουρκικής κυβέρνησης στην αποτυχημένη απόπειρα πραξικοπήματος ήταν η κήρυξη κατάστασης έκτακτης ανάγκης μέρες, μετά την απόπειρα πραξικοπήματος, στις 22 Ιουλίου, *"για να εξουδετερώσει γρήγορα όλα τα στοιχεία της τρομοκρατικής οργάνωσης που εμπλέκεται στην απόπειρα πραξικοπήματος"*.⁷⁶

Τις επόμενες εβδομάδες, τα τουρκικά δικαστήρια αποφάσισαν την κράτηση δεκάδων χιλιάδων υπόπτων, με κατηγορίες για συνδέσεις με τον Gulen. Επίσης, χιλιάδες στρατιωτικοί αξιωματούχοι, πιλότοι, αστυνομικοί, δημόσιοι υπάλληλοι, ακαδημαϊκοί ακόμη και εκπαιδευτικοί απολύθηκαν από τη δουλειά τους για υποτιθέμενους δεσμούς με

⁷⁴ Bostan, Y. 2016. The dark side of Gülenism: Enes Kanter and anti-Semitism. Daily Sabah. August 15.

⁷⁵ Çınar, A., and H. Taş. 2017. Politics of nationhood and the displacement of the founding moment: Contending histories of the Turkish Nation. Comparative Studies in Society and History 59, no. 3: 657–89.

⁷⁶ Genç, F. N. (2017). Military interventions and crisis management in Turkey, Turkish Studies, 12(16), 219-240.

τον «τρομοκράτη» Gulen και το κίνημά του. Επίσης σε ένα πρωτοφανές κίνημα λογοκρισίας και καταστολής, δεκάδες μέσα μαζικής ενημέρωσης που ήταν ύποπτα ότι διατηρούσαν συνδέσμους με το κίνημα Hizmet επίσης έκλεισαν καθώς η κυβέρνηση έκρινε ότι ήταν απαραίτητο να εξουδετερωθούν υποστηρικτές του πραξικοπήματος από τον κρατικό μηχανισμό.⁷⁷

Επίσης, καταργήθηκε η ικανότητα των πανεπιστημίων να εκλέγουν τους δικούς τους πρυτάνεις όπου πλέον ο Ερντογάν θα διορίζε απευθείας υποψηφίους. Οι ενέργειες αυτές κατακρίθηκαν έντονα καθώς πολλοί άνθρωποι αμφισβήτησαν πώς η τουρκική κυβέρνηση κατόρθωσε να καθορίσει τα ονόματα δεκάδων χιλιάδων ανθρώπων με υποτιθέμενους δεσμούς με το κίνημα Hizmet μόνο λίγες μέρες μετά το απόπειρα πραξικοπήματος.⁷⁸

Από την άλλη, οι Τούρκοι αξιωματούχοι υποστήριζαν ότι ήταν σε θέση να ενεργήσουν γρήγορα επειδή οι υπηρεσίες πληροφοριών διερευνούσαν τον Gulen και τους οπαδούς του για περισσότερα από δύο χρόνια πριν το στρατιωτικό πραξικόπημα. Παρόλο που δεν υπάρχουν επιβεβαιωμένες δημόσιες πληροφορίες, σύμφωνα με διάφορες εκθέσεις των τούρκικων ΜΜΕ, φαίνεται ότι το MIT μοιράστηκε σημαντικές πληροφορίες σχετικά με την οργάνωση Gulen με κρατικές υπηρεσίες ήδη από το 2014.⁷⁹ Για παράδειγμα, μιλώντας στο κρατικό πρακτορείο ειδήσεων Ανατολία (Anadolu) της Τουρκίας τον Μάιο του 2015 σχετικά με τους Γκιουλενιστές στις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις, ο πρώην υπουργός Άμυνας Ismet Yildiz δήλωσε: «*Μέχρι στιγμής έχουμε λάβει αναφορές για περισσότερους από 1.000 ανθρώπους από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις*». Επίσης διάφορα δημοσιεύματα της εποχής επικαλούμενα πηγές του υπουργείου άμυνας, ανέφεραν ότι ~~το~~ MIT είχε στείλει στο Γενικό Επιτελείο ένα εκτεταμένο κατάλογο Γκιουλενιστών στο στρατό.

Όμως, η πιο κρίσιμη κίνηση της MIT που οδήγησε στη γρήγορη αντίδραση του κράτους στην απόπειρα πραξικοπήματος ήταν η αποκάλυψη του συστήματος επικοινωνίας της ομάδας, σύμφωνα με τους Τούρκους αξιωματούχους. Οι πληροφορίες

⁷⁷ Eissenstat, H. 2017. Erdoğan as autocrat: A very Turkish tragedy. POMED Report.

⁷⁸ Erdogan, R.T. 2017. The Lynchpin of an Unclosed Paranthesis: The National Pact. Yeni Türkiye 93: 9–10.

⁷⁹ Goodpaster, A. J. and Huntington, S. P. (1977). Civil-military relations. Washington D.C: University of Nebraska Press

μέχρι τώρα δείχνουν ότι οι Γκιουλενιστές χρησιμοποιούσαν από το 2014 μια κωδικοποιημένη εφαρμογή επικοινωνίας που ονομάζεται Bylock. Η MIT παρατήρησε και αποκωδικοποίησε το Bylock το 2015.⁸⁰ Σε αυτό το σημείο η κίνηση άρχισε να χρησιμοποιεί μια άλλη κωδικοποιημένη εφαρμογή για επικοινωνία με το όνομα Eagle. Ως αποτέλεσμα αυτών των ερευνών, πιστεύεται ότι ~~το~~ MIT συγκέντρωσε έναν εκτεταμένο κατάλογο τουλάχιστον 40.000 ύποπτων Γκιουλενιστών, συμπεριλαμβανομένων 600 υψηλόβαθμων αξιωματούχων του στρατού. Σύμφωνα με αξιωματούχους, αυτοί οι κατάλογοι χρησιμοποιήθηκαν για να προσδιοριστούν τα ονόματα που θα παρέμεναν στη θέση τους ή θα απολύονταν μετά την απόπειρα του στρατιωτικού πραξικοπήματος.⁸¹

Η διενέργεια του αποτυχημένου στρατιωτικού πραξικοπήματος, ο βίαιος τρόπος καταστολής του από τις δυνάμεις ασφαλείας του τουρκικού κράτους και οι διώξεις κατά των στελεχών των ΤΕΔ, απομυθοποίησαν την όποια ιδεατή εικόνα είχε απομείνει στην τουρκική λαϊκή συνείδηση για τη θέση και το ρόλο των ενόπλων δυνάμεων στην κοινωνία. Όπως ήταν αναμενόμενο, κλονίστηκε το ηθικό και το αίσθημα υπερηφάνειας που επιθυμεί να διαθέτει κάθε στρατός. Το γεγονός όμως αυτό, δεν δύναται να αποτελέσει από μόνο του στοιχείο εξαγωγής ασφαλών συμπερασμάτων για τη μαχητική ικανότητά του.

Βέβαιο είναι ότι το πραξικόπημα προξένησε μεγάλη ζημία από πλευράς αριθμών στην ανώτατη ηγεσία των ΤΕΔ. Για ένα στρατό που δεν είχε χάσει κανέναν στρατηγό κατά τη διάρκεια του Α'ΠΠ και του αγώνα για την εθνική του ανεξαρτησία, χάνοντας σχεδόν τα μισά από τα κορυφαία στελέχη του με τέτοιον τρόπο, οι συνέπειες μόνο αμελητέες δεν μπορούν να χαρακτηριστούν.

Η τουρκική κυβέρνηση σε καμία περίπτωση δεν επέδειξε διάθεση μετά το πραξικόπημα να ελαττώσει την στρατιωτική ισχύ των ΤΕΔ. Με ένα υψηλού κόστους πρόγραμμα εξοπλισμών, είτε μέσω προμηθειών από άλλες χώρες, είτε μέσω της αναβάθμισης της εγχώριας πολεμικής βιομηχανίας, ενισχύει τις επιχειρησιακές δυνατότητες και των τριών Κλάδων του στρατεύματος, αποσκοπεί να εδραιώσει τη θέση

⁸⁰ Karaaslan Faruk (2016). July 15th coup attempt and the Turkey context of conservatism: Rethinking conservatism in Turkey, *The Journal of Conservative Thoughts*, 13(49), 21-35.

⁸¹ Gülen, F. 2016. Fethullah Gülen: 'I call for an international investigation into the failed coup in Turkey'. *Le Monde*, August 10

της Τουρκίας ως ισχυρού περιφερειακού παράγοντα ισχύος στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.

Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί ότι η απόπειρα πραξικοπήματος επηρέασε τις σχέσεις της Τουρκίας με άλλες χώρες. Η μαζική εκκαθάριση που έγινε μετά το πραξικόπημα, οδήγησε σε ρήξη τις σχέσεις της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία κατηγόρησε τον Ερντογάν ότι χρησιμοποίησε την απόπειρα πραξικοπήματος ως δικαιολογία για να εξαλείψει την αντιπολίτευση. Οι σχέσεις της Τουρκίας με τις ΗΠΑ επιδεινώθηκαν, καθώς η Ουάσιγκτον αρνήθηκε να εκδώσει τον Gulen. Το Τουρκικό Υπουργείο Δικαιοσύνης ζήτησε επισήμως τον Σεπτέμβριο του 2016, από τις αμερικανικές αρχές να συλλάβουν τον Gulen με την κατηγορία *«παραγγελίας και διοίκησης της απόπειρας στρατιωτικού πραξικοπήματος»*.⁸² Αλλά μέχρι σήμερα, οι αμερικανικές αρχές επιμένουν ότι δεν έχουν αρκετά στοιχεία για να συλλάβουν τον Gulen ή για να ξεκινήσουν την επίσημη διαδικασία για την έκδοσή του. Ανεξάρτητα πάντως από την αλήθεια που κρύβεται πίσω από το πραξικόπημα του 2016, ο πρόεδρος Ερντογάν στα χνάρια του κεμαλικού κρατικού και εθνικού οικοδομήματος, χρησιμοποίησε το πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου ως τον ιδρυτικό μύθο της «νέας Τουρκίας» του.⁸³

⁸² Ergan, U. 2016. Genelkurmay'dan darbe iddialarına yanıt [The general staff's response to coup allegations]. Hürriyet, March 31.

⁸³ Çınar, A., and H. Taş. 2017. Politics of nationhood and the displacement of the founding moment: Contending histories of the Turkish Nation. *Comparative Studies in Society and History* 59, no. 3: 657–89.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Ανάλυση πολιτικού λόγου

1.1 Ανάλυση ανακοινωθέντων του 1971 και του 2007

Το ανακοινωθέν ενός στρατιωτικού πραξικοπήματος είναι ένας πραγματικός πολιτικός λόγος που έχει σχεδιαστεί ειδικά για να ευαισθητοποιήσει, να προσελκύσει, να πείσει ή να κυριαρχήσει το κοινό για να υποστηρίξει την ανατροπή είτε μιας πολιτικής-δημοκρατικά εκλεγμένης κυβέρνησης είτε ενός στρατιωτικού καθεστώτος. Ο λόγος, στον γνωστό ορισμό των Laclau και Mouffe σημαίνει: «*το δομημένο σύνολο ρηματικών διατυπώσεων ...*»⁸⁴. Η θεωρία του λόγου αποτελεί καινοτόμα προσέγγιση η οποία εντάσσεται σε ευρύτερα ρεύματα, όπως ο μετα-στρουκτουραλισμός και ο μετα-μαρξισμός. Η θεωρία αξιοποιεί σύγχρονες και παλαιότερες θεωρίες, από τη σημειολογία του Ferdinand de Saussure και τη θεωρία της ηγεμονίας στον Antonio Gramsci, μέχρι την ψυχανάλυση του Jacques Lacan, το έργο του Φουκώ Michel Foucault και τις θεωρίες αποδόμησης Jacques Derrida .

Η ανάλυση λόγου επικεντρώνεται στην αναζήτηση νοήματος, για βασικές δομές και πρακτικές που έχουν νόημα για την κοινωνική μας πραγματικότητα, ως εκ τούτου, βρίσκεται στον πυρήνα της αναλυτικής έρευνας του λόγου. Κυρίως, όπως ισχυρίζεται ο Culler, επειδή το νόημα είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να ενεργήσουμε - και η ανάλυση του λόγου είναι μεταξύ άλλων η μελέτη των προϋποθέσεων για δράση (Culler, 1976: 287). Στο κεφάλαιο αυτό θα αναλυθούν ο στρατιωτικός λόγος για το πραξικόπημα μέσω των δυο στρατιωτικών ανακοινωθέντων του 1971 και του 2007 στην Τουρκία. Παρά το στρατιωτικό τους υπόβαθρο και το μορφότυπο, τα ανακοινωθέντα του πραξικοπήματος έχουν ορισμένα στοιχεία πολιτικής γλώσσας που έχει χρησιμοποιηθεί σε αυτά και τα οποία είναι κοινά και στις δυο περιπτώσεις.

⁸⁴ Laclau and Mouffe, (...) 2001: 345

1.2 Ανάλυση του πολιτικού λόγου του ανακοινωθέντος 1971

Το Τουρκικό στρατιωτικό πραξικόπημα (γνωστό ως πραξικόπημα του μνημονίου) το οποίο έγινε στις 12 Μαρτίου 1971, ήταν η δεύτερη στρατιωτική παρέμβαση που θα πραγματοποιηθεί στη Δημοκρατία της Τουρκίας, 11 χρόνια μετά το προηγούμενο πραξικόπημα του 1960. Στις 12 Μαρτίου 1971, η κυβέρνηση Demirel αναγκάστηκε να παραιτηθεί αφού οι διοικητές των ενόπλων δυνάμεων έδωσαν τελεσίγραφο στον Πρόεδρο. Ζητώντας μια νέα κυβέρνηση, οι στρατιωτικοί ηγέτες της Τουρκίας επιβεβαίωσαν την επείγουσα ανάγκη για μια «ισχυρή και ικανή κυβέρνηση» που θα μπορούσε να αποκαταστήσει την «αναρχική κατάσταση» στη χώρα. Η άρνηση να δεχτεί αυτό το αίτημα, προειδοποίησαν, θα είχε ως αποτέλεσμα οι ένοπλες δυνάμεις να αναλάβουν τη διοίκηση της χώρας.

Στις 12 Μαρτίου, οι τρεις διοικητές των στρατιωτικών σωμάτων έδωσαν στον Πρόεδρο, μνημόνιο στο οποίο δήλωναν ότι *«το Κοινοβούλιο και η κυβέρνηση, με τις συνεχείς πολιτικές, απόψεις και ενέργειες τους, οδήγησαν τη χώρα μας σε αναρχία, αδελφική διαμάχη και κοινωνική και οικονομική αναταραχή. Έκανε το κοινό να χάσει κάθε ελπίδα ότι η χώρα θα φτάσει σε επίπεδο σύγχρονου πολιτισμού, στόχο που έθεσε ο Ατατούρκ. Το Κοινοβούλιο και η Κυβέρνηση δεν κατάφεραν να πραγματοποιήσουν τις μεταρρυθμίσεις που προβλέπει το [1961] Σύνταγμα και έθεσαν το μέλλον της Τουρκικής δημοκρατίας σε σοβαρό κίνδυνο»*. Ολοκληρώνοντας, ισχυρίστηκαν ότι μια *«ισχυρή και αξιόπιστη κυβέρνηση ήταν απαραίτητη για την εξουδετέρωση της σημερινής αναρχικής κατάστασης»* και για την αποκατάσταση του κράτους. Μετά την παραίτηση του Demirel, ο Πρόεδρος ευχαρίστησε δημοσίως την Ανωτάτη Διοίκηση, δηλώνοντας ότι είχε ενεργήσει υπεύθυνα και παρότρυνε όλους τους Τούρκους να στηρίξουν τη νέα κυβέρνηση.

Η δήλωση άρχισε να χρησιμοποιεί μια συνολική διατύπωση η οποία είναι emphaticά προσανατολισμένη στο εθνικό φρόνημα των Τούρκων. Η δήλωση με την οποία ξεκινά είναι χαρακτηριστική *"Πολύτιμοι πολίτες της Τουρκικής Δημοκρατίας"* και συνεχίζεται με τις ακόλουθες διατυπώσεις: *"Οι συστηματικές παραβιάσεις του συντάγματος και των νόμων ήταν σημαντική απειλή κατά των βασικών χαρακτηριστικών και της ύπαρξης ζωτικών θεσμών. Όλα τα θεσμικά όργανα του κράτους, συμπεριλαμβανομένων των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων έχουν σχεδιαστεί ώστε να λειτουργούν σε ένα πλαίσιο ιδεολογίας και επομένως έχουν τεθεί σήμερα σε μια τέτοια*

κατάσταση όπου δεν μπορούν να λειτουργήσουν ". Όταν εξετάζουμε αυτές τις διατυπώσεις στο ανακοινωθέν του 1971, βλέπουμε ότι εκφράζουν πως οι μακρόχρονες συστηματικές παράνομες πολιτικές και εφαρμογές έκαναν τα βασικά όργανα του κράτους μη λειτουργικά, και όλα αυτά έχουν γίνει για ιδεολογικούς σκοπούς, και απειλούν τη δημοκρατία και τις ιδρυτικές της αξίες. Δεν είναι τυχαίο ότι η δήλωση ξεκινά με τέτοιο τρόπο. Αυτό γιατί η συγκεκριμένη δήλωση, ενημερώνει ταυτόχρονα, για τον λόγο για τον οποίο ο στρατός υλοποίησε το πραξικόπημα. Η δήλωση δίνει επίσης το μήνυμα ότι όλοι οι μηχανισμοί οι οποίοι έχουν ως σκοπό να περιορίζουν και να εποπτεύουν/ελέγχουν την πολιτική εξουσία, ήταν αναποτελεσματικοί και ως εκ τούτου η μόνη διέξοδος ήταν η υλοποίηση του στρατιωτικού πραξικοπήματος.

Το κείμενο της στρατιωτικής ανακοίνωσης, συνεχίζει με τις ακόλουθες λέξεις στις οποίες γίνεται αναφορά στον Ατατούρκ και μια ομιλία του που είχε απευθύνει προς τη νεολαία: *«Τα θεμελιώδη δικαιώματα και οι ελευθερίες αμαυρώθηκαν και από τον Πρόεδρο και τους κυβερνητικούς αξιωματούχους που σφάλλουν, είναι παραπλανημένοι ή ακόμα και προδότες, ενώ, το κοσμικό και δημοκρατικό νομικό σύστημα που βασίζεται απολύτως στο σύστημα του διαχωρισμού των εξουσιών έχει εκλείψει ».*

Σε αυτό το σημείο υπογραμμίστηκε από το στρατιωτικό ανακοινωθέν, ότι ο εκλεγμένος Πρόεδρος ήταν ένας προδότης. Σε καμία από τις προηγούμενες πραξικοπηματικές δηλώσεις δεν χρησιμοποιήθηκε μια τέτοια δήλωση σχετικά με τους πολιτικούς της εποχής. Εκτός αυτού, η δήλωση αυτή υποδηλώνει ότι οι εν λόγω πολιτικοί θα βαρύνονταν με την κατηγορία της "προδοσίας" μετά το πραξικόπημα. Η έμφαση στην κακή άσκηση πολιτικής και την προδοσία των πολιτικών υπενθυμίζει τον «Λόγο προς τη Νεολαία» του Ατατούρκ όταν απευθυνόμενος προς τους νέους είχε κάνει την ακόλουθη έκκληση *"Ακόμη και σε τέτοιες περιπτώσεις είναι καθήκον σας να σώσετε την τουρκική Ανεξαρτησία και Δημοκρατία "*. Από αυτή την άποψη, προκύπτει συνεπώς έμμεσα ότι η στρατιωτική ηγεσία εκπληρώνει τα καθήκοντά της. Εκτός, όπως αναφέρθηκε και εξηγείται παραπάνω, από την έμφαση στην ακύρωση των θεμελιωδών χαρακτηριστικών της δημοκρατίας, το ανακοινωθέν τονίζει πως η στρατιωτική ηγεσία είναι επιφορτισμένη με το εθνικό καθήκον να σώσει τη δημοκρατία. Η δήλωση στο ανακοινωθέν ότι *«το κράτος μας έχασε την αξιότιμη αξιοπιστία του στη διεθνή κοινότητα και μετατράπηκε σε μια χώρα που κυβερνάται με αυταρχική δομή, όπου κυριαρχεί ο βαθύς φόβος και αγνοούνται τα καθολικά βασικά ανθρώπινα δικαιώματα "*, μπορεί να θεωρηθεί

ως ένα μήνυμα των πραξικοπηματιών που απευθύνεται τόσο προς το εσωτερικό όσο και στο διεθνές περιβάλλον. Ότι δηλαδή η Τουρκία έχει χάσει το κύρος της στην παγκόσμια κοινότητα, και ο λόγος γι' αυτό είναι η κατάφωρη παραβίαση έως και πλήρης εξάλειψη των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αυτά προβλέπονται από το σύνταγμα. Επίσης λόγος για την απώλεια του κύρους της χώρας προκύπτει από το ανακοινωθέν ότι είναι η ύπαρξη ενός αυταρχικού καθεστώτος που βασίζεται στον φόβο κι αυτό προφανώς καταδεικνύει εκ μέρους των στρατιωτικών, μια άλλη αιτία του πραξικοπήματος.

Αν και μπορεί να συναχθεί από αυτή τη δήλωση ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες θα ήταν εγγυημένα πλέον μετά το πραξικόπημα και τα προβλήματα εκείνων των οποίων τα δικαιώματα έχουν παραβιαστεί θα επιλύονταν, συζητήσιμο παραμένει το πώς μια δύναμη, εν προκειμένω η στρατιωτική ηγεσία, με τα όπλα ανά χείρας θα μπορούσε να το υλοποιήσει. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ειδικότερα ότι αυτό που επιδιώκεται να τονιστεί με τη δήλωση *"Στερείται των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών"* είναι στην πραγματικότητα οι άνθρωποι που είχαν εκδιωχθεί, συλληφθεί ή φυλακιστεί από το καθεστώς για τους δεσμούς και τις σχέσεις τους με την στρατιωτική ηγεσία της χώρας. Δηλαδή οι στρατιωτικοί ηγέτες εν προκειμένω, μέσω της δήλωσης αυτής για την καταπάτηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών στηλιτεύουν έμμεσα τις εφαρμοζόμενες πολιτικές εναντίον τους.

Τα ακόλουθα μηνύματα στο ανακοινωθέν έχουν το χαρακτηριστικό ότι είναι μηνύματα που στοχεύουν απευθείας στον λαό: *"Η τρομοκρατία, την οποία η πολιτική βούληση προκάλεσε, και κόστισε τη ζωή πολλών αθώων πολιτών και αξιωματικών που ήταν υπεύθυνοι για την πάλη κατά των τρομοκρατών "* και *"η διαφθορά και η κλοπή στη γραφειοκρατία έχουν αυξηθεί σε σοβαρά επίπεδα και το νομικό σύστημα που υποτίθεται ότι πρέπει να καταπολεμήσει αυτά τα φαινόμενα έχει εξουδετερωθεί "*.

Η πρώτη δήλωση αποσκοπεί στην τρομοκρατία και η δεύτερη στη λήψη κοινωνικής στήριξης για τη διαφθορά. Ενώ η πολιτική εξουσία κατηγορείται ενόψει της κλιμάκωσης της τρομοκρατίας, το θέμα που πρέπει να διευκρινιστεί εδώ είναι η έμφαση στους «αθώους πολίτες». Αυτή η έκφραση υπενθυμίζει ότι σκοτώθηκαν πολλοί, σε βομβιστικές τρομοκρατικές επιθέσεις στις μεγάλες πόλεις. Με αυτό τον τρόπο, τονίζεται ότι το πραξικόπημα, το οποίο έγινε ενάντια στην πολιτική εξουσία που θεωρείται ότι έχει τη μεγαλύτερη ευθύνη για την τρομοκρατία, είχε επίσης κοινωνικά άτια. Η έκφραση ότι η διαφθορά έχει γίνει σοβαρό πρόβλημα και ότι πλέον νόμος δεν έχει καμία δύναμη

εναντίον της καθώς και η έμφαση στην τρομοκρατία έχει ως στόχο να νομιμοποιήσει το πραξικόπημα στα μάτια των ανθρώπων.

1.3 Ανάλυση του πολιτικού λόγου του ανακοινωθέντος του 2007

Και στο ανακοινωθέν του πραξικοπήματος του Απριλίου του 2007, είναι προφανής η προσπάθεια αυτο-νομιμοποίησης των Τουρκικών ενόπλων δυνάμεων, ως νομιμοποιημένη πολιτική εξουσία, οι οποίες επιβάλουν τον ειδικό ρόλο που αυτές κατέχουν στη διαμόρφωση της κλίμακας ισχύος του τουρκικού πολιτικού και πολιτειακού γίνεσθαι.

Έτσι δεν προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι η διακήρυξη ξεκινά ως εξής: *«Τις τελευταίες μέρες, το πρόβλημα που εμφανίζεται στη διαδικασία των προεδρικών εκλογών εστιάζεται στο ζήτημα της εκκοσμίκευσης. Η κατάσταση αυτή παρατηρείται από τις Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις με ανησυχία. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι οι Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις είναι η μια πλευρά σ' αυτές τις συζητήσεις και είναι ο απόλυτος υπερασπιστής της εκκοσμίκευσης. Επιπλέον, οι Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις είναι απολύτως εναντίων των συνεχιζόμενων συζητήσεων και αρνητικών σχολίων και πρόκειται να παρουσιάσουν τη στάση και συμπεριφορά τους ξεκάθαρα και χωρίς ασάφειες, όταν καταστεί αναγκαίο. Κανένας δεν θα πρέπει να έχει αμφιβολίες γι' αυτό».*

Οι Τουρκικές ένοπλες δυνάμεις είχαν ήδη ξεκαθαρίσει τη θέση τους στο ζήτημα των προεδρικών εκλογών, «με ξεκάθαρο τρόπο και χωρίς ασάφειες» μέσω της ομιλίας του στρατηγού Mehmet Yaşar Büyükanıt, στις 12 Απρίλη, ο οποίος ήταν τότε Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου. Υπό αυτή την έννοια το ανακοινωθέν του Τούρκικου στρατού, βασίζεται στην ομιλία του Büyükanıt ο οποίος έκανε λόγο για «πίστη στις αρχές της δημοκρατίας όχι στα λόγια αλλά στις πράξεις». Γι' αυτό το λόγο, στο ανακοινωθέν του στρατού της 27^{ης} Απριλίου 2007, ο στρατός προειδοποίησε ότι ο ισλαμικός φονταμενταλισμός, αποτελεί απειλή για τη λαϊκή δημοκρατική φύση του τουρκικού κράτους. Ο Büyükanıt, δήλωσε ότι ήταν ο συντάκτης της αμφιλεγόμενης δήλωσης, ωστόσο είχε αρνηθεί ότι επρόκειτο για στρατιωτικό μνημόνιο. Αντίθετα είχε δηλώσει ότι η διακήρυξη χαρακτηρίστηκε ευρέως ως στρατιωτικό μνημόνιο λόγω του σκληρού τόνου της καθώς απειλούσε για ανάληψη στρατιωτικής δράσης, αν η κυβέρνηση δεν έκανε περισσότερα για να διατηρήσει τη λαϊκή παράδοση της δημοκρατίας.

Πάντως οι έννοιες «στάση και συμπεριφορά» στο ανακοινωθέν δεν είναι επιλεγμένες στην τύχη, αλλά αντίθετα πολύ προσεκτικά και φέρουν σημασιολογικό φορτίο και εξυψώνονται σε θέση «αρχής». Ειδικότερα «συμπεριφορά» σημαίνει πρακτική ανάληψη δράσης παρά ρηματικές διατυπώσεις. Υπό το πρίσμα αυτό η διακήρυξη περιλαμβάνει σαφώς μια απειλή στρατιωτικής κατάληψης της εξουσίας. Και δεν σταματά εκεί. Η τελευταία παράγραφος του ανακοινωθέντος αναφέρει: *«Οι Τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις διατηρούν την αμετακίνητη αποφασιστικότητά τους να εκπληρώσουν τα ξεκάθαρα καθήκοντα που τους έχουν ανατεθεί από τους υπάρχοντες νόμους η δε πίστη και πεποίθησή τους σ' αυτή την απόφαση είναι απόλυτη»*.

Είναι σαφές ότι τόσο στην έναρξη όσο και στο καταληκτικό τμήμα η επανάληψη της απειλής οριοθετεί την ουσία του ανακοινωθέντος το οποίο είναι σαφώς απειλητικό και προειδοποιεί για την στρατιωτική κατάληψη της εξουσίας. Χαρακτηριστική είναι η έκφραση που χρησιμοποιεί η ηγεσία του τουρκικού στρατού κάνοντας λόγο για *«καθήκοντα που τους έχουν ανατεθεί από τους υπάρχοντες νόμους»* η οποία επίσης δεν είναι τυχαία. Αντίθετα, η ηγεσία του στρατεύματος μέσω αυτής της έκφρασης υπαινίσσεται την αέναη ανάληψη της ευθύνης του τουρκικού στρατού σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας του τουρκικού κράτους να έχει την δημοκρατία υπό την προστασία και κηδεμονία του.

Η ευθύνη αυτή μάλιστα είναι αποτυπωμένη κανονιστικά και σε μια διάταξη του εσωτερικού κανονισμού των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων, η οποία και στην περίπτωση του πραξικοπήματος του 2007 αλλά και στην περίπτωση των πραξικοπημάτων που προηγήθηκαν, είχε χρησιμοποιηθεί προκειμένου να παράσχει νομιμότητα στην κατάληψη της εξουσίας από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις.

Συμπεράσματα

Οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις έχουν τέτοια χαρακτηριστικά γνωρίσματα τα οποία δεν συναντώνται σε κανένα άλλον στρατό. Κατ' αρχάς, είναι ο κυρίαρχος θεσμός του κράτους που η ισχύς του δεν επιβεβαιώνεται απλώς μέσω της κατοχής των μέσων επιβολής, αλλά της μυθικής του διάστασης και της ιδεολογοποίησης του που επιβλήθηκε ως επίσημη ιδεολογία του κράτους. Αυτή η πρωτοτυπία και η μοναδικότητα οφείλεται στην ιδιομορφία του Οθωμανικού και σύγχρονου Τουρκικού κράτους, το οποίο δεν μπόρεσε να εξελιχθεί σε κράτος - έθνος ούτε σε κράτος πρόνοιας, αλλά παρέμεινε κράτος Γαζήδων όπου κάθε πρωτοβουλία και εξουσία εκπορεύεται από το στρατό. Ο συνεκτικός ιστός της Οθωμανικής και Κεμαλικής Τουρκίας είναι η πολεμική και αυτοκρατορική παράδοση καθώς και η πρωταρχικότητα του στρατεύματος το οποίο μετουσιώνει το ίδιο το κράτος και εκφράζει τους πολίτες του.

Όπως διαπιστώνεται, ο στρατός δεν λειτουργεί ερήμην της τουρκικής κοινωνίας. Αντιθέτως, όπως προκύπτει από την ανάλυση ο στρατός έχει την οξυδέρκεια αλλά και την ικανότητα να συνδέει την κάθε επέμβαση του στο πολίτευμα της χώρας με την προστασία της δημοκρατικής λειτουργίας του, όσο παράτυπο κι αν αυτό ακούγεται, αλλά και με τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου της ζωής του μέσου πολίτη. Η πολιτειακή κρίση που σχεδόν πάντα συνοδεύεται από οικονομικές αναταράξεις και πολιτική ανεπάρκεια, βοηθά το ρόλο του στρατού ως παρεμβατική δύναμη στη συνταγματική λειτουργία του κράτους. Δεν θα ήταν υπερβολή να υποστηρίξουμε ότι ο στρατός στην Τουρκία με τα χρόνια έχει αναπτύξει έναν ρόλο που μοιάζει με τον «Από μηχανής Θεό». Η πλειονότητα βεβαίως των Τούρκων πολιτών αδυνατεί να συνδέσει την αδυναμία του τουρκικού πολιτικού συστήματος να προσφέρει λύσεις και να εκσυγχρονίσει την χώρα σε όλους τους τομείς με τον ανασταλτικό ρόλο του στρατού που είναι έτοιμος να σταματήσει (ή τουλάχιστον να προσπαθήσει να σταματήσει) την οποιαδήποτε εξέλιξη στην χώρα αν αυτή δεν συνάδει με την Κεμαλική ιδεολογία.

Ο στρατός δεν είναι απλώς συστατικό μέρος του βαθέως τουρκικού κράτους. Ο στρατός ήταν για πολλές δεκαετίες υπεράνω του κράτους και των μηχανισμών διοίκησης αυτού. Είναι ένας θεσμός που επιθυμεί, όπως δείχνει η στάση του, να παραμείνει αυτόνομος και να διατηρήσει την δυνατότητα της επιλεκτικής εμπλοκής του στην πολιτική ζωή της χώρας. Η δυνατότητα αυτή δεν εκπορεύεται μόνο μέσα από το Ανώτατο Συμβούλιο Ασφαλείας και τα ειδικά προνόμια που έχουν κατοχυρώσει οι στρατιωτικοί, ως πολιτειακοί θεματοφύλακες του Κεμαλισμού.

Η ουσιαστική ισχύς του στρατού η οποία παραμένει υψηλή στο θυμικό των Τούρκων, πηγάζει από το ότι ο Κεμαλισμός, μέσα από ένα διευρυμένο πλαίσιο θεμελιακών μεταρρυθμίσεων που ως στόχο είχαν να διαγράψουν το Οθωμανικό παρελθόν και να δημιουργήσουν μια νέα εθνικο-πολιτιστική ταυτότητα για τους πολίτες της νέας χώρας, επέτρεψε μόνο στο στρατό να αποτελέσει το συνειδησιακό σημείο σύνδεσης του παρελθόντος με το παρόν της νέας χώρας. Μια πραγματικότητα που μετά το θάνατο του Κεμάλ πήρε διαστάσεις θεσμικής και συνειδησιακής αποδοχής και τετελεσμένου για τις νεώτερες γενιές των Τούρκων πολιτών, με αποτέλεσμα ο στρατός να αποτελεί πλέον για τον μέσο πολίτη κυρίαρχο μέρος της εθνικής του συνείδησης και ταυτότητας αλλά και τον ισχυρότερο νομιμοποιητικό παράγοντα για την ιδιόμορφη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος της χώρας που δεν έχει την παραμικρή σχέση με τον τρόπο λειτουργίας των φιλελεύθερων δυτικών αστικών δημοκρατιών.

Η ιδεολογικοποίηση του στρατεύματος και η απόλυτη ταύτισή του με το κράτος, αποτελεί την αχίλλειο πτέρνα αλλά ταυτόχρονα και πηγή μόνιμης έντασης τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό της χώρας. Και αυτό, γιατί, η οιαδήποτε αποτυχία του εντός ή εκτός συνόρων θα επιφέρει την απομυθοποίηση και την κατάρρευση του πολυεθνικού κράτους, γεγονός που του δημιουργεί μια μόνιμη κατάσταση αβεβαιότητας την οποία επιχειρεί να θεραπεύσει με την ενίσχυση της στρατιωτικής του ισχύος και του απόλυτου ελέγχου της κοινωνίας, γεγονός που επιφέρει εντάσεις και αντιπαλότητες, αφού σε αυτές τις περιπτώσεις δεν υπάρχουν όρια. Οι πάντες θεωρούνται ως έχοντες επίβουλες σκέψεις και δεν πρέπει να τους εμπιστεύεται κανείς, τόσο στο επίπεδο των πολιτών της χώρας όσο και σε αυτό των συμμάχων και γειτόνων.

Από την συνοπτική παρουσίαση της ιστορίας των στρατιωτικών πραξικοπημάτων και του ρόλου του στρατού στην τουρκική δημοκρατία, προκύπτει ότι από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η ιστορία των τουρκικών στρατιωτικών πραξικοπημάτων παρακολούθησε τις παγκόσμιες τάσεις αρκετά στενά. Στις 27 Μαΐου 1960, οι τούρκικες ένοπλες δυνάμεις ξεκίνησαν το πρώτο στρατιωτικό πραξικόπημα από το 1913 όταν ο Enver Pasha, ηγήθηκε της «επιδρομής στην Υψηλή Πύλη», καταλαμβάνοντας την εξουσία και στη συνέχεια εισάγοντας την Οθωμανική Αυτοκρατορία στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Μεταξύ 1960 και 1980, υπήρξαν πέντε πραξικοπήματα ή απόπειρες πραξικοπημάτων δηλαδή κατά μέσο όρο ένα κάθε τέσσερα χρόνια. Μεταξύ της περιόδου 1981 και 2016 υπήρξαν δυο πραξικοπήματα (ή, αναμφισβήτητα, μόνο ένα, και αυτό ανεπιτυχές), δηλαδή κατά μέσο όρο ένα κάθε δεκαοκτώ χρόνια. Η απόπειρα

πραξικοπήματος της 15-16 Ιουλίου 2016 αποτέλεσε μια έκπληξη, μόνο και μόνο επειδή δεν εκδηλώθηκε κανένα στρατιωτικό πραξικόπημα στα προηγούμενα 36 χρόνια. Στα περισσότερα από αυτά τα πραξικοπήματα, η υποκείμενη αιτία του στρατιωτικού ακτιβισμού ήταν η αυστηρή δέσμευση του τουρκικού στρατού στον κεμαλικό κοσμικό χαρακτήρα, και την υπονόμευσή του από τις λαϊκιστικές-συντηρητικές κυβερνήσεις.

Επίλογος

Στην παραπάνω εργασία προσπαθήσαμε να εξετάσουμε το πολιτικό σύστημα της Τουρκίας μέσα από το ρόλο του στρατού, ο οποίος αποτελεί τον θεματοφύλακα της τουρκικής δημοκρατίας. Έγινε μία ιστορική ανάλυση των παρεμβάσεων του στρατού στην εξουσία, με την εκδήλωση των πραξικοπημάτων καθώς και εκτενής αναφορά στα αίτιά τους τόσο στα κοινωνικά όσο και στα πολιτικά.

Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων είναι κυριαρχικός, ενυπάρχει στην πολιτική κουλτούρα του τουρκικού λαού και είναι φαινόμενο με ρίζες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η πολιτική ελίτ αποτελείται από ανώτατους αξιωματικούς, πολιτικούς, διπλωμάτες και γραφειοκράτες. Αυτοί είναι θεματοφύλακες της παράδοσης που τους κληροδότησε ο Κεμάλ Ατατούρκ.

Ο τουρκικός στρατός παραδοσιακά θεωρεί τον εαυτό του προστάτη του παλαιού κοσμικού θεσμού της Τουρκίας, κληρονομιά του εθνικού ιδρυτή και πρώην στρατιωτικού αξιωματικού Kemal Atatürk, καθώς και επιτηρητής της τάξης σε περιόδους πολιτικής αναταραχής και αδύναμης πολιτικής ηγεσίας. Αν και αναγκάστηκε να μειώσει το πολιτικό του προφίλ και την σχετική του επιρροή στα πολιτικά πράγματα, στην περίοδο της κυβέρνησης του Ερντογάν, ο στρατός της Τουρκίας αντιμετωπίζει σήμερα κρίση, εν μέσω μιας προσπάθειας ανανέωσης που γίνεται ενώ λαμβάνει χώρα από κούρδους αποσχιστικούς αντάρτες και βομβιστικές επιθέσεις από ύποπτους ισλαμιστές εξτρεμιστές. Ο Ερντογάν έχει υπάρξει επίσης ένας ηγέτης, αν και έχει εντολή να υποστηρίξει βαθιά μια εύθραυστη μουσουλμανική τάξη που κάποτε αισθάνθηκε περιθωριοποιημένη κάτω από προηγούμενες κυβερνήσεις που επηρέασαν τις στρατιωτικές δυνάμεις.

Ανεξάρτητα πάντως από οτιδήποτε άλλο, το ερώτημα εξακολουθεί και παραμένει; γιατί είναι τόσο σημαντικός ο τουρκικός στρατός; Η Τουρκία είναι μέλος του NATO και βασικός εταίρος στις προσπάθειες των Η.Π.Α. για να νικήσουν την ισλαμική κρατική ομάδα, η οποία ελέγχει την επικράτεια της Συρίας και του Ιράκ, και επέτρεψε στα αμερικανικά μαχητικά να χρησιμοποιούν τη αεροπορική βάση Incirlik για να κάνουν αποστολές ενάντια στους εξτρεμιστές. Η στρατηγική θέση της Τουρκίας στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, που διασχίζει την ασιατική και την ευρωπαϊκή ήπειρο, την καθιστά κρίσιμο παράγοντα στις διεθνείς συγκρούσεις. Το 2003, η Τουρκία εμπόδισε τις αμερικανικές δυνάμεις να χρησιμοποιήσουν την επικράτειά της στην εισβολή στο Ιράκ,

εγείροντας ερωτήματα σχετικά με το αν ο πολιτικά ισχυρός τουρκικός στρατός είχε υπονομεύσει μια πρωτοβουλία με πολιτικό προσανατολισμό για να βοηθήσει τους Αμερικανούς.

Είναι βέβαιο ότι η Τουρκία διατηρεί επί μακρόν μια αλληλοσυγκρουόμενη σχέση με τους στρατιωτικούς της, ένα θεσμό που έχει συσχετιστεί με θυσιαστικές ενέργειες, αλλά παράλληλα και με αμαυρωμένο παρελθόν ως σύμβολο καταστολής. Οι προηγούμενοι ηγέτες του στρατιωτικού πραξικοπήματος έχουν θεωρηθεί ως σωτήρες από το χάος και τη διαφθορά, αλλά παράλληλα αδίστακτοι. Όπως προαναφέρθηκε στο στρατιωτικό πραξικόπημα του 1960, εκτελέστηκαν ο πρωθυπουργός και οι βασικοί υπουργοί του. Τα βασανιστήρια, οι εξαφανίσεις και οι εξωδικαστικές εκτελέσεις χρησιμοποιήθηκαν επίσης κατά κόρον στο πραξικόπημα του 1980.

Παρά το παρελθόν αυτό, ο στρατός στην Τουρκία εξακολουθεί και διατηρεί ως σήμερα τον σεβασμό και τεράστιους οικονομικούς πόρους. Οι ΤΕΔ είναι σήμερα ισχυρές σε μέσα και σε έμπυχο υλικό. Σίγουρα οι επιπτώσεις του πραξικοπήματος του 2016 σε συνδυασμό με μια αλόγιστη εμπλοκή τους σε όλα τα σημεία των συνόρων αλλά και εντός της χώρας, ενδεχομένως μείωσαν μερικώς τη μαχητική ισχύ τους. Παρά ταύτα δεν παύουν να αποτελούν μια απειλητική στρατιωτική μηχανή που μπορεί, έχοντας και την πρωτοβουλία των κινήσεων, τοπικά και χρονικά, να επιφέρει συντριπτικά πλήγματα στους εχθρούς τους ή ακόμη και να διεξαγάγει επιτυχώς ένα μακροχρόνιο πόλεμο φθοράς.

Τέλος, ο στρατός μπορεί να έλαβε την αμέριστη υποστήριξη των ιδρυτών της τουρκικής δημοκρατίας και μπορεί κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα να κατοχύρωσε συνταγματικώς τη προνομιακή του θέση στο τουρκικό πολιτικό σύστημα με άμεσες παρεμβάσεις και κατάλυση της δημοκρατικής τάξης, αλλά δίχως τη λαϊκή υποστήριξη και ανοχή η παντοκρατορία του στρατού θα ήταν βραχύβια και δίχως συνέχεια. Αυτή λοιπόν η ειδική θέση που έχει καταλάβει ο στρατός στην τουρκική συνείδηση και ψυχοσύνθεση είναι η πραγματική πηγή της ισχύος του και ο ουσιαστικός λόγος που, όπως δείχνει η ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας μέχρι σήμερα, τα κριτήρια που θέτουν οι Βρυξέλες στην Άγκυρα δεν θα ικανοποιηθούν ούτε στο εύρος που απαιτεί το ευρωπαϊκό κεκτημένο αλλά ούτε και στο ποσοστό που θα επιτρέψει την ποιοτική αλλαγή του δημοκρατικού πολιτικού συστήματος της Τουρκίας.

Βιβλιογραφία

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Αναστασόπουλος Αντώνης , *Provincial Elites in the Ottoman Empire, Halcyon Days in Crete V, A Symposium Held in Rethymno, 10-12 January 2003*, Rethymno, 2005.
- Βερέμης Θ. (επιμ) *Η Τουρκία σήμερα, πολιτεία, κοινωνία, οικονομικά, εξωτερική πολιτική, θρησκεία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1995.
- Γεράσιμος Καραμπελιάς, *Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην Τουρκία και την Ελλάδα*, Ελληνικά γράμματα, 2009.
- Θεοδωρόπουλος Β., *Οι Τούρκοι και εμείς*, Φυτράκη, 1990.
- Καραμπέλιας Γ., *Ο ρόλος των ενόπλων δυνάμεων στην Τουρκία και την Ελλάδα*, Ελληνικά γράμματα, 2009.
- Καραχάλιος Ν. (επιμ), *Φάκελος Τουρκία το πείραμα της κοινοβουλευτικής δικτατορίας*, Δημοκρατική επαγρύπνηση ΠΛΕΙΑΣ, 1972.
- Λίβας Σωτήριος , *Όψεις της Τουρκίας*, Παπαζήση, 2017
- Λίτσας Σ ,“ *Η σύγχρονη Τουρκική πραγματικότητα και ο ρόλος του στρατού στις δομές εξουσίας του κράτους: Από τη θεσμική κατοχύρωση στη συνειδησιακή ταύτιση*”. Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ). 2007.
- Λυγερός Σταύρος, *Σταυροφόροι Χωρίς Σταυρό, Ισλαμική Τρομοκρατία, ΗΠΑ και Νεοοθωμανισμός*, Λιβάνη, Αθήνα, 2010.
- Μηνάγιας Χρήστος, *Η γεωπολιτική στρατηγική και η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας*, Αθήνα: Τουρίκη, 2010.
- Μάξης Ιωάννης, «*Η Γεωπολιτική της Τουρκίας, Ο Νεο- οθωμανισμός και ο ρόλος του Νταβούτογλου-Οι σχέσεις με την Ελλάδα, ΗΠΑ, Ισραήλ και Ρωσία*», Αμυντική Επιθεώρηση, Τεύχος 77, Αθήνα, 2009.
- Μάξης Ιωάννης, «*Ο Ρόλος της Ισλαμικής Τουρκίας στη Σύγχρονη Γεωπολιτική Κατάσταση της Λεκάνης της Μεσογείου*», 3ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο, 1993.
- Μιχαλακόπουλος Γεώργιος, *Πολιτικός οδηγός της σύγχρονης Τουρκίας και λεξικό ακρωνύμων – συντομογραφιών*, Λιβάνη, 2005.

- Μιχαλακόπουλος Γεώργιος, *Η λειτουργία του οργανισμού ισλαμικής διάσκεψης (ΟΙΔ) στο διεθνές σύστημα και η Τουρκία*, Λιβάνη, 2004.
- Μούδουρος Ν, *Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2012.
- Μπαϊράμογλου Α.- Ινσέλ Α., *Ο τουρκικός στρατός Ένα πολιτικό κόμμα, μια κοινωνική τάξη*, Βιβλιόραμα, 2004.
- Ρόμπινς Φ., *Στρατός και διπλωματία*, Σύγχρονοι Ορίζοντες, 2003.
- Φραγκούλης Φράγκος, *Ποια Τουρκία Ποιοι Τούρκοι*, Λιβάνη, 2012

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Afyoncu, E. 2016. 15 Temmuz 2016 – Türkiye’yi Darbeyle İşgal Teşebbüsü [15 July 2016 – The Attempt to Occupy Turkey via the Coup]. Ankara: MEB.
- Ahmad, Feroz. “Islamic Reassertion in Turkey.” *Third World Quarterly* 10, 2 (1988).
- Akin, A. 2017. Conditions of sense making and news making in Turkey after the failed coup attempt: Sisyphus labor on two fronts. *Journalism* 18, no. 4.
- Akıncı, A. (2018). A general overview on 15 july: From military tutelage to FETO tutelage, *Kahramanmaraş Sütçü İmam University Social Sciences Journal*.
- Alexander C. John, (1985). *Toward a History of Post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek Lands, circa 1500-circa 1600*.
- Alexander L. Macfie, *The End of the Ottoman Empire, 1908-1923* (New York: Longman's, 1998).
- Arend Lijphart , *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* (New Haven, CT: Yale University Press, 1999)
- Aslan, Ö. 2018. *The United States and military coups in Turkey and Pakistan: Between conspiracy and reality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Baran Zeyno, *Torn Country: Turkey between Secularism and Islamism* (Stanford: Hoover Institution Press, 2010).

- Barbara Geddes , “ What Do We Know About Democratization after Twenty Years?” Annual Review of Political Science 2 (June, 1999).
- Bernard Lewis, The Emergence of Modern Turkey (New York: Oxford University Press, 2002).
- Bianchi Robert, Interest Groups and Political Development in Turkey (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984).
- Bostan, Y. 2016. The dark side of Gülenism: Enes Kanter and anti-Semitism. Daily Sabah. August 15.
- Genç, F. N. (2017). Military interventions and crisis management in Turkey, Turkish Studies, 12(16).
- Charles C. William Moskos , John Allen , and David R. Segal , eds., The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War (New York and Oxford: Oxford University Press, 2000).
- Çınar, A., and H. Taş. 2017. Politics of nationhood and the displacement of the founding moment: Contending histories of the Turkish Nation. Comparative Studies in Society and History 59, no. 3.
- David Shankland, The Turkish Republic at Seventy-Five Years (Huntingdon, U.K.: Eothen Press, 1999).
- Demir, S. T. and Çağlar, İ. (2017). Communication strategy of FETÖ and 15 july coup attempt, Ankara:SETA
- Demirel Tanel, “Lessons of Military Regimes and Democracy: The Turkish Case in a Comparative Perspective,” Armed Forces & Society 31, 2 (Winter, 2005).
- Devran, Y. and Özcan, Ö. F. (2016). July 15 coup attempt: The usage of traditional and new communication technologies, AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology, 7(25).
- Eissenstat, H. 2017. Erdoğan as autocrat: A very Turkish tragedy. POMED Report.
- Elleke, Boehmer., (2001). «East Is East and South Is South: Post-Colonialism as Neo-Orientalism», in Edward Said, ed. Patrick Williams, Thousand Oaks, CA: Sage.

- Erdogan, R.T. 2017. The Lynchpin of an Unclosed Paranthesis: The National Pact. *Yeni Türkiye* 93.
- Ergun, U. 2016. Genelkurmay'dan darbe iddialarına yanıt [The general staff's response to coup allegations]. *Hürriyet*, March 31.
- Ergül, Coşkun (2014). "1923'ten günümüze Cumhurbaşkanı seçimleri" Anadolu Agency
- Ergun Ozbudun , "Turkey: How Far from Consolidation?" *Journal of Democracy* 7, 3 (1996)
- Feroz Ahmad, *Turkey: The Quest for Identity* (Oxford: One World Publishers, 2003),
- Filmflek Sefa, "New Social Movements in Turkey Since 1980," *Turkish Studies* 5, (2004).
- Genç, F. N. (2017). Military interventions and crisis management in Turkey, *Turkish Studies*, 12(16), 219-240.
- Goodpaster, A. J. and Huntington, S. P. (1977). *Civil-military relations*. Washington D.C: University of Nebraska Press
- Gülen, F. 2016. Fethullah Gülen:[Fethullah Gülen: 'I call for an international investigation into the failed coup in Turkey']. *Le Monde*, August 10
- Gunter, Michael M.: *The Kurds and the Future of Turkey*, St. Martins Press, New York, 1997.
- Hale William, *Turkish Politics and the Role of the Military* (New York: Routledge, 1994),
- Halil Inalcik , "Turkey between Europe and the Middle East" *Perceptions*, *Journal of International Affairs* 3, 1 (1998).
- Hamza, Eroğlu (2003). "Türkiye Cumhuriyetinin İlânı" . Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (in Turkish). Vol. 9 no. 56.
- Hanioglu M.S. (2011) *Ataturk. An Intellectual Biography*. *Times Higher Education*, 2011(1999), 55-55.
- Insel Axmet *Ο Τουρκικός Στρατός : Ένα πολιτικό κόμμα, μία κοινωνική τάξη*, [επιμ. Σ. Αναγνωστοπούλου – Σ. Μπουρνάζος] (Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2007).

- Karaaslan Faruk (2016). July 15th coup attempt and the Turkey context of conservatism: Rethinking conservatism in Turkey, *The Journal of Conservative Thoughts*, 13(49).
- Kedourie Sylvia, *Seventy-Five Years of the Turkish Republic* (London: Frank Cass Publishers, 2000).
- Larrabee F.S, Rabasa R. "The Rise of Political Islam in Turkey", The Rand Corporation. Santa Monica, CA: The Rand Corporation. 2012, p. 112
- Levent Gönenc, "The 2001 Amendments to the 1982 Constitution of Turkey," *Ankara Law Review*, Summer 2004.
- M.A.Birand, *The Generals Coup in Turkey. An Inside Story of 12 September 1980*, (London, Brassey's Defence Publishers, 1987).
- Metin Heper , "The Consolidation of Democracy versus Democratization in Turkey" *Journal of Turkish Studies* 26 (2002):
- Metin Heper and Aylin Guney , " The Military and Democracy in the Third Turkish Republic," *Armed Forces & Society* 22, 4 (Summer, 1996).
- Metin Tamkoc, *The Warrior Diplomats: Guardians of the National Security and Modernization of Turkey* (Salt Lake City: University of Utah Press, 1976).
- Michael Rubin, "Erdogan, Ergenekon, and the Struggle for Turkey," *Mideast Monitor*, Aug. 8, 2008.
- Momayezi, Nasser: "Civil-military relations in Turkey", *International Journal on World Peace*. New York: Sep 1998. Vol. 22,.
- Moskos William, John Allen , and David R. Segal , eds., *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War* (New York and Oxford: Oxford University Press, 2000).
- Nilüfer Göle, "Toward an Autonomization of Politics and Civil Society in Turkey," in Metin Heper and Ahmet Evin, eds, *Politics in the Third Turkish Republic* (Boulder: Westview Press, 1994).
- Osborne, S. (2016, July 18). Turkey coup attempt: Government had list of arrests prepared before rebellion, EU commissioner says. *The Independent*. Retrieved 10/12/2019.

- Özgür Mutlu Ulus, *The army radical left in Turkey*, I.B. Tauris, 2011.
- R. N. Bali, *Bir Türklesme Seruveni (1923-1945) ‘‘ Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*, (Istanbul, İletisim’’,1999).
- Roderic H. Davidson, *Turkey: A Short History* (Huntingdon, U.K.: Eothen Press, 1998).
- Ross E. Burkhardt and Michael S. Lewis-Beck , “Comparative Democracy: The Economic Development Thesis” *American Political Science Review* 88, 4 (1994).
- Sakallıoğlu, Cizre: The Anatomy of the Turkish Military's Autonomy, *Comparative Politics*, vol. 43, no. 3, 1997,
- Sayari Sabri, “The Changing Party System,” in *Politics, Parties, and Elections in Turkey*, ed. Sabri Sayari and Yilmaz Esmer (London: Lynne Rienner Publishers, 2002),
- Serap Yazıcı, "A Guide to Turkish Public Law and Legal Research: 10.2, The Constitutional Amendments of 2001 and 2004,"
- Taş, H. 2017. A history of Turkey’s AKP-Gülen conflict. *Mediterranean Politics*.
- Tim Jacoby, *Social Power and the Turkish State* (New York: Frank Cass, 2004).
- Turam Berna, *Between Islam and the State: The Politics of Engagement*. (Stanford: Stanford University Press, 2007).
- William Hale, *Turkish Politics and the Role of the Military* (New York: Routledge, 1994).
- Umit Cizre, *Secular and Islamist Politics in Turkey* (New York: Routledge Press, 2007),
- Yavuz Hakan, *Islamic Political Identity in Turkey* (New York: Oxford University Press, 2003).